శ్రీ

వసిష్ఠ సిద్ధాన్తః

—: బ్రహ్మపుత్ర వసిష్ఠ విరచితః :—

శ్రీమత్త్రిస్కంధ జ్యోతిష తాత్ప్రస్వతంత్ర
సకలగణకతిలక హరీశదైవజ్ఞ మాడయ్య
సోమయాజి గణక సిద్ధాన్త్యాచార్య
విరచిత జగద్దీపికాఖ్యవ్యాఖ్యోపేతః

సకలవిద్వన్మణిశోధితః

శ్రీ కాకినాడ పట్టణే

శ్రీవల్లెలరామకృష్ణశర్మణాఽన్విత మనోరంజని
ముద్రాక్షరశాలాయాం సమ్ముద్రితః గ్రంథకర్తృభిః
ప్రకటీకృతః.

పుస్తకములన్ని ౫౦౦ ప్రతులు.

౧౯౧౫సం॥ రం.

వెల 1కి రు 1-0-0.
Postage Extra.

ఉద్దిన కాకావలః

శ్రీ

జగద్దీపికా వ్యాఖ్యోపేత

వసిష్ఠ సిద్ధాన్తస్య

శుద్ధాశుద్ధాని

పేజీ	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
1	9	వాశిష్ఠ	వాసిష్ఠ
2	9	సిద్ధాంన్తశిరోమణౌ	సిద్ధాం న్తశిరోమణౌ
2	11	ఆద్యైర్బుద్ధైః	ఆద్యైర్బుధైః
4	14	చిత్రాపూర్ణి	చిత్రాపూర్ణి
4	17	ప్రవృతాః	ప్రవృత్తాః
5	3	జైన	జైవ
5	20	వ్రీతి	ప్రీతి
6	21	గ్గౌరవ	గౌరవ
6	23	నాదియంతే	నాదీయంతే
8	17	తస్మాద్వాప	తస్మాద్వాప
8	18	అదృశ్య	అదృశ్య
9	6	గ్రహావకుత్ర	గ్రహానకుత్ర
9	6	జిజ్ఞానుజ్ఞాన్	జిజ్ఞా నుజ్ఞా
9	10	తద్దృతే	త్వద్దృతే
11	4	సర్వజ్ఞ	సర్వజ్ఞ
11	14	నధన	నిధన
11	18	వేనేతికాలః	నేనేతికాలః
...	...	యెనప్రాణే	యేనప్రాణే
11	24	వచనజాతాద్వి	వచనజాతాది

12	7	దెహి	దేహి
12	11	విలయ స్తద్య	విలయస్తదం
12	12	రితినాం	రితిన్యా
12	15	పూర్వాశ్రీము	పూర్వాశ్రిము
12	16	పరమేశ్య	పరమేశ్వ
12	20	సాదాంచ్యి	కస్యాంచిదా
12	21	యామకః	యామక్తః
13	2	బ్రిహ్మత్వం	బ్రిహ్మత్వం
13	12	సయం	వయం
13	16	రేషావ	రెషాహి
13	22	శ్రిమన్మైవ	మన్మైవ
14	3	పతస్వా	పతస్యా
14	4	నక్షత్రెప్రి	నక్షత్రెప్వ
14	14	సతతథా	సతథాత
14	16	ధ్యాన్యా	ధ్యానాన్య
15	18	తత్రిత	తత్రి
16	5	అక్షయ్యా	అక్షయ్యా
...	...	సోరు	సోరు
16	6	తీసని	తీసని
16	6	స్సంవత్సరగశ్రి	స్సంవత్సరగశ్రి
16	7	అణుశశ్చ	అణుశశ్చ
16	7	నత్తైస్సరైవ్స్ఫ	నత్తైస్సరైవ్స్స
16	8	ఊరుస్సన్న నివర్త	ఊరుస్సన్న నివర్త

16	14	సంవత్సరగత	సంవత్సరగతః
16	15	ఖవేదదదా	ఖవేదరదా
16	18	శూన్యరబా	శూన్యరబా
17	5	దికోమూ	దికోఽమూ
17	6	ఘుటీ	ఘటీ
17	17	నిమెష్మైన్స	నిమేష్మైస్స
18	8	ఘటికాం	ఘటికానాం
18	13	సూర్యసిద్దాన్తె	సూర్యసిద్ధాన్తే
19	5	అయుతర్వ	అయుతద్వ
20	6	త్రి భూ	త్రిద్విభూ
21	21	ర్ధక్షి	ర్దక్షి
22	12	బాంద్రిః	చాంద్రిః
24	3	జశ్చవశ్చ	జవశ్చ
24	8	రవిమంన	రవిమండ
26	0	సిద్దా	సిద్ధాన్తః
26	11	షచ్ఛతో	షట్ఛతో
27	3	ఘుటీద	ఘుటీద్వ
29	23	ఫలాత్మ	ఫలాత్మక
31	21	చిహ్నతచా	చిహ్నతథా
32	15	కాశకత్షె	కాశకత్షె
35	14	తత్పూర్వో	తత్పూర్వో
35	21	విన్సృత	విస్తృత
37	15	గ్రహాణాంమం	గ్రహాణాంనమం
38	3	భగణ॥	భగణ
41	1	వర్షెమధ	వర్షెమధ్య
41	2	వర్యోపరి	వర్షోపరి
43	6	కల్యా	కల్పా

44	13	సౌరాహా	సావనాహా
48	6	జ్యావాహుః	జ్యాబాహుః
48	19	పిండార్ధీనం	పిండాద్ధీనం
48	24	స్ఫుట	స్ఫుటం
52	1	ఖెద్యాను	భేదాను
52	15	తచ్చ్యాప	తచ్చ్యాస
53	9	దీనార్జెజ	దీనాఔజ
53	17	కుజస్యార్ధా॥	కుజస్యార్థా
54	1	తత్ఫలం	తత్ఫల
54	8	గ్రహాత్	గ్రహాత్
54	24	రూపశ్య	రూపస్య
55	6	స్తృతం	స్మృతం
55	24	శీఘ్రకరో	శీఘ్రకర్ణో
56	17	ఫలమిత్వా	ఫలమిత్యా
56	17	ర్మ్మహాః॥	ర్మ్మహాః
57	13	ధపగ్రహే	ధనంగ్రహే
57	16	ర్యాసః	ర్వ్యాసః
57	19	పరిధిస్యాక్	పరిధిస్యాత్
59	16	బీజయుగ్మ	ఔజయుగ్మ
60	12	క్రాక్తా	క్రాన్తా
60	16	ద్విఘాత్	ద్విఘాతాత్
61	4	కుజ్యాస్సాత్	కుజ్యాస్యాత్
61	10	ఖాలాధిక	కాలాధిక
61	13	విశిష్ట । నా	విశిష్టనా
62	11	రాత్రి వృత్తి	రాత్రిపరివృత్తి
63	19	నిశిష్ట	విశిష్ట
64	6	కానిత్య	కానీత్య

65	13	తా్రిణాభో	తా్రిణాంభో
65	19	సూ్నర్య	సూ్నర్యా
66	20	వినాతీ	వినాడీ
67	9	నాడిగా	నాడికా
67	11	సంజ్ఞిత	సంజ్ఞిక
68	15	తస్నము	చస్నము
68	18	మితశేషః	మితమిత్శేషః
68	19	మద్యై	మధ్యై
68	20	సమాతత	సమత
68	22	పరాహ్ణాంస్త	పరాహ్ణాస్త
68	23	ఛాయా	భాయా
69	1	పరాభిదా	పరాభిధా
69	8	చ। యుతస్త	చయుతస్త
69	9	స్తువివ	స్తువివ
69	23	ఛ్ఛాయాయా	చ్ఛాయాయాః
70	4	త్య్రిశ్రి	త్య్రిశ్రి
70	9	ద్వార్ణా	ద్వాకర్ణా
70	17	గుళివర్తు	గుళీవర్తు
70	5	తూ్వర్యై	తూ్నర్యై
70	8	డలంవి	డలంచవి
70	9	సిద్ధాన్తోకైః	సిద్ధాతోక్తోః
72	5	జహి	జహీ
72	22	స్వోదఘ్నై	స్వోదయై
78	1	తదూచుః॥	తదూచుః
74	6	విప్తాభీ	లిప్తాభీ
74	9	విప్తాః	లిప్తాః
74	13	స్ఫుటభుక్త్వా	స్ఫుటభుక్త్యా

75	1	నతాగ్ని॥ సం	నతాగ్నిసం
75	6	ష్వ్యామతా	ష్వ్యాకామరా
75	9	ద్వ్యాతింశ	ద్వ్యాత్రింశ
75	20	చ్ఛాదకృతం	చ్ఛాదకత్వం
76	3	శ్ఛంద్రోస్యా	శ్ఛందోస్యా
76	4	పాగ్ముఖ	ప్రాఙ్ముఖ
76	6	పురాణ	పురాణా
76	8	నత్వా	నత్వ
76	13	తద్జ్న	తద్జ్ఞ
76	17	శ్చాదయ	శ్ఛాదయ
76	17	శ్శంబు	శ్శంభు
76	18	తదితా	తదితి
77	9	వేదాగ్నిమ	వేదాగ్నిమి
77	10	శరశ్య	శరస్య
77	22	వయులా	వయవా
78	2	తజ్జా	తజ్జ్యా
78	2	యస్యా	యజ్యా
78	3	భకో	భక్తో
78	8	క్తై తీతిసారో	తీతిసారోక్త
78	10	దిక్వా	దిక్త్వా
78	13	తిభోన	త్రిభోన
78	14	భాస్కరోకేః	భాస్కరోక్తైః
78	22	వగాగయో	నతభాగయో
78	23	న యనీ	నయన
79	2	యావ	యావద
79	4	పదోన	పకోన
79	7	సారోకె	సారోక్తె

79	12	పర్యాన్తైదరి	పర్యాన్తైద
79	13	శాంతె	ర్యాంతె
79	14	గ్రిహాణశ్య	గ్రిహాణస్య
79	16	స్యాధ్యాః	స్వాధ్యాః
79	20	విష	విశ్లేష
...	...	లంబదా	లంబనా
...	...	భావాదా	భావాద్రా
80	8	ఫలి	ఫలె
80	10	అధగ్రా	అధగ్ర
80	15	దయాంస్త	దయాస్త
80	17	సటదయ	సడవయ
81	7	గ్రిహాళాం	గ్రిహాణాం
...	15	దిశ్వంత	దిశ్యంత
...	16	తరాద్వ	తరాద్య
...	17	తైకాన్వ	వేకాన్య
81	18	కరో	కర్ణో
...	20	పంహార	సంహార
82	12	హాయనం	హాణాయనం
83	13	మహాతి	మహాతీ
...	14	భూతాల	భూతాని
...	15	వ్యాప్రికృతిః	వా॥ ప్రికృతిః
...	16	స్నత	స్నత్వ
...	18	తతో 3 హాం	తతో 2 హాం
...	20	ఖెదార్ధకః	ఛేదార్ధకః
...	21	దృయ	ద్వయ
...	22	తారాణాక	తారాణాం
84	3	దనాట్ట	వణ్ణ

...	4	కౌమ్న్య	కాస్న్య
...	5	జ్రహ్మాణ్డ	బ్రహ్మాణ్డ
...	10	మహిగోలః	మహీగోలః
...	21	వ్యాకటా	వ్యా॥కటా
...	21	కటాహాం 3 ర్థ	కటాహో 2 ర్థ
85	3	భూ ఙ్గి ధి	భూపరిధి
85	5	స్రాకార	ప్రాకార
85	9	పాక్ప్రశ్చి	ప్రాక్ప్రశ్చి
...	10	స్వామ్యే 3 ధ	స్వామ్య 2 ధ
...	10	సానాని	తానిస్థానాని
...	11	సర్వోసర	సర్వోనర
...	17	క్షిర	క్షీర
...	17	మధ్యంబు	మధ్వంబు
...	23	క్షిగ	క్షీర
86	1	మధ్యంబు	మధ్వంబు
...	1	ఘుతే	ఘృతే
...	3	క్షిరాది	క్షీరాది
...	8	మెరుచ్చ	మెరుశ్చ
...	12	రుదక్థుం	రుదక్థ్వం
...	13	అర్థే 3 స్య	అర్థే 2 స్య
...	16	వాసువెవ	వాసుదెవ
...	18	చంచత్ఫణాం	చంచత్ఫణా
...	19	ఫణిణో	ఫణినో
...	20	రమణీదేహై	రమణీరమణీయదేహై
...	21	స్తాన	స్థాన
...	22	స్వరోకో	స్వర్లోకో
...	23	స్వత్య	స్సత్య

వసిష్ఠ సిద్ధాంతస్య.

87	1	స్యాత్	స్యాత్
...	2	క్వార	క్వానిగ్గత
...	6	స్తాన	స్థాన
87	7	ముదవత్యా	ముదగవత్యా
...	7	యోజనాష్టవతీ	యోజనాష్టవతీం
...	14	శతూద	శతూధ
...	20	మండలానిస్సుః	మండలానిస్యుః
88	11	ద్సక్షేప	దృక్షేప
...	14	సూర్య	సూర్యా
...	20	వదేజతి	వదేదితి
...	21	విశ్వ	వివ్వ
89	2	ఉపరిష్టా	ఉపరిష్టా
...	3	యామ్యా	యామ్యాతీ
...	5	గోలాభిజ్ఞై	గోలాభిజ్ఞైః
...	12	సగ్నాను	గ్నాను
...	15	లోక । మవా	లోకమవా
90	4	నసిష్ఠా	వసిష్ఠా
	6	కారం।పర	కారంపర
	13	కృతా 3 మలా	కృతామలా
	16	కీలకశుక్ల	కీలకశుకత్రిశుక్ల
	19	సోసుతురా	సోమతురా

వసిష్ఠసిద్ధాన్తః

ప్రథమాధికారః

శ్రీ జగద్దీపికా వ్యాఖ్యోపేతః

నిత్యాయ నిరవద్యాయ నిర్గుణాయ గుణాత్మనే। నిష్కలంకాయ కాలాయనమోస్తు పరమాత్మనే॥ ౧॥ జ్యోతిశ్శాస్త్రోపదేష్టారం విడపర్త్యన్వయోద్భవం। బాలపూర్ణ గురుంవందె బాలార్కవపురుజ్జ్వలం॥ వపుషోజ్జ్వల మితి వా॥ ౨॥ హారీతాన్వయ సంభూతం తాతం వంద సుధీమణిం। మాతరం రామలక్ష్మ్యం బాంకామకామేశ్వరీతనుం బ్రహ్మపుత్రవసిష్ఠేన మాణ్డవ్యాయోపపాదితం। వాశిష్ఠమితివిఖ్యాతం గ్రహనక్షత్రసంభవం॥ ౩॥ తజ్జగద్దీపికాభిఖ్యవ్యాఖ్యానం కర్తుముద్యతః। దైవజ్ఞస్సోమయాజీచ మఱిడయ్యానుక్షేమణిః॥ కాలమూర్తయేనమః॥

స్వాధ్యాయోऽధ్యేతవ్యః॥ సాంగోపాంగవేదోऽధ్యేతవ్య ఇత్యర్థః। అత్రయావదధ్యయనం యత్కించిదధ్యయనంవా మంత్రార్థపరిజ్ఞానపర్యంతమావశ్యకమితి బహుధాప్రతిపాదితం। తథైవాహహారీతః॥ మంత్రార్థజ్ఞో జపన్హ్వాయం స్తథైవాధ్యాపయన్ద్విజః। అధీత్యయత్కించిదపి వేదార్థావగమేరతః॥ బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి ధర్మానుష్ఠానతో ద్విజ ఇతి॥ ధర్మానుష్ఠానస్యమంత్రార్థ జ్ఞానమావశ్యకం, తస్యనిగమ

నిరుక్త వ్యాకరణాద్యంగ సాధ్యత్వేనాంగాధ్యయనస్యావశ్యకత్వ విధానాత్ । వేదాంగానిచసర్వాణి కృష్ణపక్షేషుసంపఠే దిత్యంగాధ్యయనస్యకాలవిశేషస్మరణాచ్చ ॥ ఛందఃపాదౌతువేదస్య హస్తౌకల్పోఽథపఠ్యతే। ముఖంవ్యాకరణంతస్యజ్యౌతిషం నేత్రముచ్యతే॥ శిక్షాఘ్రాణంతు వేదస్యనిరుక్తంశ్రోత్రముచ్యత ఇత్యంగ విశేషస్మరణాదంగాంగీభావేనాంగాధ్యయనాభావే వేదపురుషస్యతత్త దంగవైకల్యదోషాపత్తేశ్చే పస్నీతైస్త్రైవర్ణికై ర్వేదవదధ్యేతవ్యతయావిహితేషు షట్స్వంగేషు । ముఖమర్ధశరీరంస్యాత్సర్వంవా ముఖముచ్యతే । తత్రాపినాసికా శ్రేష్ఠా నాసికాయాశ్చచక్షుషీ॥ సిద్ధాంతశిరోమణౌ॥ శబ్దశాస్త్రం ముఖంజ్యౌతిషం చక్షుషీశ్రోత్రయుగ్మంనిరుక్తంచ కల్పః కరౌ। యాతుశిక్షాస్యవేదస్యసానాసికా పాదపద్మద్వయంఛందఆద్యైర్బుధైః॥ వేదచక్షుః కిలేదం స్మృతంజ్యౌతిషంచాంగమధ్యేఽస్య తేనోచ్యతే। సంయుతోఽపీతరైఃకర్ణనాసాదిభిశ్చక్షుషాంగేనహీనోనకించిత్కరః ఇతి॥ లగధాచార్యః॥ యథా శిఖామయూరాణాం నాగానాంమణయోయథా । తద్వద్వేదాంగ శాస్త్రాణాం జ్యౌతిషంమూర్ధనిస్థితమితిన్యాయేనవేద పురుషస్య చక్షుర్భూత త్వేనజ్యౌతిషస్య వేదాంగశాస్త్రాణాం మధ్యే ప్రధానాంగత్వేనావశ్యమధ్యేతవ్యం ॥ నను, షడంగోవేదోఽధ్యేతవ్యో జ్ఞాతవ్యశ్చేత్యత్ర పంచసంవత్సరమయం యుగాధ్యక్షం ప్రజాపతిమిత్యాద్యుక్త జ్యౌతిషస్యవేదాంగత్వంభవతి। శ్లోకనిబంధస్య జ్యోతిశ్శాస్త్రస్యకిం ప్రయోజనముచ్యత ఇత్యస్యజ్యోతిశ్శాస్త్రస్య సూత్రమాత్రం భవత్వేవజ్యోతిశ్శాస్త్రోపదేశపరాణి వేదవాక్యాని వేదేషు తత్రతత్రస్థితానీత్యాదిభిః । సూర్యసిద్ధాంత కల్పవల్లీ వివృతికారేణ యదుక్తంతన్న॥ కాలాత్మనః పరబ్రహ్మణశ్శుద్ధసత్వాత్మకస్యస్వస్యమాయాపరిణత త

సోఽహంకారరూపిణం బ్రహ్మాణంచరాచరాత్మక జగత్సృష్టి నిమిత్త
మే ప్రకల్ప్యతస్మింత్స్వయమపి విశ్వసృష్ట్యాదిక్రియాశక్త్యాయుక్తః ।
సోఽయంస్వస్యశుద్ధసత్వరూపం సర్వవేదమయం సకలబ్రహ్మాణ్డకల్పనాద
క్షం పారంపర్యం కాలతత్వం సర్వంజ్ఞాత్వాసృష్టి క్రీడాంకారయామా
స॥ తేనబ్రహ్మణాయజ్జ్ఞానం లోకానుగ్రహాయవిస్తృతంతదేవ పైతా
మహమితి । తేనలోకవ్యవహారనిమిత్తాయసూర్యాయోపదిష్టం తత్సౌరం
తదేవస్వాత్మజాయవసిష్ఠాయ లోకానుగ్రహ కాంక్షిణేదత్తంతేన వసి
ష్ఠేన స్వపౌత్రాయ పరాశరాయయద్దత్తం తదేవ మాండవ్యాయోప
పాదితంచ తద్వాసిష్ఠం। సూర్యారుణసంవాదానురూపేణ గర్గాదిము
నిషు పులిశేనమహర్షిణాప్రోక్తంతదేవపౌలిశం। బ్రహ్మశాపేనయవ
నజాతేన సూర్యేణోక్తం యద్రోమకేణవిస్తృతం తదేవరోమకంజ్ఞానం
తపసారాధితేన సూర్యేణమయాసురాయ యత్పారంపర్యం జ్ఞానంద
త్తం తచ్చసౌరమితి। తత్తత్కాలేషు తత్కాలదృక్సిద్ధయే బీజంప్రసా
ర్యతదేవవ్యాసాదిభిరష్టాదశభిః లోకవిస్తారితం।అతోఽష్టాదశసిద్ధాంతా
ఇతి ప్రసిద్ధిః॥ తదాహసూర్యః। పైతామహంచసౌరంచ వాసిష్ఠంపౌ
లిశంతథా। రోమకంచేతిగణితం పంచకంపరమాద్భుతం॥ వేదైస్సహాస
ముద్భూతం వేదచక్షుస్సనాతనం। రహస్యం వేదమధ్యస్థంస్మృతవాన్
యత్పితామహః॥ తేనపైతామహంజ్ఞానమాద్యంతచ్ఛ్రుతిసమ్మతం। తే
నదత్తంస్వపుత్రాయవసిష్ఠాయమహాత్మనే॥ హితాయపరయాబుద్ధ్యాప
రమంజ్ఞానముత్తమం। అంశావతారణేవిష్ణుర్యదా బ్రహ్మాణమాదిశత్
స్వనాభికమలోద్భూతం వేదైస్సహచతుర్ముఖం। బ్రహ్మజ్ఞానమయంచే
దమస్మైసందిశ్యసప్రభుః॥ మామప్యాదిష్టవాన్ సృష్టినిమిత్తం కాలసిద్ధ
యే। చక్షుర్భూతం తదామహ్యంసందదౌజ్ఞానముత్తమం ॥ తత్సౌరమి

తి విఖ్యాతం గణితం పరమాద్భుతం। తన్మయావిమయాఖ్యైతత్తపసా తోషితేనచ॥ ఆదిష్టంపరమజ్ఞానం శిష్యభూతాయసాధవే। వసిష్ఠంచ వసిష్ఠేన పుత్రాయపరిపాదితం॥ పరాశరాయతేనాథమునిభ్యస్సూనత విస్తృతం। పౌలిశంపులిశేనోక్తం గర్గాదిమునిషుధ్రువం॥ రోమకం రోమకాఖ్యోక్తం మయాయవసజాతిషు। జాతేనబ్రహ్మణశ్శాపాత్తథా దుర్యవనస్యచ॥ రోమకేనగతేతచ్చ రోమకేణ చ విస్తృతం। ఇతి పంచ పురాణాని గణితాని ప్రచక్షతే॥ ఇతి॥ నారదసంహితాయాం॥ బ్రహ్మాచార్యో వసిష్ఠో త్రిర్మనుః పౌలస్త్యలోమశౌ। మరీచిరంగిరా వ్యాసోనారదశ్శౌనకోభృగుః॥ చ్యవనోయవనోగర్గః కశ్యపశ్చపరాశరః। అష్టాదశైతెగంభీరాజ్యోతిశ్శాస్త్రప్రవర్తకాః॥ సిద్ధాంత సంహితాహోరారూపం స్కంధత్రయాత్మకం। వేదస్యనిర్మలం చక్షుర్జ్యోతిశ్శాస్త్రమనుత్తమమితి॥ నను వేదస్య జ్యోతిశ్శాస్త్రం కింనిమిత్తమంగత్వముపలభ్యత ఇతిచేదుచ్యతే। వేదోక్తానాం పుణ్యకర్మణాం యజ్ఞాదీనాం॥ వసంతేబ్రాహ్మణోయజేత,, చిత్రాపూర్ణిమాదీక్షేరన్ ఇత్యాదిశ్రుతిష్యుక్తకాలసాధనీ భూతత్వాజ్జ్యోతిశ్శాస్త్రస్య వేదాంగత్వసిద్ధిర్భవతి॥ తదాహ లగధాచార్యః॥ వేదాహి యజ్ఞార్థమభిప్రవృత్తాః కాలానుపూర్వ్యావిహితాశ్చ యజ్ఞాః। తస్మాదిదం కాలవిధానశాస్త్రంయో జ్యోతిషం వేదస వేదయజ్ఞానితి॥ సిద్ధాంతసిరోమణౌ॥ వేదాస్తావద్యజ్ఞకర్మప్రవృత్తాయజ్ఞాః ప్రోక్తాస్తేతు కాలాశ్రయేణ। శాస్త్రాదస్మాత్కాలబోధోయతస్స్యాద్వేదాంగత్వం జ్యోతిషస్యోక్తమస్మాత్॥ వేదోక్తపుణ్యకర్మానుష్ఠాన కాలస్య గణితసాధ్యత్వాద్గణితాం శభూతాష్టాదశ సిద్ధాన్తానాం మధ్యేఽష్టౌసిద్ధాన్తాఃప్ర

పూణవన వీనుధిగతాః॥ తథాహి॥ ఆద్యస్తు సౌరసిద్ధాన్తో ద్వితీయో బ్రాహ్మఉచ్యతే। తృతీయః పౌలశః పో్రక్తశ్చతుర్థస్సోమసంజ్ఞికః ॥, పంచమో రోమశఃషష్ఠో గార్గ్యోజైనస్తు సప్తమః। వాసిష్ఠోష్టమ ఇత్యేతే హ్యష్టౌ ప్రామాణికాస్మృతా ఇతి। ప్రమాణభూతాష్టవిధ సిద్ధాన్తానా మన్యతమస్య వసిష్ఠ సిద్ధాన్తస్య వివృతిం కర్తుకామోస్మి,, న ను ,, వసిష్ఠ పరాశర సంవాదానురూపః, ఏకః, వసిష్ఠ మాణ్డవ్య సం వాదానురూపో ఽపర ఇతి ద్వయోరపి వాసిష్ఠ ఇతి భవద్భిః ప్రతిపాది తః। తయోర్మధ్యేకస్య వసిష్టసిద్ధాన్తస్య వ్యాఖ్యారచనేయమితి చేదు చ్యతే, ఇత్యుక్తో్ముని శార్దూలో మాండవ్యం పునరాహసః। దివ్యం జ్యోతిర్మయం జ్ఞానం సాధునూం పరిపృచ్ఛతి। కథితం బ్రహ్మణాపూ ర్వ మవశేషం బ్రవీమి తేత్యాది మాండవ్యానువ పాదిత వసిష్ఠ సి ద్ధాన్తస్య వ్యాఖ్యారచనేతి॥ నన్వయమేవప్రమాణభూతః కిమ్ నాన్య ఇతిచేన్న। తదుభయప్రతి పాదితజ్ఞానమేకమేవ, తథావి, బ్రహ్మణా శుద్ధ సత్త్వానుయం పారంపర్యం వెనమభ్యస్తం, యజ్జ్ఞానం స్మృతం తదే వ వేదాంగజ్యోతి షమితి ప్రసిద్ధం తస్యకాల దైర్ఘ్యేణాఖిలీభూతత్వా దంగాధ్య యనస్యాభావభీత్యాలగధాచార్యస్తదర్థ ప్రతిపాదకం గ్రం థం కృతవాన్ తదేవ వేదాంగజ్యోతిష మితిబుగ్వేద గ్రంథేషుప్రసి ద్ధిరస్తి, పితృలబ్ధజ్ఞానేన వసిష్ఠేనన్వ పౌత్రప్రతిపాదిత సిద్ధాన్తస్తస మ నంతర కాలేన ప్రతిపాదితః, వస్తుతస్తు, వేదాంగ రచనాకాలానంతర మేవ వసిష్ఠ సిద్ధాన్తః పరాశరాయ ప్రతిపాదిత ఇతిసిద్ధం। అతఃపరాశ రాయ ప్రతిపాదితకాలః ఏకః, మాండవ్యాయోపపాదిత కాలోఽన్యః తస్మాత్కాల వైషమ్యాద్గ్రహగ్వైషమ్యహేతోర్దృక్సంసిద్ధమెన్వకృతప్రా చీనగ్రంథేషుకాలానుసారేణబీజంప్రసార్య శాస్త్రాంతరమివకృపాళున్వపి

ష్ఠఃప్రకృతస్యోచితమనుకాలాత్పునరంతర ప్రాక్కాలీనాన్యమహాయు గేనుాండవ్యాఖ్యోపపాదితవసిష్ఠసిద్ధాన్తపవపూర్వకాలకృతసిద్ధాన్తాపేక్ష యాఽతీవస్పష్టఇతిమన్యంతే।అతఏవప్రమాణమిత్యుక్తం॥ ఉక్తంచసిద్ధా న్త తత్వవివేకే॥బ్రహ్మాప్రాహచనారదాయహిమగుర్వ్యచ్ఛ్వాన కాయా మలం। మాండవ్యాయ వసిష్ఠ సంజ్ఞక మునిస్సూర్యోమయాయాహాయ త్। ప్రత్యక్షాగమ యుక్తిశాలిత దిదం శాస్త్రం విహాయాన్య థాయ త్కుర్వంతి నరాధమాస్తు సతతం వేదోక్తి శూన్యాభృశమితి॥ పరా శరాయప్రతిపాదిత వాసిష్ఠస్య ప్రమాణభూతత్వేపికాల దైర్ఘ్యాద్దృ క్సిధ్ధ్య భావత్వేన ఫలాభావాదప్రమాణ ఇవనగణ్యతే। తదాహ వరా హమిహిరః॥ పూర్వాచార్యమతే భ్యోయద్యచ్ఛ్రేష్టం లఘుస్ఫుటంబీ జం। తత్తదిహ వికల మహంరహస్య మభ్యుద్యతోఽవక్తుమ్॥ పౌలశ రోమక వాసిష్ఠ సౌరపైతా మహాస్తుసిద్ధాన్తాః। పంచభ్యోద్వావాద్యౌ వ్యాఖ్యాతౌలాట దేవేన॥ పౌలశకృత స్ఫుటోఽసౌతస్యా సన్నస్తురోమ కః ప్రోక్తః। స్పష్టతరస్సావిత్రః పరిశేషౌదూర విభ్రష్టౌ॥ పరిశేషాపై తామహ వాసిష్ఠసిద్ధాన్తౌ॥ నను „ సౌరాదీన్ప్రథ మోపస్థితాన్విహా యకుతో వాసిష్ఠస్యైవ వ్యాఖ్యానేతి చేదుచ్యతే॥ కేషాంచి దార్ష పౌరుష సిద్ధాన్తానాం గౌరవలాఘవ ప్రసంగాత్, హేయోపాదేయ త్వ కథనేన శ్రేష్ఠతమత్వం కశ్చిదాహ॥ వయావనం పావనమస్తియ స్మాదార్యంతథాన్యాః ఖలునాంద్రియంతే। నగౌరవాత్సౌర మతంశ్రి యంతే వాసిష్ఠమస్మాల్లఘుయుక్తి యుక్తం॥ ......అస్యార్థః॥యస్మా ద్గౌరవ దోషప్రసంగాద్య వనకృతత్వాచ్చ యావనం యవనసిద్ధాన్తమ్ పావనం పవిత్రంనాస్తి నభవతి। తథాతస్మాద్దైతోః ఆర్యం ఆర్యభటసి ద్ధాన్తమ్, ఆర్యాఃపండితాః నాద్రియంతే నాదరంకుర్వంతి ఖలు। సౌరమత

సూర్యసిద్ధాన్తం గౌరవాత్, గౌరవదోషపరిసంగాత్ నశ్రియంతే। అ
స్మాద్ధేతోః లఘుయుక్తియుక్తం లఘుయుక్త్యాలాఘవయుక్త్యాయుక్తం
వాసిష్ఠం వసిష్ఠమహర్షి ప్రోక్తంసిద్ధాన్తం, లఘువాసిష్ఠసిద్ధాన్త మిత్య
ర్థః। శ్రియంత ఇతిదేహాళీదత్త దీపన్యాయెన ఆశ్రియంత ఇతిపూర్వక్రి
యయాన్వయః। గ్రంథలాఘవాత్పదలాఘ వాద్గణిత లాఘవాద్యుక్తి
లాఘవాచ్చపండితాః లఘువాసిష్ఠ సిద్ధాన్తమాశ్రియంత ఇతిభావః॥
—ఏతత్పద్యం, ఆర్యాంత్వనార్యా ఇతి ,, వాసిష్ఠమస్మాద్గురు యుక్తిశూ
న్యమితి చపాఠాంతరేణ కేచిత్పఠిషంతి॥ తేషామయంభావః। ఆర్యాం
ఆర్యభటసిద్ధాన్తం। అనార్యాస్తు। ఆర్యభటసిద్ధాన్తవాసనారహితాః।
నాద్రియంతేఖలు। ఆర్యమతావలంబినః కేచిన్మధ్వజనాస్త్వాద్రియం
త ఇత్యర్థాత్సూచితః శ్లో॥ విష్ణోశ్చ జన్మదివ సానిహరేర్దినంచవిష్ణు వ్ర
తాని వివిధానిచ విష్ణుభంచ। కార్యాణిచార్యభట శాస్త్రత ఏవసర్వై
రిత్యాదికృష్ణామృతాది మధ్వమత గ్రంథేషు దృష్టత్వాదితి॥ యద్వా ,,
ఆర్యాః పండితాఃయెభ్యోనవిద్యంతే తేఽనార్యా ఇతి॥అత్రతు పూర్వోత్త
రపాఠ యోరర్థసామ్యాచ్ఛ్లోకద్వయ మపిరమణీయం॥ తస్మాత్ప్రమాణ
భూతస్య వసిష్ఠ మాండవ్య సంవాదానురూపస్య వరిష్ఠస్య వసిష్ఠసి
ద్ధాన్తస్య వివృతింకర్తుకామోస్మి॥

అథస్వ పిత్రులబ్ధ గ్రహాదిచరిత కాలతత్త్వజ్ఞానం మహర్షయె
మాండవ్యాయవక్తుకామః, వసిష్ఠః, ప్రథమ మారంభణీయ తత్కథన
నిర్విఘ్న పరిసమాప్త్యర్థం మంగళాదీని మంగళమధ్యాని మంగళాం
తాని శాస్త్రాణి ప్రథంత ఇతిభాష్య కారకవచన ప్రామాణ్యాత్ కృ
తం బ్రహ్మప్రణామమంగళం శిష్యశిక్షాయైని బధ్నాతి॥

శ్లో॥ అణిమాదిగుణాధార మప్రతర్క్య మగోచరమ్
నిర్గుణం నిరవద్యంతన్నమామి బ్రహ్మసర్వగమ్॥

వ్యా॥ అణిమాదిగుణాధారం, అణోర్భావః అణిమా, అణిమా దీనాంగుణాః అణుత్వమహత్వాదయః। తేషామణుత్వ మహత్వాదీనాం ఆధారమాశ్రయభూతం ,, అణోరణీయాన్మహతో మహీయానితి, శ్రుతిప్రతిపాద్యమిత్యర్థః " యద్వా ,, అణిమాదయశ్చ తేగుణాః అణుత్వాదయః। తేషామాధారం, ఆశ్రయభూతం। సకలైశ్వర్యస్వరూప మిత్యర్థః॥ యద్వా ,, అణిమాదయః అష్టవిభూతయః। తేషాంచగుణాః నిత్యజ్ఞానసుఖాదయః తేషాంచ। ఆధారం ఆశ్రయభూతం। సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేతి శ్రుతేరిత్యర్థః। అప్రతర్క్యం, అనుమేయం అగోచరమప్రత్యక్షం, ఇంద్రియాగోచర మిత్యర్థః। నిర్గుణం, నిర్గతాఃగుణాః సత్వరజస్తమోరూపాః యస్మాత్తత్, గుణాతీత మిత్యర్థః। అవద్యాన్నిష్క్రాంతః నిరవద్యఃతత్ స్తోత్రార్హ మిత్యర్థః। సర్వం, స్థావరజ గమాత్మకంజగత్, తంగచ్ఛతీతి సర్వగఃతత్, సర్వవ్యాపక మిత్యర్థః। బ్రహ్మ, బృంహతీతిబ్రహ్మ, బృహ-బృహివృద్ధౌ॥ వేదస్తత్వం తపో బ్రహ్మ ప్రహ్మవిప్రః ప్రజాపతి రిత్యమరః॥ జగద్వ్యాపకం పరబ్రహ్మవస్తు, " తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూతః ఆకాశాద్వాయుః వాయోరగ్నిః అగ్నేరాపః అద్భ్యఃపృథివీ పృథివ్యా ఓషధయః ఓషధీభ్యోన్నం అన్నాత్పురుషఇత్యాదిశ్రుతిప్రతిపాద్యమిత్యర్థః॥ నమామిమత్తస్స్వ ముత్కృష్టస్త్వోహ మపకృష్ట ఇత్యాకారక శిరస్యంజలిపుట సంయోగానుకూల వ్యాపారరూప ఇత్యర్థః॥

అథస్వోక్త శాస్త్రస్య స్వకల్పితత్వ శంకానివారణాయ తత్సంవాదోపక్రమత్వం, శాస్త్రారంభణకాలస్వరూపం శాస్త్రస్యానాదిత్వం మాణ్డవ్యవరప్రదానత్వంచశ్లోకేనాహ॥

మూ॥ స్వారోచిష మనారాధ్యయుగాదౌమునిసత్తమః।
అగ్రగణ్యోయమభవన్మాండవ్యో మహతోమహాన్॥ ౨
గ్రహనక్షత్రజం జ్ఞానం జిజ్ఞాసుర్జ్ఞాన్ నముత్తమం।
ఉపాగమన్మునిశ్రేష్టం వసిష్ఠమిదమబ్రవీత్॥ ౩
తంబ్రహ్మతనయం సృష్టి స్థితి నాశనకారణం।
తత్వజ్ఞాన మహంజ్ఞాతుం గ్రహనక్షత్ర సంభవం॥ ౪
ఆగతోస్మి మునిశ్రేష్ఠ తద్బ్రూతేఽన్యోనవిద్యతే।
ఇత్యుక్తోముని శార్దూలో మాణ్డవ్యం పునరాహసః॥ ౫
దివ్యం జ్యోతిర్మయం జ్ఞానం సాధుమాం పరిపృచ్ఛతి।
కథితం బ్రహ్మణాపూర్వ మవశేషం బ్రవీమితే॥ ౬

వ్యా॥ స్వారోచిషం స్వారోచిషమనుకాలం, అనారాధ్య, అప్రాప్య। రాధసాధసంసిద్ధౌ॥ ఆరాధనం సాధనేస్యాదవాప్తౌ తోషణేపిచేత్యమరః॥ అర్థాత్ స్వారోచిషమను కాలస్యావ్యవహిత ప్రాక్కాల ఇత్యర్థః। యుగాదౌ యుగస్య మహాయుగస్య *వేదరదార్ణవ ౪౩౨౦౦౦౦ వత్సరాత్మకస్య, ఆదౌ ప్రారంభకాలే। స్వాయంభువమనోరాది మహాయుగాదా విత్యర్థః। అగ్రగణ్యః। గణనయోగ్యః గణ్యః। అగ్రేగణ్యః। మహతః। తపోనిష్ఠాగరిష్ఠాది మహిమాతిశయుతః। మహాన్ శ్రేష్ఠః। అయంప్రసిద్ధః। మాణ్డవ్యః కశ్చిదృషిః॥ ౨॥ ఉత్తమంశ్రేష్ఠం। జ్ఞానం తత్వజ్ఞానం। కేవలకాలతత్వ మిత్యర్థః। గ్రహనక్షత్రజం గ్రహనక్షత్రేభ్యః జాతంజ్ఞానం కాలతత్వం। జగత్పరిణామాత్మక ఇన్యకాల మిత్య

ర్థః। జిజ్ఞాసుః జ్ఞాతుమిచ్ఛుః। మునిశ్రేష్ఠం మునీనాంశ్రేష్ఠంయోవసిష్ఠం వసిష్ఠమునిం ఉపాగమత్, ప్రాప్తవాన్। అభవత్॥3॥ తంబ్రహ్మాత్మజ యం బ్రహ్మమానసపుత్రం వసిష్ఠం ప్రతి, ఇదంవక్ష్యమాణం వాక్యం అబ్రవీత్ అవ్రోచత్। హేమునిశ్రేష్ఠ, సృష్టిస్థితినాశనకారణం। సృ ష్టిస్థితినాశనహేతుభూతం। తత్వజ్ఞానం, పరబ్రహ్మాత్మక కేవలకాలజ్ఞా నం। గ్రహనక్షత్రసంభవం, గ్రహనక్షత్రేభ్యస్సంజాతం। జగత్పరిణా మాత్మక జన్యకాలంచేత్యర్థః। జ్ఞాతుం, త్వద్రుతేఽన్యోనవిద్యతే। త్వ త్తోన్యస్తత్వజ్ఞానంవక్తుం నశక్తోస్తీత్యర్థః। అతః, అహమాగతోస్మి। దివ్యందేవయోగ్యం। జ్యోతిర్మయం, తేజోరూపం। సాధుయోగ్యం। జ్ఞానం కాలతత్వంప్రతి, మాం, సః-మాండవ్యః। పరిపృచ్ఛతి। ఇతి, ఏవం-మునిశార్దూలః। మునిశ్రేష్ఠఃవసిష్ఠః। ఉక్తస్సన్-పునః భూయః మాండవ్యం। ఆహ। పూర్వం పూర్వకాలె బ్రహ్మణా ధాత్రా। కథి తం ఉక్తం। కాలజ్ఞానమిత్యర్థః। బ్రవీమి॥ అనాదిభూతం-పరంపరా ప్రా ప్తంకాలతత్వమితిభావః॥

అథనిత్యత్వ నిరవయవ త్వాది విశిష్టశుద్ధ సత్వాత్మకేశ్వర కా ల తత్వాద్గుణత్రయాంతరిత సుఖదుఃఖమోహాత్మకావయవ విశిష్టసర్వ జగత్స్వరూపేణ పరిణత కాలభేదంవివృణోతికాలాధీన మిత్యాదినా

మూ॥ కాలాధీనం జగత్సర్వం కాలోయత్తద్గ్రహాశ్రయః।
స్థూలసూక్ష్మప్రభేదేన మూర్తామూర్తస్స ఉచ్యతే॥ 8

వ్యా॥ యత్-యస్మాత్కారణాత్। సర్వం స్థావరజంగమాత్మకం జగత్। ప్రపంచః। కాలాధీనం-కాలస్యఅధీనం కల్యతేఽనేనేతికాలః-కాలయతిప్రేరయతీతివాకాలః। కలకిలత్మ్యై-ఉత్పత్తిసిద్ధివినాశకార్యా ణియెనకలయితవ్యాని, సకేవలఃకాలః। సఏవపరమేశ్వరః। సచవసిష్ఠ

రామాయణేవర్ణితః। కాలోపికల్ప్యతే యేనేతి। శ్రుతిశ్చ॥ సవిశ్వకృత్స ర్వవిదాత్మయోనిర్జ్ఞః కాలః కాలగుణీసర్వవిద్యః ప్రధానం క్షేత్రజ్ఞ పనిర్గుణోపి సంసారమోక్షస్థితి బంధహేతురితి॥ కూర్మపురాణేపి॥ అ నాదిరేషభగవాన్ కాలోఽనంతోఽజరఃపరః। సర్వజ్ఞత్వాత్స్వతం త్రత్వాత్సర్వాత్మత్వాన్మహేశ్వరః। బ్రహ్మాణో బహవోరుద్రా అన్యే నారాయణాదయః। ఏకోహిభగవానీశః కాలఃకవిరితిస్మృతః। బ్రహ్మా నారాయణేశానాంత్రయాణాం ప్రకృతౌలయః। ప్రోచ్యతే కాలయో గేనపునరేవచసంభవః। పరంబ్రహ్మచ భూతాని వాసుదేవోపిశంకరః। కాలేనైవచసృజ్యంతే సఏవగ్రసతేపునః। తస్మాత్కాలాత్మకం విశ్వం సఏవ పరమేశ్వర ఇతికూర్మపురాణాత్, సకేవలకాల ఏవనారాయణ పరబ్రహ్మేశ్వరాదిభ్యోఽతీత ఇత్యర్థః। విష్ణుధర్మోత్తరేపి॥ అనాదినిధ నః కాలోరుద్రస్సంకర్షణ స్మృతః। కలనాత్సర్వ భూతానాం సకా లః పరికీర్తితః। కర్షణాత్సర్వ భూతానాం సతుసంకర్షణ స్మృతః। సర్వభూతసమత్వాచ్చసరుద్రః పరికీర్తితః। అనాదినధనత్వేన సమహాన్పరమేశ్వర ఇతివచనాచ్చసకేవలః కాలఏవసకలాత్మక ఇతిభా వః॥ అతః కాలాధీనమిత్యుక్తం। తత్, తస్మాత్కారణాత్। గ్రహా శ్రియః, గ్రహాణాంరవ్యాదీనామాశ్రయః యస్యసః। కాలః, కల్యతే సంఖ్యాయతేఽనేనేతికాలః। కలసంఖ్యానే। యెనప్రాణిదేహాదయో ఽతీతవర్తమానాదిరూపేణకలయతవ్యా ఇతిజన్యకాల ఇత్యర్థః। గ్ర హాదీనాం సర్వేషాం పరమేశ్వరరూపత్వాత్॥ కల్పనా సర్వభూతా నాం బ్రహ్మాదీనాం నిమేషతః। కాలశబ్దేననిర్దిష్టంహ్యఖండానందమవ్య యం। కాలస్సృజతి భూతానికాలస్సంహరతిప్రజాః కేవలాకార రూ పోస్మి తుర్యాతీతోస్మి కేవలః। సర్వాంతర్యామి రూపోహం సర్వసా క్షి తల్లక్షణః। అహంకాలస్వరూపోస్మీత్యాది వేదాంతవచనజాతాదిః

తి। సుప్రసిద్ధః గ్రహాశ్రియకాల ఇత్యర్థః। స్థూలసూక్ష్మప్రభేదేన। మహత్త్వాణుత్వ కాలభేదేన। మూర్తామూర్తః। మూర్తశ్చాసావమూర్తశ్చమహత్త్వాణుత్వాభ్యాం మూర్తామూర్తపరిణామకాల ఇత్యర్థః। కథ్యతే, ఉచ్యతఇతి॥ తదుక్తంసూర్యసిద్ధాంతే॥ భూతానామంతకృత్కాలః కాలోఽన్యః కలనాత్మకః। సద్విధాస్థూలసూక్ష్మ త్వాన్మూర్తశ్చామూర్తఉచ్యతఇతి॥ మాధవః॥ నిత్యోజన్యశ్చ కాలౌద్వౌతయోరాద్యః పరేశ్వరః। సోఽవాఙ్మనసగమ్యోఽపిదేహీ భక్తానుకంపయేతి॥ అపిచతేనైవోక్తం॥ ఉపోద్ఘాతే కాలసత్వంతస్యనిర్ణయ యోగ్యతా। ఈశ్వరో నిత్యకాలాత్మాచింతనీయస్స్వరక్మను॥ జన్యకాలోఽబ్ద ముఖ్యస్తదుక్తమేతచ్చతుష్టయమితి॥

ననుసృష్టిస్సరోజాసనవాసరాదావియచ్చరాణాం విలయస్తద్యతే। ఆద్యంతకాలస్సచకల్పఉక్తః కల్పద్వయంస్యాద్దివసోవిరించేరితినాంయేనకల్పస్యసర్వగ్రహనాశనహేతుభూతత్వాద్గ్రహాది జనితకాలస్తుకల్పాంతే నాశస్స్యాత్తదాకాలనాశనే కాలకృతవ్యవహారనాశ ఇతిచేదుచ్యతే॥ విద్యారణ్యముని పూర్వాశ్రమశ్రీమాధవాచార్య విరచితే కాలమాధవే కాలనిర్ణయప్రకరణే॥ నిత్యకాలస్య పరమేశ్వరత్వే ప్రమాణంపూర్వమేవోపన్యస్తం, పరమేశ్వరస్యావాఙ్మనసగమ్యత్వే సర్వేవేదాంతాస్తదనుసారిస్మృతి పురాణానితత్వవిదనుభవశ్చప్రమాణం, భక్తానుగ్రాహికీమూర్తిస్వీకారస్తులవకారాఖ్యే వేదశాఖావిశేషే పాదాంచ్యాఖ్యాయికాయా మామ్నాయతే॥ తస్యామాఖ్యాయికాయామనుక్తః, అగ్నివాయ్వింద్రాదయోదేవా ఈశ్వరానుగృహీతాః సర్వత్రవిజయమానాః స్వకీయమే వేతత్సామర్థ్యమిత్యభిమన్యంతే, తాన్బోధయితుమవాఙ్మనసగమ్యం పరమేశ్వరాఖ్యం బ్రహ్మపూజ్యం

చతుర్థమ్యాంకాంచిన్మూర్తింధారయిత్వాప్రాదుర్బభూవ, తయాసహ
సంవాదంకృత్వాపితాజసచిత్తావశ్నివాయూబ్రహ్మత్వం నైవబుధ్యేతే
ఇంద్రస్తుసాత్వికచిత్తోబుద్ధఇతి॥ వాసిష్ఠరామాయణేపి శుక్రోపాఖ్యానే
శుక్రంమృతమవలోక్యతత్పితాభృగుః క్రుద్ధోమారయితారంకాలం శ
ప్తుముద్యత స్తదానీంకాలోనుగృహీతుం ఈదృశేన రూపేణావిర్బభూవే
తిపఠ్యతే ఆథాకలితరూపోసౌ కాలః కబళితస్రజః। ఆదిభౌతికమాస్థా
య వపుస్మని ముపాయయౌ । ఖడ్గపాశ ధరశ్శ్రీమా న్కుండలీ
కవచాన్వితః॥ ఋతుఃషట్క మయోదార వక్త్రషట్క సమన్వితః
మాసద్వాదశకోద్దామ భుజద్వాదశకోద్భటః ॥ స్వాకారసమయావస్థా
వృతః కింకరసేనయా । సఉపేత్యమహాబాహో కుపితంతు మహామునిం
కల్పక్షుబ్ధాబ్ధిగంభీరం సాంత్వపూర్వమువాచహ । త్వమత్యంతతపావిప్ర
వయం నియతిపాలకాః॥ తేనసంపూజ్యసేపూజ్య। సాధోనేతరయెచ్ఛ
యా । మాతపఃక్షయయాబుద్ధోకల్పకాలమహానలైః । యోనదగ్ధోస్మిమే
తస్యకింత్వంశాపేనధక్ష్యసె । సంసారావిలయగ్రస్తా విశీర్ణారుద్రకోట
యః। శక్తాని విష్ణుబృందానికేనశక్తావయంమునె । భోక్తారోహివయం
బ్రహ్మన్‌భోజవం యుష్మదాదయః । స్వయం నియతిరేషాహి నావ
యోరేతదీక్షితమితి ॥ నచభక్తాన్‌జిఘృక్షయా స్వీకృతామూర్తిరీదృగే
వేతి కశ్చిన్నియమోస్తి, సర్వాత్మకస్యపరమేశ్వరస్యభక్తచిత్తే ప్రి
యాయాః సర్వస్యాఅపిమూర్తె స్స్వకీయత్వాత్‌ అతఏవభగవద్గీతా
యాం॥ యోయోయాంయాంతనుం భక్తః శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతి।
తస్యతస్యాచలాంశ్రద్ధాం తామేవవిదధామ్యహం ॥ సతయాశ్రద్ధయా
యుక్తస్తస్యారాధనమీహతె। లభతెచతతః కామాన్ శ్రీమయైవవిహి
తాన్హితానితి॥ విష్ణురుద్రాదిచేతనమూర్తిః వదనచేతనమూర్తయోపి

తత్తత్ఫలవిశేషార్థిభిరీశ్వరత్వేనోపాస్యః॥ తదేతదృగ్వేదేసమామ్నా
యతే॥ ఏతం హ్యేవబహ్వృచామహత్యుక్థేమీమాంసంత ఏతమగ్నావ
ధ్వర్యవ ఏతంమహావ్రతేచ్ఛందోగా ఏతస్యామేతం దివ్యేతంవాయా
వేతమాకాశ ఏతమప్స్వేతమోషధీష్వేతం చంద్రమనక్షత్రేష్వే
తం భూతేష్వేతమేవ బ్రహ్మేత్యాచక్షత ఇతి॥ వాజసనేయనోఽపి। ఏవం
త్రిబ్రాహ్మణే। తమేతమగ్నిమిత్యధ్వర్యవ ఉపాసత ఇత్యారభ్యపఠంతి
విషమితిసర్పాస్సర్వ ఇతి సర్వవిద ఊర్గితిదేవా రయిమితి మనుష్యామా
యేత్యసురాస్స్వధేతి పితరో దేవజన ఇతిదేవజన విదోరూపమితి గంధ
ర్వాగంధ ఇత్యప్సరసోతం యథాయథోపాసతే తదేవభవంతి। తైత్తిరీ
యాశ్చభణంతి॥ [1]క్షేమఇతివాచి యోగక్షేమ ఇతి ప్రాణాపానయో
రిత్యాది పరబ్రహ్మణ్యారోపితం॥ యథాయజ్జగద్రూపమస్తి తేన సర్వే
ణాత్మోపాసకాయ పరమేశ్వరో రూపవాన్ భవతీతి, హిరణ్మయాధికర
ణ మనోమయాధికరణయోః ప్రపంచితం। ఏవంసతియోయథా య
త్కర్మారభతే సతతన్నాత్కర్మోపయుక్తాం కాలాత్మకస్యేశ్వరస్యమూ
ర్తిమిష్టదేవతారూపిణామనుస్మరేత్। అతఏవమంత్రశాస్త్రేషు నానావి
ధధ్యానాన్యుపదిష్టాని। లోకేప్యావిద్వదంగనాగోపాలం సర్వేపిజనా ఏ
కైకాం దేవతాం స్వేచ్ఛయాపూజయంతి। అతఏవైతద్భగవానాహ।
యజంతే సాత్త్వికాదేవాన్యక్షరక్షాంసిరాజసాః। ప్రేతాన్భూతగణాం
శ్చాన్యేయజంతేతామసాజనా ఇతితస్మాదారభమాణకర్మ ఫలప్రదోని
జేష్టదేవతారూపోనిత్యఃకాలః కర్మారంభేష్వనుస్మర్తవ్య ఇతి సిద్ధం॥
అథజన్యకాలం నిరూపయామః॥ నను కాలస్యజన్యత్వేసతికథం ప్రళయే
కాల వ్యవహారః। ప్రళయాత్పతః ప్రళయోభవతీతి కాల నిత్యత్వవా
దివస్తదాపినవాదోషః। నిత్యస్యకాలస్యతపనకృత పరిస్పందాద్యుపా

భిః పరిచ్ఛేదే సత్యేతావాన్కాల ఇతి కాలేయత్తావర్ణయితవ్యా । నచ ప్రళయేతదుపాధయస్సంతి తతస్తత్కథం ప్రళయకాలేయత్తానిర్ణయః। అథనత్కార్యవాదాభ్యుపగమేనోపాధయోపివాసనారూపేణసంతి । తర్హికాలేపితత్సమానం । నచైతావత్తేషాం నిత్యత్వప్రాప్తిః । ఉపాధిషు తదనంగీకారాత్ । అథమన్యసే । ఇయత్తారహితేపి ప్రళయసమయే సృష్టికాలేయత్తావాసనావశాదియత్తావ్యవహ్రియతే । తతఉపాధ్యాయత్వాదిదృష్టాంతః । యథాకశ్చిన్మాణవకః త్రింశద్వర్ష వయస్కాదర్థేతుముపక్రమ్య సంవత్సరమధీత్యాహతస్మాదుపాధ్యాయఏకత్రింశద్వర్షవయస్క ఇత్యధ్యాపనరహితేవ్యతీతే వయస్యుపాధ్యాయత్వం వ్యవహరతి । తద్వదియత్తావ్యవహారః । ఏవంతర్హ్యనేనైవన్యాయేనకాలరహితే ప్రళయకాలవ్యవహారః కింనస్యాత్ । కాలరహితం ప్రళయాదికంవస్త్వితి మాండూక్యాదిశ్రుతయోభ్యుపగచ్ఛంతి । యథాచశ్రూయతే॥ యచ్చాన్యత్త్రికాలాతీతంతదప్యోంకారఏవేతి । ప్రాభాకరా అపూర్వస్యకాలత్రయాసంస్పృష్టాంకాంచిదవస్థామాహుః।యస్మాత్కాలస్సుఖేనజన్యతాం । సచసామాన్యవిశేషాభ్యాంద్వివిధః । తస్యచోభయస్యేశ్వరాఖ్యాత్ నిత్యాత్కాలాదుత్పత్తిం మనురాహ॥ కాలం కాలావిభక్తీంచ నక్షత్రాణిగ్రహాంస్తథా॥ సృష్టింససర్జచైవేమాం స్రష్టుమిచ్ఛన్నిమాఃప్రజాః॥ తత్రయస్సామాన్యకాలః । సవిశేషేష్వనుగతత్వాత్తదపేక్షయా నిత్యోగ్రహగత్యాదిభిరనుమేయో భూతోత్పత్తినిమిత్తకారణమితితార్కికజ్యౌతిషకాదయః ప్రతిపేదిరే॥ తత్రజ్యోతిషకా ఆహుః॥ ప్రభవవిరతిమధ్యజ్ఞానవంధ్యానితాంతం విదితపరమతత్వాయత్రతేయోగినోపి । తమహమిహనిమిత్తం విశ్వజన్మాత్యయానామనుమితమభివందే భగ్రహైఃకాలమీశం॥ యుగవర్షమాసదివసాః న

మంప్రవృత్తాస్సుచైత్రశుక్లాదౌ॥ గాలోయమనాద్యంతో గ్రహా భైరను
మీయ

ఇతి కాలవిశేచసంవత్సరః ప్రధానభూతః అన్యేసర్వేగుణభూతాః। తథాచారుణకేతుకేనమామ్నాయతే॥ శ్రు॥ నదీవప్రభవాత్తాకచిత్। అక్షయ్యాత్స్యంద్యతేయథా। తాంనద్యోభిసమాయంతి। సోరుస్సతీననివర్తతే। ఏవంనానాసముత్థానాః। కాలాస్సంవత్సరగ్ శ్రితాః। అణుశశ్చమహాశశ్చ। సర్వేసమవయంతితం। సతైస్సర్వైస్సమావిష్టః ఊరుస్సన్న నివర్తతఇతి॥ అయమర్థః॥ భాగీరథీ గోదావర్యాదికా నదీవాయంకాలః॥ కుతశ్చిద వినాశా దుత్పత్తిస్థానా దుత్పద్యప్రభవతితచ్చోత్పత్తిస్థానం సాంఖ్యోక్తాప్రకృతిర్వాశైవాగమోక్తామాయా వా శ్రుతిస్మృత్యాదిత నిత్యకాలాత్మక ఈశ్వరోపివాభవిష్యతి యథాగంగాదికాం మహానదీ మన్యాఅల్పనద్యోభితః ప్రవిశంతిసాచప్రవిష్టైర్నద్యంతరైః స్సహావిస్తీర్ణప్రవాహాసతీ నకదాచిచ్ఛుష్యతే॥ తథైవాయంకాలః ప్రాణాదికాలైస్సంవత్సరగతేఖవేదదార్ణవవత్సరైః ౪౩౨౦౦౦౦ ర్మహాయుగగతః। సైకసప్తతి౭౧మహాయుగైర్మనుగతః। ససంధిభిశ్చతుర్దశ౧౪ మనుభిర్బ్రహ్మదినాత్మక కల్పగతః। కల్పద్వయేనబ్రహ్మహోరాత్రగతః। తదహోరాత్రైర్జగదీశ్వరీ నిమేషగతః। ఖఖఖాబ్ధ్యరబ్జాష్టశరాత్మకైః ౫౮౩౨౦౦౦ర్మేషైః పరాహోరాత్రగతః। తత్షట్సప్తత్యుత్తరపంచశతాత్మకేన౫౭౬పరావత్సరగతః। తద్వత్సరశతాత్మకేన సర్వబ్రహ్మాండప్రళయాత్మకచిచ్ఛక్తి

సంయోగరూపః, అఖండసచ్చిదానంద నిత్యకాలాత్మక పరమేశ్వరః, పునఃపునస్సర్వబ్రహ్మాండపరిణామకారణమితి॥

అథ శుద్ధకాలాత్మకేశ్వర సృష్టికాయస్థ మూర్తామూర్త సంజ్ఞక జన్యకాలస్వరూపం నిరూపయతి ప్రాణత్రుట్యాదిక ఇత్యాదినా.

మూ॥ ప్రాణత్రుట్యాదికో మూర్తోఽమూర్తః ప్రాణాదితః క్రమాత్।

ప్రాణైర్వినాడికా షడ్భిస్తాం షష్ట్యా ఘటీ స్మృతా। ౮।

వ్యా॥ ప్రాణాదితః, ప్రాణస్యాస్వస్థపురుషాసిత శ్వాసోచ్ఛ్వాస సాంతర్గత కాల పరిమితస్య, స్వస్థలక్షణంతూక్తం సిద్ధాన్తశిరోమణౌ॥ సమధాతు సమయోగస్సమ మారుత్ప్రమల శరీరః। జితేంద్రియ మనాశ్చైవ స్వస్థ ఇత్యభిధీయత ఇతి॥ మత్తస్య శ్వాసోచ్ఛ్వాసాంతర్గత కాలపరిమితస్య తు, తథాచోక్తం సూర్యసిద్ధాన్తే॥ తతశ్చ స్వస్థః ప్రాణకాలస్సప్తస్త్రైవ నిర్దిశ్యతి॥ దశగుర్వక్షరోచ్చార్యమాణస్యాదితః క్రమతః మూర్తః కాలః తంత్ర్యాణ ప్రాణాద్యాత్మకాల్పాంతాంతర్గత కాలః మూర్త ఇత్యర్థః। త్రుణత్రుట్యాదికః॥ ప్రాణాభ్యాసస్త్రుట్యాదిర్వ్యవహారాద్యుత కాల ఏకప్రాణాంతర్గతస్త్రుటి తత్పరాదికః॥ త్రుట్యాదిలక్షణంతూక్తం॥ తీక్ష్ణసూచ్యాబ్జపత్రస్యస్యదళ వేధనస్త్రుటిర్భవేత్। తత్త్రింశంలవతత్త్రింశం క్షణస్త్రింశతి నిమేషకః॥ నిమేషైస్సప్తవింశత్యా కాలో గుర్వక్షరస్య చ। దశగుర్వక్షరోచ్చారణకాలః ప్రాణోఽభిధీయత ఇతి॥ అమూర్తః కాలః॥ అథామూర్తస్యమూర్తాదిభూతస్య వ్యవహారాయోగ్యత్వే నాప్రధానతయా, అమూర్తభేదముపేక్ష్య। మూర్తకాలస్య వ్యవహారయోగ్యత్వేన ప్రధానతయా-ప్రథమోద్దిష్టమూర్తభేదాన్వివక్షుః ప్రథమం వినాడీఘట్యావాహ॥ ప్రాణైరితి। షడ్భిష్షట్సంఖ్యాకైః ప్రాణైరసుభిర్వినాడికా విఘటీభవతి। తాసాం వినాడికానాం షష్ట్యా షష్టిసంఖ్యయా ఘటీ ఘటికా నాడికేత్యర్థః

తత్త్వజ్ఞైరితి॥ ఉక్తంచసూర్యసిద్ధాన్తే॥ ప్రాణాదిఃకథితోమూర్తస్త్రుట్యా ద్యో౽ మూర్తసంజ్ఞకః॥ షడ్భిఃప్రాణైర్వినాడీస్యాత్తత్షష్ట్యా నాడికా స్మృతా। ఇతి॥ సోమసిద్ధాన్తే। దశగుర్వక్షరః ప్రాణష్షడ్భిః ప్రాణైర్వి నాడికా। తత్షష్ట్యానాడికా ప్రోక్తా నాడీషష్ట్యాదివానిశమితి।

అథదివమానవర్షాణ్యాహ.

మూ। నాక్షత్రం ఘటికాషష్ట్యా దివారాత్రంప్రకీర్తితం
భవేత్త్రింశతా మాసోమాసౌద్వాదశహాయనః॥ ౯।

వ్యా। ఘటికాషష్ట్యాఘటికాంషష్ట్యా దివారాత్రి మహోరాత్రం నాక్షత్రం నక్షత్రస్యేదం ప్రకీర్తితం ప్రోక్తం। భచక్రపరివర్తన కాలఇత్యర్థః॥ తత్త్రింశతా తేషామహోరాత్రాణాం త్రింశతాత్రింశ త్సంఖ్యయామాసః భవేత్। త్రింశద్భిరహోరాత్రైరేకో నాక్షత్ర మాసఇత్యర్థః॥ తథాచోక్తంసోమసిద్ధాన్తే। తత్త్రింశతాభమాసస్స్యా దితి। సూర్యసిద్ధాన్తేప్యేవమేవోక్తం। ద్వాదశమాసాః హాయనః సంవ త్సరః॥ సంవత్సరోవత్సరోబ్దో హాయనోస్త్రీశరత్సమా ఇత్యమరః॥ ద్వా దశమాసాస్సంవత్సరఇతిశ్రుతేరితి।

అథమహాయుగస్వరూపం నిరూపయన్ ప్రథమం తత్సాధన భూత భచక్రభగణం త్వర్ధశ్లోకేనాహ॥

మూ। విలిప్తాలిప్తికాంశార్క్షచక్రంప్రోక్తసమంభవేత్
రవిచక్రైరవ్యబ్దాస్తైఃఖవేదరదార్ణవైః ౪౩౨౦౦౦౦। ౧౦।
స్యాంశసంధిద్వయయుతా చతుర్యుగమితిర్భవేత్॥

వ్యా॥ విలిప్తానాం లిప్తికానామంశానాం భాగానామృక్షాణాం రాశీనాంచక్రాణాంభగణానాం సమాహారః॥ ప్రోక్తసమంప్రోక్తసవి నాడీనాద్య హోరాత్రి మాసహాయనాత్మకేన సమానమంతుల్యంభ

వేత్। రవిచక్రాణిర వేమ్నూర్యస్యచక్రాణిభగణదివర్తనకాలరూపాణి రవ్యబ్దాః రవే రబ్దాః వత్సరాః తైః రవిభగణ పరిభ్రమణాత్మక వత్స రైః। ఖవేదరదార్ణవైఃఖాని వేదాని శూన్యచతుష్టయాని రదాః ద్వా త్రింశత్ అర్ణవాశ్చత్వారః తైః। అంకానాంవామతోగతిరితిన్యాయేన అయుతద్వయో త్తరత్రిచత్వారింశల్లక్షసంఖ్యాకైః॥ స్వాంశసంధిద్వ యయుతా॥ స్వానాంకృతయుగాదీనాం అంశష్షష్ఠాంశభూతః॥ సంధిర్ద్వ యంయుగాద్యంతకాలాత్మకం తేనయుతామిళితా। చతుర్యుగమితిః॥ చతుర్యుగాణాంకృతత్రేతా ద్వాపరకలియుగానాంమితిః మానంభవే త్ ॥ మహాయుగఇత్యర్థః॥

అథకృతయుగాది పరిమాణసాధనం బ్రాహ్మ్యాదిమానాద్య న్యతమప్రాజాపత్యమానకథనంచవివక్షుః ప్రథమం మన్వంతరస్వరూపం నిరూపయతి॥

మూ॥ మన్వంతరంభవేదత్రియుగానామేకసప్తతిః॥ ౧౧

ప్రాజాపత్యమిదంసంధిన్త్స్యాద్యం తేకృతప్రమా।

యుగాశాంశశ్చతుస్త్రిద్విఘ్నాః కృతముఖంయుగం॥ ౧౨॥

వ్యా॥ అత్ర, మూర్తకాలే, యుగానాం మహాయుగానా మేక సప్తతిః ౭౧ మన్వంతరం, మన్వోరంతరతన్నామ్ని కాలయోరంతర కా లఇత్యర్థః॥ తస్యమనోః ఆద్యం తేఆద్యశ్చాంతశ్చతయోస్సమాహార స్త స్మిన్ సంధిఃకృతప్రమా। కృతస్యకృతయుగస్యప్రమాప్రమితిః॥ స్యాత్ మాజ, మాన, ప్రమితౌప్రమిత్యమరః॥ ఇదంవక్ష్యమాణం మన్వంతర ప్రమాణం। ప్రజాపతేరిదం ప్రాజాపత్యంమానంభవతి। మనూనాం ప్ర జాపతి పుత్రత్వాత్ తథాచోక్తం సూర్యసిద్ధాన్తే॥ మన్వంతరవ్యవస్థాచ ప్రాజాపత్య ముదాహృతమితి॥ అత్రబ్రాహ్మ్యాదిష్వపిత్ర్య ప్రాజాపత్య

సావన సౌరసావనచాంద్రనాక్షత్రాణి మానాని భవంతి। తథా చోక్తం తత్త్వార్యసిద్ధాన్తే। చాంద్రత్ర్యంశవ్యంతరతరావిత్సౌరం చాంద్రమాత్యాంగు శ్లోకార్థః। సౌరంచ సావనంచాంద్రమానాని మానాని భవస వేతి। మేవ్వం తత చాంద్రావర్త్యాద్యంతసంఖ్యా మావ కృతయుగస్య యుత్తాదర్పరిమాణ మిత్యేత అహ। యుగాంశాం శేతి। యుగస్య మహాయుగస్యాంశాంశః దశమాంశః। చతుస్త్రిద్వ్యేకఘ్నాః చతుర్భిస్త్రిభిర్ద్వాభ్యామేకేనఘ్నాః గుణితస్స కృతమ ఖంకృతయుగః ముఖమాదిర్యస్యైతాదృశంయుగం క్రమాత్స్యాత్, అర్థాత్ మహాయుగస్య దశమాంశశ్చతుర్గుణితః కృతయుగ పరిమాణం భవతితద్వత్ త్రేతాయాస్త్రిగుణితః। ద్వాపరస్య ద్వాభ్యాంగుణితః। కలియుగస్త్వేకదశమాంశః। క్రమాత్త్రేతాదీనాం యుగపరిమాణ సౌరాబ్దస్స్యురితి। అత్రోదాహరణం। మహాయుగస్యఖవెదరదార్ణవవత్సరస్య ౪౩౨౦౦౦౦ దశమాంశః ౪౩౨౦౦౦౦ చతుర్భిర్గుణితః కృతగ పరిమాణం ౧౭౨౮౦౦౦ త్రిభిర్గుణితయుగ దశమాంశ స్త్రేతాయుగాబ్దాః ౧౨౯౬౦౦౦ ద్వాభ్యాంగుణితః యుగదశమాంశః ద్వాపరయుగ పరిమాణసౌరాబ్దాః ౮౬౪౦౦౦ యుగదశమాంశ ఏవ ౪౩౨౦౦౦ కలియుగ పరిమాణసౌరాబ్దాభవంతి। తదుక్తంసూర్యసిద్ధాన్తే। యుగస్య దశమో భాగశ్చతుస్త్రిద్వ్యేకసంగుణః క్రమాత్కృతయుగాదీనాం షష్ఠాంశస్సంధ్యయోస్స్వక ఇతి।

అథబ్రహ్మమానభేదంవివక్షుస్తత్రాదౌ [illegible] బ్రహ్మణోమానం నిరూపయతి।

మూలం। కల్పా [illegible] స్సంధయః॥

[illegible]

వ్యా॥ మనవః స్వాయంభువాద్యాః సంధయః సప్తదశసంధి సహితాః చతుర్దశ సంఖ్యాకాః, కల్పాంతే తిష్ఠంతి జ్ఞాతవ్యాః. కృత ప్రమాణతుల్య సంధిసహిత చతుర్దశ మనుభి స్స్వాయంభువాద్యైః కల్పస్సమాప్యత ఇత్యర్థః॥ ప్రతిరాత్రిం కల్పాదావంతే బ్రహ్మణో రాత్రిం చాహః కల్ప ఇతి. మహాయుగానాం సహస్రేణ కల్పః కల్పస్య తే దినం। బ్రహ్మణః బ్రహ్మణస్సంబంధి దినమహోరాత్రం మహాయుగ సహస్రేణ కల్పనామక బ్రహ్మసంబంధ్యహోరాత్రం భవతీత్యర్థః. తథా త్రికృతాదినిశా రాత్రిః కల్పద్వయం తదహోరాత్రం ఇతి తాత్పర్యం అహోరాత్రమానం॥ మహాయుగమాన ఏకసప్తతిగుణం మనుమానం ౩౦౬౭౨౦౦౦౦ కృతయుగప్రమాణం ౧౭౨౮౦౦౦ యుక్తసంధి మనుమానం ౩౦౮౪౪౮౦౦౦ ఇదం చతుర్దశగుణం ౪౩౧౮౨౭౨౦౦౦ స్వాయంభువ మన్వాద్య సంధ్యాసహితం ౪౩౨౦౦౦౦౦౦౦ ఇదం ప్రతి మహాయుగ తుల్యకల్పమానం భవతి ఇదం ద్విగుణితం ౮౬౪౦౦౦౦౦౦౦ బ్రహ్మాహోరాత్రి మానమితి।

అథ బ్రహ్మణ దినమానాంతర్భూత దివ్యవర్షప్రమాణమాహ అర్కవర్షమితి।

దినం అర్కవర్షం దినం దివ్యం త్రింశద్దినాని మాసః।
మాసా ద్వాదశ వర్షం స్యాత్ దివ్యం తచ్ఛతవర్షకమ్॥ ౧౪

వ్యా॥ అర్కస్య వర్షం భచక్రపరివర్తనకాలః దివ్యం దేవసంబంధి దినమహోరాత్రం, తదుక్తం సూర్యసిద్ధాంతే దివ్యం తదహోరాత్రమిత్యర్థః. దేవానామహోరాత్రమితి సిద్ధాంతే సమన్వితం తద్దివ్యమహోరాత్రం ఇతి సిద్ధం. తథా త్రింశదహోరాత్రైః మాసః ద్వాదశ మాసైః వర్షం ఇత్యర్థః. తత్ర

ష్షష్ట్యాదివ్యం వర్షమానుర ఘువచేతి॥ సోమసిద్ధాన్తస్యైవమేవోక్తం॥ ఏవం
దవశ్చాంద్రః మాసస్త్రింశత్తిథ్యాత్మక కాలః॥ పిత్ర్యం పిత్రూణాం సంబం
ధ్యహోరాత్రం భవతి। వస్తుతస్తు, కృష్ణాష్ట మ్యావరదళమారభ్య శుక్లా
ష్ట మ్యావరదళపర్యంతమహః॥ శుక్లాష్ట మ్యావరదళా దాకృష్ణాష్ట మ్యావర
దళం రాత్రిరితి పిత్ర్యం మానం, ఉక్తంచ సిద్ధాన్తశిరోమణౌ। దినం దినేశ
స్యయతోత్రదర్శనే తమీతమోహం తురదర్శనే సతి। కుహృష్టగానాంద్యు
నిశం యథా నృణాం తథా పితౄణాం శశిపృష్ఠవాసినాం॥ విధూర్ధ్వభాగే పి
తరో వసంతస్స్వాధస్సుధాదీధితి మామనంతి। పశ్యంతి తేర్కం నిజమస్త
కోర్ధ్వే దర్శో యతోఽస్మాద్ద్యుదలం కిలైషాం॥ భార్ధాంతరత్వాన్న విధోర
ధస్థం తస్మాన్నిశీథః ఖలు పౌర్ణమాస్యాం। కృష్ణే రవిః పక్షదళేభ్యుదేతి
శుక్లేస్తమేత్యర్థత ఏవ సిద్ధమితి। సూర్యసిద్ధాన్తాదిష్వప్యేవమేవోక్తం॥ ద
ర్శావధిః వర్షయోరవధిః చాంద్రమాసః॥ మన్వంతే పరిమీయంతే యా
వతా కాలేన చంద్రవృద్ధిక్షయా న చాంద్రో మాసః। చంద్రవృద్ధిక్షయా
భ్యాం వ్యయం మన్యత ఇతి వా మాసః। మస్యంతే పరిణమంతే భూతాన్యనే
నేతి వా మాసః॥ మసి పరిణామే॥ తథాచ సిద్ధాన్తశిరోమణౌ॥ మన్వంతే పరి
మీయంతే కాలాద్వృద్ధిహానితః। మానాపతేన్మృతా వాసాస్త్రింశత్తి
థిసమన్వితా ఇతి॥ మాసస్యామావాస్యాంతత్వం, పౌర్ణమాస్యంతత్వంచ
వికల్ప్యతే। తత్ర ప్రథమపక్షే చాంద్రశ్శుక్లాదిర్దర్శాంత ఇత్యత్ర స్మృత
య ఉదాహార్యాః। శిష్టాచారబాహుళ్యంచ తత్రప్రసిద్ధం। ద్వితీయపక్ష
పోషోద్బలక శ్రుతిలింగం స్మృతిలింగం చాథర్వణికాః॥ సృష్టిప్రకరణే
సంవత్సరోత్తరాయణే సృష్టిమాహుర్మాసపక్షస్పష్టా వామనంతీతి
మాధవోక్తేః॥ పక్షయుగళశ్చాంద్రో మాసః। స ద్వేధా, శుక్లాదిరమాం
తః కృష్ణాదిః పూర్ణిమాంతశ్చేతి తత్వాచ[illegible]దక్షుణాదః॥ చాంద్రోపి శుక్ల

పక్షాదిః కృష్ణాదిశ్చేతి చ ద్విధేతి నిర్ణయసింధూక్తేశ్చ॥ కృష్ణాదినా చాంద్ర వత్సరారంభమలమాసక్షయమాసానామసంభవాత్। దర్శాంతపక్షస్య ముఖ్యత్వేన ॥మాసో దర్శావధిశ్చాంద్రః॥ ఇత్యుక్తః॥ దర్శో నామ, దృశ్యేతే సూర్యచంద్రావత్రేతి, వ్యుత్పత్తేః, సూర్యచంద్రసంయోగ ఏవ దర్శ ఇత్యర్థః॥ సంయోగో ద్వివిధః। సూర్యేందుమండలద్వయకేంద్ర సంయోగః। సూర్యేందుమండలద్వయసంయోగ ఇతి॥ తత్ర ప్రథమః। కర్మోపయోగతిథ్యాది పంచాంగసాధనరూపః। తిథ్యాదీనాం మండలద్వయకేంద్రసంయోగరూపేణ సాధితత్వాత్। ద్వితీయః క్షయాధిమాసాదిమానసాధనరూపః॥ నను, మాసస్య దర్శోభయాంతరాత్మకత్వాత్సూర్యేందు మండలద్వయకేంద్ర సంయోగరూపదర్శోభయాంతరాత్మకస్య మాసస్య ప్రమాణత్వే, సూర్యేందుమండలద్వయసంయోగరూపదర్శోభయాంతరాత్మకస్య ప్రామాణ్యమితి చేదుచ్యతే॥ అత్ర చంద్రార్కమండలద్వయ ప్రాక్పశ్చిమనేమి సంయోగకాలాదా మండలద్వయ ప్రతీచీపూర్వనేమి సంయోగకాలం యత్కాలాత్మకం భవతి, తస్య ప్రఘటీమాన రవిమండలాత్మకత్వాత్తద్రసఘటికాత్మకేనమండలద్వయావధిరితి బ్రహ్మాద్యైరన్యైశ్చ స్ఫుటితః॥ తథా చ జ్యోతిర్నిబంధపాలకసిద్ధాంతే చ॥ స్ఫుటగత్యా యదా చంద్రో రవిమండలనేమిగః। తదూర్ధ్వం సంక్రమో భానోర్మాసశ్చ స్యాన్మలిమ్లుచ ఇతి॥ లల్లసిద్ధాంతే॥ యదా శశీ యాతి గభస్తిమండలం దివాకరస్సంక్రమణం కరోత్యసౌ॥ వివాహయజ్ఞోత్సవనాశహేతుకస్తదాధిమాసః కథితస్స్వయంభువేతి। గభస్తిమండలమతిక్రమ్యేతి శేషః॥ శార్ఙ్గధరఫలగ్రంథే॥ చంద్రార్కయోస్తు బింబైక్యం ప్రతిపద్దర్శసంధిషు। తిథ్యంతాద్వ్యతిముభయరస నాడ్యోర్కమండలం॥ తన్మండలాచ్ఛశీ గచ్ఛేత్తత సూర్యస్య సంక్రమః॥ మాసోసౌ మలినః ప్రో

క్షేనతద్ధినోధికస్సూత్రత ఇతి॥ ఓతాకుహః॥ ప్రతిపద్దర్శసంధౌతు బింబై
క్యంచంద్రసూర్యయోః॥ జవాంతరాప్తం షష్టిఘ్నం నాడికా అర్కమండ
లమితి॥ జవశ్చ వక్ష్యజవశ్చ జవౌ, జవయోరంతరం జవాంతరం తేనాప్తం
రవిచంద్రగత్యంతరాప్తమిత్యర్థః॥ అత్రికలాత్మక బింబగ్రహణం॥ జ్యో
తిః ప్రకాశే॥ దర్శాంతప్రైః కథితో త్రిమానః పరైః ప్రదిష్టోరవిమండ
లాంతః। మతద్వయే చైకవిసంక్రమన్యాయత్స ఏవ పూర్వస్య న చాపరస్యే
తి॥ అత్ర దర్శాంతస్యగవిమండలాంతర్గతత్వా చ్ఛతేపంచాశన్న్యాయమేవ
మండలాంతరస్మైకైబోభయసిద్ధిః రవిమండలాంత పక్షఏవ ముఖ్య ఇతిగ
మ్యతే॥ ముహూర్తమార్తాండే॥ బ్రహ్మాద్యైర్రవిమండలాంత ఉదిత
శ్చాంద్రస్త్వమాంతః పరైః ర్మాసో సంక్రమణో ద్విసంక్రమణకో జ్ఞేయో
క్షేత్రోధోక్షయ ఇతి వచనాద్బ్రహ్మాద్యైః రవిమండలాంత చాంద్రమాన ఏవో
క్త ఇతి సిద్ధం॥ స్వావిత్తులబ్ధజ్ఞానేన వసిష్ఠేనైతదర్థద్వయం ప్రతిపాదితం దర్శా
వధిశ్చాంద్ర ఇతి కథిత ఇతి దిక్। సంక్రాంతిస్తు తః॥ సంక్రాంత్య్వవధిః కాల
తః సౌరః మాసో భవేత్। రవేరాశ్యంతర సంక్రమావలంబో మేషాది
మాస ఇత్యర్థః॥ సంక్రాంతిస్త్వర్కమండలకేంద్రస్య రాశ్యాది ప్రవేశసం
చరణకాల ఇతి.

అథ గౌరవనాక్షత్రమాన ఆహ

మూ॥ మధ్యగత్యా భభోగేన గురోర్గౌరవవత్సరః
యదా భచక్రభ్రమణాం నాక్షత్రం దినముచ్యతే॥ ౧౫

వ్యా॥ గురోః బృహస్పతేః మధ్యగత్యా మధ్యగతిమానేన, న
హ్యైనందినదలక్షణస్ఫుటగతి ప్రమాణేన। భభోగేన భానాం రాశీనాం
భోగేన భోగకాలేన। బృహస్పతి మధ్యరాశిభోగాత్మకకాలేనేత్యర్థః॥
గౌరవవత్సరః కార్ష్ణస్వత్వాద్బుధ నదానిత్యం భచక్రభ్రమణం భానాం

నక్షత్రాణాంచక్రం సప్తవింశతి సంఖ్యాకం తస్యభ్రమణం ప్రవహవా యుకృత పరిభ్రమణం నాక్షత్రం నక్షత్రసంబంధి దినమహోరాత్ర ముచ్యతే। మానాభిజ్ఞైః కథ్యతఇతి ప్రవహవాయుకృతవశేనషట్పంచాశ త్త్రైకవింశతి సహస్రకలాత్మ కభచక్రం యావత్కాలమేకవారం పరి భ్రమతి తావత్కాలం నాక్షత్రదినమిత్యర్థః.

అథపరిశిష్టం సావనమానం సార్ధశ్లోకాభ్యామాహ

మూ॥ సావనంస్యాదినంభానో రుదయాదుదయంభవేత్
తదేవభూదినంవారస్స్వదేశార్కోదయాదితః॥ ౧౬
వారస్స్యాదేకవారంహిప్రాచ్యాంతురవిసంక్రమః
భోదయాభగణైర్భానోరూనావారాస్సదాయుగే॥ ౧౭
చక్రప్రాణవతాంస్రూణామహోరాత్రాన్తరంయతః

వ్యా॥ భానోః-సూర్యస్యోదయా దుదయ మారభ్యోదయ మవ్యవహితోదయకాల పర్యంతం యత్కాలాత్మకం భవే దినం వక్ష్య మాణకాలాత్మకం। ఏతేన సూర్యోదయ ద్వయాంతరాత్మక కాలస్య గణనయా భవతీత్యర్థః। సావనం-సావనమానం। స్వస్యదేశస్య సూ ర్యోదయముఖతః వారః దివసః భవతి। ఉభయసూర్యోదయాంతరాత్మ క సావనదివసః। సూర్యోదయ మారభ్య గణనయా భవతీత్యర్థః। య దుభయ రవ్యుదయాంతరాత్మకం తదేవ భూదినం భువః దినమహోరా త్రం। ఏకవారం భూపరిభ్రమణకాల ఇత్యర్థః। ఉదయశ్చ భూసంబంధే నావగమాత్॥ ఉదయా దవ్యవహితోత్తరోదయపర్యంత మితిప్రాప్తే మందబుద్ధివైశద్యాయ దివసస్యోభయాంతరాత్మకత్వమితి వారస్స్యా ది త్యాదినా స్ఫుటయతి॥ ఏకవార-మేకపర్యాయం ప్రాచ్యాం-ప్రా గ్రాశి రవిసంక్రమః-రవిపరివర్తనకాలః వారో-దివసస్స్యాత్। ఉభయ

సూర్యోదయాంతర మహోరాత్రి మిత్యర్థః॥ యుగె తత్కథం భవె దిత్యత ఆహ॥ భోదయెతి॥ భోదయాః భానాం—నక్షత్రాణా ముదయా స్సావద్యంతావధిరూపాః। నాక్షత్రదివసా ఇత్యర్థః। భానో—స్సూర్య స్య భగణై—ర్భచక్రపరివర్తన కాలాత్మకై। ఖవేదరదార్ణవసంఖ్యాకైః ఊనారహితాః। యుగె—మహాయుగె సదా—సార్వకాలికం వారాః దివసాః। సావనదివసా భవంతి॥ నక్షత్రోదయ సూర్యోదయావధిరూప స్య సావనస్యదృష్టాంతమాహ॥ చక్రప్రాణవతాం చక్రస్య భచక్రప రిభ్రమణకాలస్య షష్టిఘటికాత్మకస్య ప్రాణాః ప్రాణకాలాః షట్ఛ తోత్తరైకవింశతి సహస్రసంఖ్యాత్మకాః యేషాం సంతి తేషాం॥ య ద్వా, భచక్రభూతాః ప్రాణాదివాయవః యేషాంసంతి తేషాం, ప్రా ణైనైతికలాంభ మిత్యార్యభటోక్తైః। భచక్రస్యషట్ఛతోత్తరై కవింశతి సహస్రలిప్తాత్మకత్వాత్ " యద్వా ,, చక్రభూతాః మూలాధార, స్వాధిష్ఠాన, మణిపూరకా, నాహత, విశు, ద్ధాజ్ఞెయ, సహస్రార, చక్ర భూతాః। ప్రాణాఃషట్ఛతోత్తరైకవింశతి సహస్ర సంఖ్యాత్మకశ్వాసాః యెషాంసంతి తెషాంనూ్రణాం మనుష్యాణాంయతః యస్మాత్కారణాద హోరాత్రాంతరం భవత్యతఇతి॥

తద్యథా, సూర్యోదయాదిఘటీత్రింశోన ఘటీద్వయ ౧-౮౦ కాలేన చతుర్దళోపేతమూలాధారచక్రషట్ఛతప్రాణాః। సత్రింశోన ఘట్యష్టి ౧౬-౮౦ ఘటికాత్మక కాలేన షడ్దళోపేత స్వాధిష్ఠానచక్ర షట్సహస్రప్రాణాః। సత్రింశోనఘట్యష్టి ౧౬-౮౦ ఘటికాత్మకకాలేనదశదళోపేతమణిపూరకచక్రషట్సహస్రప్రాణాః। సత్రింశోనఘట్యష్టి ౧౬-౮౮ ఘటికాత్మకకాలెన సద్వాదశదళానాహతచక్రేషట్సహస్రప్రాణాః, పాదోనఘటీసహి

తఘటీద్వయాత్మకకాలేన షోడశదళాత్మకవిశుద్ధచక్రే సహస్రప్రాణాః పాదోనఘటీసహిత ఘటీద్వయాత్మక ౨-౪౫ కాలెన దళద్వయో పేతాజ్ఞాయుచక్రే సహస్రప్రాణాః। పంచాశద్విఘటికాయుక్తఘటీద యాత్మక ౨-౫౦ కాలేనసహస్రదళోపేత సహస్రారచక్రే సహస్ర ప్రాణాశ్చైవంషష్టిఘటికాత్మక కాలేన పంచాశతోత్తరసహస్రదళోపే తమూలాధారాది సహస్రారపర్యంతస్థ చక్రేషుషట్ఛతోత్తరైకవింశ తిసహస్ర సంఖ్యాత్మకభచక్రప్రాణాస్సూర్యోదయా ద్వ్యవహితోత్త రోదయపర్యంతమనిశం భ్రమంతి, భచక్రసూర్యసంచారేణ బ్రహ్మాం డగోలస్య, షట్చక్రహంససంచారేణ పిండాండగోలస్యచాహోరాత్ర తుల్యత్వమితి భావః॥

అథ సుఖబోధార్థం షట్చక్ర విభాగ ప్రదర్శనం.

చక్రాణి	సంచారకాలః ఘ	వి	దళాని	చక్రసంచారితశ్వాసాః
మూ	౧	౪౦	౪	౬౦౦
స్వా	౧౬	౪౦	౬	౬౦౦౦
మణి	౧౬	౪౦	౧౦	౬౦౦౦
అనా	౧౬	౪౦	౧౨	౬౦౦౦
విశు	౨	౪౫	౧౬	౧౦౦౦
ఆజ్ఞా	౨	౪౫	౨	౧౦౦౦
సహ	౨	౫౦	౧౦౦౦	౧౦౦౦
౭	౬౦	౦	౧౦౫౦	౨౧౬౦౦

అథతిథిక్షయ సాధనస్వరూపం నిరూపయన్నధిమాస చాంద్రమాససాధనం సార్ధశ్లోకాభ్యామాహ.

మూ॥ హిమాంశుచక్రం విశ్వఘ్నరవిచక్రాన్తరేఽధికం॥ ౧౮॥
రవిమాసయుతాస్తే తు చాంద్రామాసోఽధికీర్తితాః।
అవమాస్సానసోనాస్తే తిథ్యన్తాశ్చోదయాన్తరే॥ ౧౯॥

వ్యా॥ విశ్వఘ్నరవి చక్రాన్తరే విశ్వైనత్రయోదశేనఘ్నానిగుణితానిరవి చక్రాణిరవిభగణపూరణాత్మకాని తైరన్తరే వ్యవకలితేసత్యధికమతిశయితమవశిష్టమిత్యర్థః। హిమాంశుచక్రం హిమాంశోశ్చన్ద్రస్య చక్రం, భగణపరిపూరణాత్మకం, జాతావేకవచనం త్రయోదశగుణిత రవిభగణాంతరావశిష్టచంద్ర భగణా ఇత్యర్థః। మాసః। మాసాః। అధి, అధికాఇతికీర్తితాకథితాః। అధిమాసాఇత్యర్థః। తేత్వధిమాసాస్తు రవిమాసయుతాః। రవిమాసైస్సూర్యమాసై ర్యుతాస్సహితాశ్చాంద్రాశ్చాంద్రమాసాః। త్రయోదశగుణితసూర్య భగణాంతరావశిష్ట చంద్ర భగణాస్త్వధిమాసాభవంతి। తేఽధిమాసాస్సూర్యమాసయుతాశ్చాంద్రమాసా భవంతీత్యర్థః॥

* అత్రోదాహరణం *

రవిచక్రాణి ౪౩౨౦౦౦౦ విశ్వఘ్నరవిచక్రాణి ౫౬౧౬౦౦౦౦ వక్ష్యమాణహిమాంశుచక్రం ౫౭౭౫౩౩౩౬ విశ్వఘ్నరవిచక్రాన్తరేణాధికహిమాంశుచక్రం ౧౫౯౩౩౩౬ షష్ట్యహ్నితిథిహుతాశాంక తిథి సంఖ్యాత్మకాధిమాసాభవంతి। ద్వాదశగుణితరవిచక్రాణి రవిమాసాః ౫౧౮౪౦౦౦౦ తేఽధిమాసయుతాశ్చాంద్రమాసాః ౫౩౪౩౩౩౬ భవంతీతి॥ అత్రోపపత్తిః॥ యదారవిర్యావతాకాలేనైకభగణంభుఙ్క్తే తదాతావత్కాలేన చంద్రస్త్రయోదశభగణాన్భుఙ్క్తే తతోవిశ్వగుణి

తరవిభగణావశిష్టా చంద్రభగణాశ్చాధిమాసాభవంతి। చాంద్రమాసా
నామధిమాస రవి మాససంయోగాత్సిద్ధిః॥

అథతిథిక్షయానాహ। అవమాఇతి। తేపూర్వోక్తాశ్చాంద్రాస్సావనోనాస్సావనమానేనోనారహితాః। అవమాఃక్షయదివసాః। తత్స్వరూపమేవస్ఫుటయతి। తిథ్యన్తార్కోదయాన్తరే। తిథ్యంతాశ్చాంద్రదివసాః అర్కోదయాస్సావనదివసా స్తైస్తామంతరేసత్యవశిష్టా అవమా భవంతి॥ తథాచోక్తం సూర్యసిద్ధాన్తే॥ సావనాహాని చాంద్రేభ్యోద్యుభ్యఃప్రోహ్య తిథిక్షయాఇతి॥

నను, దర్శావధిరిత్యుక్త చాంద్రమాసస్యైవ మండలోభయాంతత్వేననిరూపితత్వాచ్చాంద్రదివసస్య కియత్త్వాత్పరిమాణమిత్యతఆహ॥ సూర్యాదితి॥

మూ॥ సూర్యాన్నిర్గత్యయత్ప్రాచీం శశీయాతిదినేదినే
లిప్తాదిసామ్యే సూర్యేందూతిథ్యంతేఽర్కాంశకైస్తిథిః॥ ౨౦
రాశ్యాదిసామ్యంమాసాంతేపక్షాన్తేంశాదికేసమా।

వ్యా॥ శశీచంద్రః సూర్యాత్సకాశాత్ నిర్గత్య, నివృత్య, దినే దినే ప్రతిదినే। యత్సంఖ్యామితంప్రాచీంపూర్వాందిశంయాతిగచ్ఛతి।తత్సంఖ్యామితైరర్కాంశైర్ద్వాదశభాగై స్సూర్యచంద్రాన్తరోత్పన్నైస్తిథిశ్చాంద్రదివసః, గోలజ్ఞైర్జ్ఞేయా॥ అతోపపత్తిః॥ సూర్యేందుసంగమాచ్చాంద్రదినప్రవృత్తిః। పునస్తద్యోగే మాససమాప్తిః। అతోభగణాన్తరేణచాంద్రమాసస్త్రింశత్తిథ్యాత్మకః। యదిత్రింశద్దినైర్భగణాంశాంతరంభవతితదైకేన చాంద్రదివసేనకిమంతర మిత్యనుపాతేనద్వాదశభాగారేకచాంద్రదినంప్రాప్తం। తద్యథా, పరిమాణ మిచ్ఛాచసమాన జాతీత్యాదిభాస్కరోక్త్యా చాంద్రదినైకేనేచ్ఛా భాజితేనేచ్ఛాఫలాత్మ

భగణాంశాంతరంగుణితంసత్షష్ట్యుత్తరశతత్రియంజాతం। తత్త్రింశత్సంఖ్యా పరిమాణేన భక్తంఫలమర్కాంశతుల్యమేకందినమితి॥ ఉక్తంచసూర్య సిద్ధాన్తే॥ అర్కాద్వినిసృతః ప్రాచీంయద్యాత్యహరహశ్శశీ। తచ్చాంద్ర మానమంశైస్తుజ్ఞేయాద్వాదశభిస్తిథిః॥ సూర్యేందూసూర్యశ్చేందు శ్చతిథ్యన్తద్వాదశభాగాత్మకచాంద్రదినాన్త లిప్తాదిభిస్సామ్యేతుల్యా స్యాతాం॥ అత్రవిశేష్యవిశేషణయోస్సూర్యేందురాశ్యాది సామ్యశబ్ద యోః పున్నపుంసకత్వేవివిభక్తిసామ్యాత్సాధుః॥ లింగసంఖ్యావిభేదేపి విశేషణవిశేష్యయోః। విభక్తిఃపునరేకాచేద్విశేషణవిశేష్యతేత్యాకా రకేకావ్యలక్షణాత్। మాసాంతేరాశ్యాదిసామ్యం। రాశ్యాదిభిస్సామ్యం సమానతాంయాతః। మాసాంతోదర్శాంతః। దర్శస్సూర్యేందుసంగమ ఇత్యమరః॥ పక్షాన్తేపూర్ణిమాన్తేసమాతుల్యావంశాదికౌఅంశాఃభాగాః ఆదయః లిప్తావిలిప్తాః యయోస్సస్తౌభవతఇతి॥

ననుసర్వేషాంబ్రాహ్మ్యాదిమానానాం దివారాత్రిజ్ఞానం కథమి త్యతఆహ॥

మూ॥ సర్వేషామేవమానానాందినమర్కస్యదర్శనాత్॥ ౨౧
అదర్శనే తథారాత్రిర్గురోర్నాస్తిదివానిశమ్।

వ్యా॥ సర్వేషాంమానానాంబ్రాహ్మ్యాదీనాందినమర్కస్యసూ ర్యస్యదర్శనాదేవస్వదేశసూర్యోదయాదిత్యర్థః। అదర్శనేసూర్యగోచరా భావేరాత్రిః। సూర్యాస్తమయాద్రాత్రిరిత్యర్థః। గురోః బృహస్పతి మానస్యతథాపూర్వోక్తబ్రాహ్మ్యాదీనామివదివానిశమహోరాత్రం నాస్తి। తస్యసంవత్సరప్రధానభూతత్వాత్॥ ఉక్తంచసూర్యసిద్ధాన్తే॥ బార్హస్పత్యేనషష్ట్యబ్దంజ్ఞేయం నాన్యైస్తునిత్యశఇతి॥

అథప్రాగాదిదిజ్ఞానమాహ,

మూ॥ ప్రాణానాదాయభూతానాంయత్రోదేతితపన్రవిః॥ ౨౨
తత్ప్రాచీతివిజ్ఞేయావారాదిస్సాన్నసంశయః॥
అస్తమేతిప్రతీచీస్యాద్వారస్యార్ధాదిరత్రహి॥ ౨౩
తన్మత్స్యతోన్యసంసాధ్యాసర్వేషాంమేరురుత్తరః

వ్యా॥ భూతానాంజంతూనాం ప్రాణాన్ శ్వాసానాదాయ, సంగృహ్యయత్రరవిస్తపన్సన్నుదేతితత్ప్రాచీతిప్రాగ్దిగితివిజ్ఞేయాగోలాభిజ్ఞైర్జ్ఞాతవ్యా వారాదిః వారస్యదివసస్యాదిరారంభకాలః॥ సూర్యోదయోదివసారంభోభవతీత్యర్థః। అత్రసంశయస్సందేహోనాస్తిబ్రహ్మాండస్వదేశక్షితిజవృత్తోపరిదృశ్యమానసూర్యోదయకాలికదివసారంభస్తు పిండాండస్యారంభసమకాల ఇతిభావః। బ్రహ్మపిండాండరచనా సామ్యాత్॥ తదుక్తంగారుడపురాణే॥

భువనానిచసర్వాణి పర్వతద్వీపసాగరాః॥
ఆదిత్యాద్యాగ్రహాస్సంతిశరీరేపారమార్థికే॥

పారమార్థిక దేహోహిషట్ప్రకారోభిభవంతిచ । బ్రహ్మాండేయేగుణాః ప్రోక్తాస్తేప్యస్మిన్నేవసంస్థితాఇతి॥ యత్రాస్తమేతిరవిరస్తంప్రాప్నోతితత్ప్రతీచీపశ్చిమ దిక్స్యాత్। అత్రసూర్యాస్తే వారస్యదివసస్యార్ధాదిః నిశారంభః। దివసస్యాహోరాత్రఖండోభయత్వాత్। హిశబ్దోనిశ్చయార్థద్యోతకః। సూర్యాస్తసమయోనిశారంభ ఇత్యర్థః॥ ననుదక్షిణోత్తరదిజ్ఞానంకథ మిత్యత ఆహతన్మత్స్యతఇతి॥ అన్యేదక్షిణోత్తరదిశౌ, తన్మత్స్యతః। తస్యసూర్యస్యమత్స్యతః మత్స్యచిహ్నితఛాయాతః। తన్మత్స్యాద్యామ్యసౌమ్యేచేత్యాకారక వక్ష్యమాణఛాయాధికా

రోక్తప్రకారేణ సాధ్యభాయాం గణితజ్ఞైరితి॥ సర్వేషాంమానవాదీనాం మేరుః మేరుపర్వతః ఉత్తరః ఉత్తరదిక్స్థితః। మేరోర్భూమధ్యగతత్వాత్॥ ఉక్తంచసిద్ధాన్తశిరోమణౌ॥ యత్రోదితోర్కః కిలతత్రపూర్వా। తత్రాపరాయత్రగతః ప్రతిష్ఠాం। తన్మత్స్యతోన్యేచతతోఖిలానాముదక్స్థతో మేరురితిప్రసిద్ధమితి॥

అథస్వభగణసాధనభూత స్వకక్ష్యావివక్షుః ప్రథమ మాకాశకక్షామాహ॥

మూ॥ వేదషట్కాష్టశూన్యాష్టఖరవ్యద్రిగజేందవః॥ ౨౪
సహస్రఘ్నాభవేత్కక్షాగగనస్యమహాయుగే॥

వ్యా॥ మహాయుగే ఖవేదరదార్ణవవత్సరాత్మకమూర్తకాలే సహస్రఘ్నాః సహస్రగుణితాః వేదషట్కాష్టశూన్యాష్టఖరవ్యద్రిగజేందవః। ఖఖాభ్రవేదాంగ దంత్యభ్రవసుశూన్యరవ్యద్రిధృతి ౧౮౭౧౨౦౮౦౮౬౪౦౦౦ సంఖ్యాకాగగనస్యకక్షాభవేత్॥ స్వభగణాభ్యస్తచంద్రకక్షాతుల్యాబ్రహ్మాణ్డకటాహాద్వయ సంపుటఘనగోలాంతర్గతాకాశకక్షేతి భావః॥

అథార్కబుధశుక్రాణాంకక్షా ఆహ.

స్యాచ్ఛుక్రార్కవిదాంకక్షాఖాభ్రేష్వేకామరాబ్ధయః॥ ౨౫॥

వ్యా॥ శుక్రార్కవిదాంశుక్రరవిబుధానాంకక్షాఖఖపంచైకాగ్నిరామవేదసంఖ్యాకాస్యాత్। త్రయాణామపికక్ష్యైకాత్మకేత్యర్థః॥

అథచంద్రకుజయోఃకక్షే ఆహ.

మూ॥ సహస్రఘ్నాఃకృతరదాఃకక్షాచంద్రమసోయుగే।
గోఖాంకరసవేదైకనాగాఃకక్షాకుజస్యతు॥ ౨౬

వ్యా॥ సహస్రగుణితాః కృతరదాః నిగమద్వాత్రింశత్సంఖ్యాకాః మహాయుగే చంద్రస్య కక్షా ౩౨౪౦౦౦ స్యాత్ । కుజస్యనవశూన్యాంకషడ్వేదగూపాష్టసంఖ్యాత్మకా కక్షా । తుకారః పాదపూరణమితి॥

అథబుధశీఘ్రగురుశుక్రశీఘ్రశనీనాం కక్షాశ్లోకాభ్యామాహ.

మూ॥ బుధశీఘ్రస్యదస్రాభ్రదంతాంబు వ్యోమభూమయః ।
జలధ్యశ్వశైలబాణాద్రిగుణేంద్వస్తా బృహస్పతేః॥ ౨౭
సప్తాగ్నిషడ్యుగాంగాంగయమా శుక్రస్య శీఘ్రకాః ।
శనేః పంచేషు నేత్రాష్ట షడంగాద్రిర్కసంమితాః ౨౮

వ్యా॥ స్పష్టార్థా॥ మహాయుగే బుధశీఘ్రస్య కక్షా ౧౦౪౩౨౦౯ బృహస్పతేః ౫౧౩౭౫౭౬౪ శుక్రశీఘ్రస్య ౨౬౬౪౬౩౭ శనేఃకక్షా ౧౨౭౬౬౮౨౫౫॥

అథచంద్రపాతచంద్రోచ్చయోఃకక్షేఆహ

మూ॥ రాహోర్వేదాంగనాగాశ్విశైలబాణఖకుంజరాః ।
వేదాష్టాభ్యష్టదంతాష్టగుణైఃకక్షా విధూచ్చకే॥ ౨౯

వ్యా॥ స్పష్టార్థః॥ రాహోఃకక్షా ౮౦౫౭౨౮౬౪ చంద్రోచ్చస్యకక్షా ౩౮౩౨౮౪౮౪॥

అథరవ్యాదిగ్రహాణాంభగణసాధనం నిరూపయన్ నక్షత్రకక్షామాహ.

మూ॥ నక్షత్రకక్షాతిగ్మాంశోఃకక్షాషష్టిగుణాభవేత్ ।
వ్యోమకక్షాస్వకక్షాప్తాలబ్ధాస్స్వభగణాస్స్మృతాః॥ ౩౦

వ్యా॥ తిగ్మాంశోస్సూర్యస్యకక్షా ఖాభ్రేషేఽకామరాబ్ధిసంఖ్యాత్మకా, షష్టిగుణాసతీ నక్షత్రకక్షా । ఖచతుష్కనవాష్టరంధ్ర తత్వసం

ఖ్యాకా నక్షత్రకక్షా భవేదిత్యర్థః । వ్యోమకక్షా, బ్రహ్మాణ్డగోలాంతర్గతాకాశకక్షా, ఖఖాభ్రవేదాంగ దంత్యభ్రవసుశూన్యరవ్యద్రిధృతి సంఖ్యాత్మకా ౧౮౭౧౨౦౮౦౮౬౪౦౦౦ స్వకక్షాప్తస్వస్వకక్షయా ఆప్తా యే లబ్ధాస్తే స్వభగణాస్స్యుర్గ్రహాణాం భగణాస్స్యుస్తాః ప్రోక్తాః। వ్యోమకక్షా యస్య యస్య గ్రహస్య కక్షయా భక్తా లబ్ధస్తస్య తస్య గ్రహస్య యుగభగణా ఇతి భావః॥ తద్యథా॥ ఆకాశకక్షా ౧౮౭౧౨౦౮౦౦౮౬౪౦౦౦ రవిబుధశుక్రాణాం కక్షయా ౪౩౩౧౫౦౦ ఆప్తా యుగభగణాః ౪౩౨౦౦౦౦ $\frac{౧౭౨౮}{౮౬౬౩}$ ఏవం చంద్రాదీనాం సాధితయుగభగణాః

చంద్రస్య ౫౭౭౫౩౩౩౬ కుజస్య భగణాః ౨౨౯౬౮౩౨ బుధశీఘ్రస్య ౧౭౯౩౭౦౫౬ $\frac{౬౮౫౪౪}{౧౩౦౮౦౧}$ బృహస్పతేః ౩౬౪౨౨౦. $\frac{౨౪౯౬౦}{౧౨౮౪౩౭౪౧}$

శుక్రశీఘ్రస్య ౭౦౨౨౩౭౫ $\frac{౬౦౮౧౨౫}{౨౬౬౪౬౩౭}$ శనేః ౧౪౬౫౬౮ $\frac{౧౦౦౨౧౭౨}{౪౨౫౫౬౦౮౫}$. రాహోః ౨౩౨౨౩౭ $\frac{౩౯౫౬౦౨౯}{౧౦౭౧౬౭౮}$ చంద్రోచ్చస్య ౪౮౮౨౦౩ సూర్యసోమసిద్ధాన్తోక్తభగణాః॥ సూర్యజ్ఞశుక్రాణాం యుగభగణాః ౪౩౨౦౦౦౦ చంద్రస్య ౫౭౭౫౩౩౩౬ కుజస్య భగణాః ౨౨౯౬౮౩౨ బుధశీఘ్రస్య ౧౭౯౩౭౦౬౦ గురోః ౩౬౪౨౨౦ శుక్రశీఘ్రస్య ౭౦౨౨౩౭౬ శనేః ౧౪౬౫౬౮ చంద్రోచ్చస్య ౪౮౮౨౦౩ చంద్రపాతస్య ౨౩౨౨౩౮ ఆర్యభటోక్తభగణాః రవేర్యుగభగణాః ౪౩౨౦౦౦౦ చంద్రస్య ౫౭౭౫౩౩౩౬ కుజభగణాః ౨౨౯౬౮౨౪ బుధశీఘ్రభగణాః ౧౭౯౩౭౦౨౦ గురుభగణాః ౩౬౪౨౨౪ శుక్రశీఘ్రభగణాః ౭౦౨౨౩౮౮ శనేర్యుగభగణాః ౧౪౬౫౬౪ చంద్రోచ్చస్య

౪౮౮_౨౯౫_చంద్రపాతస్య _౨౩_౨_౧_౨_॥

నను, సూర్యాదిమతావలోకేన గ్రహభగణ విపర్యాసకథనేన దృక్సిద్ధ్యభావాదయమ ప్రమాణ ఇతిచేన్నైవం॥ వసిష్ఠేన స్వాయంభువమనౌ మాండవ్యాయకృతో భగణోపదేశః । సూర్యేణ వైవస్వత మన్వంతరె సప్తవింశతి సంఖ్యాకమహాయుగే యాతెకృతావసానె మయాసురాయకృతో భగణోపదేశః॥ అతో వసిష్ఠకృతభగణోపదేశకాలాత్తదనంతర సూర్యకృతభగణోపదేశకాలో భిన్నస్తస్మాత్తదంతరకాలభేదాద్భగణభేదోనశాస్త్రే క్షతిరితి భావః అతస్సూర్యోపదేశకాలాదస్యసంతర కలియుగాది కృతార్యభట భగణోపదేశోభిన్నః । ఏవంచావాంతరకాలె తత్కాలదృగ్వైషమ్యాయ గ్రహచారేషు బీజంప్రసాధ్యతత్కాలస్థితః లోకవ్యవహారార్థం గ్రంథాన్కుర్వంతి॥ తథాచోక్తం సూర్యసిద్ధాన్తె॥ శాస్త్రమాద్యంతదేవేదం యత్పూర్వం ప్రాహభాస్కరః । యుగానాంపరివర్తెనకాలభేదోఽత్రకేవలం॥ అస్యగూఢార్థవ్యాఖ్యా॥ ఇదంమయాభాష్యం వక్ష్యమాణంజ్యోతిశ్శాస్త్రం । తత్సూర్యోక్తం । ఏవకారాత్సూర్యోక్తా భిన్నత్వేన త్వాం ప్రత్యనువాదోనక్వచి త్స్వకల్పనాస్తీత్యర్థః । ఆద్యంప్రాక్కాలె సూర్యేణోక్తం । నన్వాసన్న యుగీయ సూర్యోక్తస్యాపి పూర్వకాలోక్త్యా 22 ద్యుక్త్యాసంభవ ఇత్యతస్తత్పదాపేక్షిత మాద్యపదవివరణపూర్వమాహ॥ యదితి॥ శాస్త్రంసూర్యః పూర్వం ప్రథమంయస్మాత్పూర్వమనుక్తమిత్యర్థః । ప్రాహప్రకర్షేణ భాస్కరేణ మునీన్ప్రత్యుక్తవాన్ । తథాచప్రథమాతి రెకె కారణాభావాత్ప్రథమస్యవిస్మృతత్వాచ్చానంతరోక్తం పూర్వోక్తెఃగతార్థతయా సంక్షిప్తముపేక్ష్య ప్రథమయుగీయశాస్త్ర ముపదిస్యత ఇతిభావః । నను, తద్వ్యానంతరయుగీయశాస్త్రాణాంసూర్యోక్తానాం వైయర్థ్యప్రసంగఇత్యతఆహ॥

యుగానామితి॥ మహాయుగానాం పరివర్తేన పునఃపునరావృత్త్యాఽత్ర సూర్యోక్తశాస్త్రేషు కేవలంన్యభిన్నాభావస్తన్మాత్ర మిత్యర్థః । కాల, భేధః । కాలకృతమంతరం । పూర్వశాస్త్రకాలా దనంతరశాస్త్రకాలో భిన్న ఇత్యేతేషుశాస్త్రేషు భేదోనశాస్త్రోక్తరీతిభేదః ఇత్యర్థః। తథాచకాలవశేన గ్రహచారే కించిద్వైలక్షణ్యం భవతీతి యుగాన్తరే తత్తదనంతరం గ్రహచారేప్రసాధ్య తత్కాలస్థితలోకవ్యవహారార్థం శాస్త్రాంతరమివ కృపాలురుక్తవానితినానంతర శాస్త్రాణాంవైయర్థ్యం । ఏవంచమయావర్తమాన యుగీయ సూర్యోక్తశాస్త్రసిద్ధగ్రహచార మంగీకృత్యాద్య సూర్యోక్తశాస్త్రసిద్ధం గ్రహచారం ప్రయోజనాభావా దుపేక్ష్య తదుక్తమేవత్వాం ప్రత్యుపదిశ్యత ఇతిభావః । ఏవంచయుగమధ్యేప్యవాంతరకాలేగ్రహచారేష్వంతరదర్శనే తత్తత్కాలే తదంతరంప్రసాధ్యగ్రంథాంస్తత్కాల వర్తమానయుక్తాఃకుర్వంతి । తదిదమంతరం పూర్వగ్రంథేషు బీజమిత్యామనంతి । పూర్వగ్రంథానాం లుప్తత్వాత్పూర్వార్షిసంవాదోఽపీదానీంనదృశ్యతఇతి తదప్రసిద్ధిరాగమప్రామాణ్యాచ్చనాశంక్యాఇతి॥ వసిష్ఠకృతపూర్వగ్రంథాపేక్షయాప్రమాణ భూతోయమితిదిక్॥

అథగ్రహగతిభోగ జనితో భగణఃభచక్రభోగసమాప్తిరూపః కాలాన్తరసంజనిత తద్భగణవ్యత్యాసస్తుగ్రహగతివైలక్షణ్యజనితః । తద్గత్యుత్పత్తిసాధన భూతంమందోచ్చపాతోపపత్తింనిరూపయతి॥

మూ॥ మందోచ్చపాతభగణానుపపత్త్యానయేద్యుగే ।
యత్రమందఫలంశూన్యంమందోచ్చస్థానముచ్యతే॥ ౩౧
యామ్యేకేంద్రఫలంశూన్యం పాతస్తత్రవినిర్దిశేత్ ।

పునఃకాలాన్తరేష్వేవగతిః ఫలవశాద్భవేత్ ॥ ౩౧
ఫలంగోలేతుసంసాధ్యముపపత్తిరుదాహృతా।

వ్యా॥ యుగే మహాయుగే, మన్దోచ్చపాతభగణాః మన్దోచ్చాః మన్ద సంజ్ఞకోచ్చదేవతాః। వాయవీయ శరీరాః॥ చంద్రాదీన్ క్రాన్తివృత్తస్థ స్పష్టగ్రహ భోగస్థానాద్దక్షిణోత్తరతః పాతయంతీతి పాతాః। బాహ్యాత్మకదేవతాః। తాసాంభగణాన్ విచంద్రగ్రహాణాం మన్దోచ్చభగణాన్ విరవిగ్రహాణాం పాతభగణానిత్యర్థః। ఉపపత్త్యా వక్ష్యమాణ హేతునా, ఆనయేత్। ననుగ్రహాకాశగోలేకథం జానాతీత్యతఆహ। యత్రేతి। యత్రగ్రహాకాశగోలే మందఫలం మందోచ్చఫలంశూన్యం. తత్రమందోచ్చస్థానం। మందోచ్చస్య మందఫలస్యోత్పత్తిస్థానం। ఉచ్యతేకథ్యతే। ననుమందోచ్చస్థానమివపాతస్థానం కథం జ్ఞాతవ్యమిత్యతఆహ॥ యత్రగ్రహాకాశగోలే యామ్యకేంద్రఫలం దక్షిణదిగ్భూతకేంద్రస్థానఫలం। రాశ్యాదికంశూన్యం. తత్రపాతః పాతరాశ్యాదిభోగస్థానం వినిర్దిశేత్। ఏతేనవసిష్ఠ సిద్ధాన్త రచనాకాలే గ్రహాణాంమందోచ్చపాతో త్పాదిత గతివైలక్షణ్యం భవతితేషాం భగణోపదేశాభావాత్। తదైవోపపత్త్యాసంజనితమందోచ్చ పాతభగణాస్సూర్య సిద్ధాన్తాదిషు ప్రోక్తాః। తథాహోక్తం సూర్యసిద్ధాన్తే॥ ప్రాగ్గతేస్సూర్య మందస్యకల్పే సప్తాష్టవహ్నయః ౩౮౭ కౌజస్యవేదఖయమా ౨౦౪ బౌధస్యాష్టర్తు వహ్నయః ౩౬౮ ఖఖరంధ్రాణి జైవస్య ౯౦౦ శౌక్రస్యార్థగుణేషవః ౫౩౫ గోఽగ్నయశ్శనిమందస్య ౩౯ పాతానామథవామతః॥ మనుదస్రాస్తు ౨౧౪ కౌజస్య। బౌధస్యాష్టర్తు సాగరాః ౪౬౮। కృతాద్రిచంద్రా జైవస్య ౧౭౪ త్రిఖాంకాశ్చ

౯ ౩ భృగో_స్తథా॥ శనిపాతస్య భగణాః కల్పేయమరస_ర్గవః ౬ ౬ ౨
భగణాః పూర్వమే వాత్రపోక్తా శ్చందో్రచ్చపాతయోరితి॥

వస్వస్య స్వాయంభువమనుకాలత్వే ప్యత్యధికమందోచ్చ భగణ॥
భోగోగుపుస్సనవాంశైక యుగకాలెనైక భగణమత్యల్పభగణ భోగ
శ్చనిర్యుగన వత్రింశత్తత్వాంశయుత తత్వసంఖ్యాత్మకేవ ౨౫ $\frac{౨౫}{౩౯}$
యుగెనైక భగణమన్యే ప్యేవముచ్చ భగణాన్యుక్తే తస్మాత్తాత్కాలి
కగ్రహేషు మందోచ్చపాత సంస్కారాభావాద్గ్రహస్ఫుటీ కరణత్వం
కథమితిచేచ్ఛృణు, తత్సాధనోపపత్తి ముపదిశ్య స్వల్పాంతరత్వాత్త
త్సంస్కార ముపేక్ష్య వక్ష్యమాణాధి కారోక్త్యాస్ఫుటీకృతః। మందో
చ్చపాతోత్పత్తి స్థానమపికాలాంతరేణ పూర్వస్థానాత్ప్రచాల్యస్థా
నాంతరోత్పన్న ఫలవశాద్గ్రహ గతిర్వైలక్షణ్యం భవతీతిభావః। నను
మందోచ్చపాతఫలం కథం జ్ఞాతవ్యమిత్యతఆహ॥ ఫలమితి ॥ ఉపపత్తిః
హేతురుదాహృతా కథితామయేతి శేషః! అతఃగోలె గ్రహాకాశగోలె
ఫలం మందోచ్చపాతసంజనితఫలం సంసాధ్యం గోలజ్ఞైరితి, తురేవార్థె

అథాభీష్టకాలె౽హర్గణ సాధనమహర్గణస్య దేశకాలవ్యవ
స్థాం స్వదేశాభీష్టకాల సాధనతాంచ సార్ధశ్లోకత్రయేణాహ॥

మూ॥ అబ్దోమాసీ కృతోయాతో మాసయుక్తోధి మాసకైః॥౩౩

పృథక్సంగుణ స్సూర్యమాసై రాప్తాధిమాసయుక్।
దినీకృత్య దినయుతా త్ర్యధగ్నోర్వ్యయుగావమైః॥ ౩౪
హృతశ్చాంద్రదినై రాప్తక్షయాహో నోదివాగణః ।
లంకాయాం యవకోట్యాంచ సిద్ధపుర్యాంచరోమకె ॥౩౫॥

అర్ధరాత్రోదయా తద్వద్దినాద్యాస్తమయాః తథా।
అభీష్టఘటికాయుక్తో ద్యుగణోఽభీప్సితో భవేత్॥ 38॥

వ్యా॥ యాతః గతః అబ్దోఽభీష్టసౌరవత్సరగణ ఇత్యర్థః॥ ఏతత్సిద్ధాన్త రచనాకాలే గతమనూనామ సంభవాత్ మాసీకృతః। ద్వాదశగుణిత ఇత్యర్థః। వత్సరస్య ద్వాదశమాసాత్మకత్వాత్। మాసయుక్తః మాసైరభీష్టచైత్రాది గతమాసైర్యుక్తో మిళితః। పృథక్ పృథక్స్థితః, అధిమాసకైర్యుగాధిమాసైః త్రయోదశ గుణితర విభగణాన్తరితచంద్ర భగణావశిష్టరూపైః షష్ట్యాహ్నత్రిహతా శాంకతిథి సంఖ్యాకైరిత్యర్థః। సంగుణితః తాడితః। సూర్యమాసైర్యుగ సౌరమాసైః ఖచతుష్కసముద్రాష్టకు పంచసంఖ్యాకైరిత్యర్థః। ఆప్తాధిమాసయుక్। ప్రాప్తాధిమాసకైర్యుక్తః। చాంద్రమాసగణో భవతీత్యర్థః। యుగసౌరమాసైర్యుగాధిమాసా లభ్యంతే। అభీష్టసౌరమాసైః క ఇత్యనుపాతేనాభీష్టా భవంతి। దినీకృత్య త్రింశద్భిర్గుణిత్వా చాంద్రమాసస్య త్రింశత్తిథ్యాత్మకత్వాత్। దినయుతాత్ శుక్లప్రతిపదాదితిథియుతంకృత్వేతి, ల్యబర్థే పంచమీ। పృథక్ పృథక్స్థితం। యుగావమైర్యుగక్షయదినైః యమాష్టాక్షిద్వ్యష్టౌవ్యోమ శరాశ్విసంఖ్యాకైః ౨౫౦౮౨౨౫౨ గుణ్యః నిఘ్నః। చాంద్రదినైర్యుగ చాంద్రదినైః ఖాష్టఖఖవ్యోమఖాగ్నిఖస్తునిశాకర సంఖ్యాకైః ౧౬౦౩౦౦౦౦౮౦ హృతః భక్తః। ఆప్తక్షయాహోనః ఆప్తాః ప్రాప్తాః క్షయాహాః క్షయదివసాస్తైః ఊనో రహితశ్చాంద్రశ్చాంద్రాహర్గణః। ద్యుగణః-దివసానాం సావనాహోరాత్రాణాం గణస్సమూహో భవతి సావనద్యుగణ ఇతి భావః॥ తద్దినగణస్య

దేశకాల వ్యవస్థామాహ॥ లంకాయామితి॥ లంకాయాం లంకాపట్టణే। యవకోట్యాం యవకోటీపట్టణే। సిద్ధపుర్యాం సిద్ధపురీపట్టణే। రోమకే రోమకపట్టణే। చకారస్సముచ్చయార్థకః। పురక్రమాత్ అర్ధరాత్రోదయావర్ధరాత్రికా లికశ్చోదయ కాలికశ్చ। వస్తుతస్తు॥ లంకాయామర్ధరాత్రికః। యవకోట్యా ముదయకాలికః। తద్వత్తత్రైవ దినార్ధాస్తమయకా మధ్యాహ్నాస్తమయ కాలికా। సిద్ధపుర్యాం మధ్యాహ్నకాలికః। రోమకపట్టణే సూర్యాస్తకాలికః। దివాగణోభవతీతిభావః

అత్రోపపత్తిః॥ సృష్ట్యాదౌధాతా, భూపరిధి తురీయాంశావధి స్థితయవకోటి లంకారోమకా సిద్ధపుర్యాభిధానాని చత్వారి నగరాణి పూర్వాది దిక్షుసృష్ట్వా పుష్కరద్వీప మధ్యస్థ సిద్ధపుర్యా ముపరిభాగే గ్రహాది సృష్టింకార యామాస। తత్సిద్ధపురీగ్రహసృష్టి సమయస్తు యవకోటిలంకారోమక పట్టణేష్వర్కోదయ మధ్యరాత్రాస్తకాలికఇతి॥ తదుక్తం బ్రహ్మసిద్ధాన్తే॥ చతస్రఏతాః పూర్వాద్యానగర్యో దేవనిర్మితాః। యవకోటీచ లంకాచరోమకాసిద్ధపుర్యపి॥ పుష్కరద్వీప మధ్యస్థ మహాపుష్కర భూరుహే। తిష్ఠతా సిద్ధపుర్యాంతే గ్రహాస్సంస్థాపితామయేతి॥ మేషప్రధమకళా గ్రహ ముడుచక్రం పద్మసంభవః కృత్వా। సిద్ధపురీ మధ్యాహ్నే సృష్ట్యాదౌ తన్నివేశయామాసేతి॥ సూర్యసిద్ధాన్తే॥ భద్రాశ్వోపరిగః కుర్యాద్భారతేతూదయంరవిః। రాత్ర్యర్ధకేతుమాలాఖ్యేకురావస్తమయేతథా। భారతాదిషువర్షేషు తద్వదేవపరిభ్రమన్। మధ్యోదయార్ధరాత్ర్యస్తకాలాత్కుర్యాత్ప్రదక్షిణం॥

అస్యార్థః॥ భారతోపరిగస్సన్ కేతుమాలేభ్యుదయతి। కురువర్షే మధ
రాత్రింకరోతి। భద్రాశ్వేఽస్తంగచ్ఛతి। ఏవం కేతుమాల వర్షోపరి
గస్సన్। కురావుదయతి-భద్రాశ్వేఽర్ధరాత్రింకరోతి। భారతేస్తంగ
చ్ఛతి। ఏవంకురువర్షో పరిగస్సన్ భద్రాశ్వేభ్యుదయతి। భారతేఽర్ధంక
రోతి। కేతవేఽస్తంగచ్ఛతి॥ తస్మాద్యదా లంకాయా మర్ధరాత్రిం-
తదాసిద్ధపుర్యాం మధ్యదినం, రోమకేఽస్తకాలః; యవకోట్యా ముద
యకాలః। తద్వదేవ సిద్ధపుర్యాముదయకాలః। రోమకే మధ్యందినం,
లంకాయామస్తకాలః। యవకోట్యా మర్ధరాత్రిం। రోమక ఉదయకా
లస్తు, లంకాయాం మధ్యందినం, యవకోట్యా మస్తకాలః, సిద్ధపుర్యా
మర్ధరాత్రిం। తథైవలంకాయా ముదయకాలః। యవకోట్యాం మధ్యం
దినం, సిద్ధపుర్యామస్తకాలః। రోమకేఽర్ధరాత్ర మితిసిద్ధం॥ తదాహ
భాస్కరాచార్యః॥ లంకాపురేఽర్కస్య యదోదయస్స్యాత్తదాది
నార్ధం యవకోటిపుర్యాం। అధస్తదా సిద్ధపురేఽస్తకాలస్స్యాద్రోమ
కేరాత్రిదలంతదైవేతి॥ అతఃప్రాథమిక సృష్ట్యారంభ సమయస్తు య
స్య యస్యదేశస్య యస్తత్కాలోభవతి తత్తత్కాలఏవ శ్రౌతస్మార్తాది
సకలకర్మోపయోగి వారారంభ ఇతిసిద్ధం॥ నను, సృష్టేర్ముఖే ధ్వాంత
మయమిహావిశ్వే గ్రహేషుసృష్టే ష్వినపూర్వకేషు। దినప్రవృత్తి స్సద
కీశ్వరస్య వారస్య తస్మాదుదయాత్ప్రవృత్తి రితిశ్రీపతిః॥ జగతితమో
భూతేఽస్మిన్ సృష్ట్యాదౌ భాస్కరాదిభి స్సృష్టైః। యస్మాద్దిన ప్ర
వృత్తిర్దినవారోఽర్కోదయా త్తస్మా దితి బ్రహ్మగుప్తః॥ అర్కోద
యా దూర్ధ్వమధశ్చతాభిః ప్రాచ్యాం ప్రతీచ్యాం దినప్రవృత్తిః।
ఊర్ధ్వం తథాధశ్చర నాడికాభిరవా గుదగ్దక్షిణ గోలయాత ఇతిభా
స్కరః॥ ఇత్యాద్యాచార్యమతేతు భూగోలే యస్మిన్యస్మిన్దేశేవాస్థి
తాః। ఉదయార్కం, పశ్యంతి తదుదయకాలఏవ వార ప్రవృత్తికాల

ఇతికథనాన్న ప్రాథమిక సిద్ధపురీ మధ్యాహ్నగ్రహ సృష్ట్యారంభ సమ
యమూప వారప్రవృత్తి రితిచేన్నైవం॥ బ్రహ్మార్కాది మతేషుతత్ప్రా
థమిక గ్రహసృష్ట్యారంభ సమయస్తు భూపరిధి తురీయాంశావధిస్థిత
లంకాయవకోటి సిద్ధపురీరోమకాభిధాన నగరేష్వర్ధరాత్రోదయదినా
ద్యాన్తమయేషు కథితత్వాచ్ఛ్రీపతి బ్రహ్మగుప్త భాస్కరాచార్యకృత
స్వస్వగ్రంథేషు యదర్కోదయగ్రహ సృష్ట్యాదికథనం తద్బ్రహ్మా
ర్కాది మతవిరుద్ధకథనే నాపరిగ్రాహ్యమితి కమలాకర భట్టేన కథిత
త్వాచ్చ॥ తథాచోక్తం సిద్ధాన్త తత్వవివేకే॥ గ్రహాద్యుక్తి స్సృష్టిస్తు లం
కార్ధరాత్రే యథాస్తి దేవర్షి బహ్వాగమోక్త్యా । తతస్సృష్టికాలాన్త
రేకస్యవక్త్రిం కథం చిన్నలంకోదయేర్కోర్కవార ఇతి॥ బ్రహ్మప్రాహ
చనారదాయ హిమగుర్వ్యచ్ఛానకాయామలం । మాండవ్యాయ వసిష్ఠ
సంజ్ఞకముని స్సూర్యోమయా యాహయత్ । ప్రత్యక్షాగమయుక్తిశా
లితదిదం శాస్త్రం విహాయాన్యథా । యత్కుర్వంతి నరాధమాస్తుతద
సత్యోక్తి రూన్యాభృశం॥ యచ్ఛ్రీరోమకకృతా నిజతంత్రే బ్రహ్మా
ర్కోదినముఖం గ్రహస్పష్టైర్వక్త్రి ముక్తమిదమార్గ విరోధాత్తస్తు
చ్ఛతరమేవమతిస్థైరితి॥ కించాఘమాస్తద్బహవ సంమతంతు । త్యక్త్వావ్యా
స్త కాల్పమతం గృహీత్వా। మూలంప్రమాణం కథయంతిలోకశాస్త్రం
స్వకీయంతు విచిత్రమేతత్॥ సృష్ట్యర్థం కల్పభేదేన విధిసృష్ట్యాదికాల
యోః । బ్రహ్మార్కమతభేదాయే మన్యంతేతే కుబుద్ధయ ఇతి॥ బ్రహ్మ
సిద్ధాన్తే॥ వారప్రవృత్తిః ప్రాగ్దేశేషుప్రాఢ్గే భ్యధికేభవేత్ । తద్దేశాన్త
రనాడీభిః పశ్చాదూనే వినిర్దిశేత్॥ ఇత్యుక్తం దినమానాద్య పతిప్రా
రంభ[illegible]ం । శాస్త్రం నిరర్థకం తత్రలంకాయా మర్ధరాత్రికః । సావ
నో ద్యుగణశ్చేతి వాక్యంచాపినిరర్థకం । తదాద్య ప్రశ్నదోషేణ
ద్వితీయోఽయం పదూష్యతి । తృతీయః పౌలిశప్రశ్న శ్చతుర్థస్తుత్తథా

దవః । పంచమో రోమశష్టో గార్గో జైవస్తుసప్తమః । అష్టమశ్చాపి వాసిష్ఠో మాండవ్యోయోపపాదితః । వేదస్య చక్షు [illegible] కల్పసంహితా । పరిశిష్టకే దూషితే౽స్మిన్ శిష్ట [illegible] । విధిమంత్రాది సూపంచ కేవలం తేన దూషిత । [illegible] వేదస్తథాస్య మునిసత్తమ । అనర్థకాశ్రియో [illegible] వేదనిందకః । యవకోట్యుదయె వారప్ర[illegible] [illegible]సృష్టికాలేషు ఉపర్యవంతథాదిషు । మధ్యోదయార్థ [illegible] వారః ప్రజాయతే॥ సూర్యసిద్ధాన్తే॥ వారప్రవృత్తిః ప్రాగ్దేశే [illegible] భ్యధికే భవేత్ । తద్దేశాంతర నాడీభిః పశ్చాదూనె విసర్జితే దితి॥ సకల మతప్రవృత్తి వారప్రవృత్తికాలం కశ్చిదాహ॥ కేచిద్వారం సవితురుదయాత్ప్రాహురన్యే దినార్ధాద్భానో రర్ధాస్తమయ సమయాదూచిరే కేచిదేవం । వారస్యాదిం యవననృపతి ర్దిఙ్ముహూర్తే నిశాయాం లాటాచార్యః కథయతి పునశ్చార్ధరాత్రే స్వతంత్రే॥ అస్యార్థః॥ సవితుస్సూర్యస్యోదయాదుదయమారభ్య లబ్ధో పెపంచమీ, వారం కేచిత్ప్రాహుః । అన్యే దినార్ధాత్, మధ్యందినమారభ్య ప్రాహుః । కేచిత్, భానోః సూర్యస్యార్ధాస్తమయ సమయాదూచిరే । యవననృపతిః, యవనానాం మ్లేచ్ఛానాం నృపతిః ప్రభుః । రోమకాఖ్యః । నిశాయాం రాత్రౌ దిఙ్ముహూర్తే అష్టమ ముహూర్తే వారస్యాదిం ప్రారంభకాలం కథయతి । లాటాచార్యః లాటదేవః । స్వకృతరోమక సిద్ధాన్త వ్యాఖ్యాయామర్ధరాత్రే వారప్రవృత్తిం కథయన్నితి శేషః । పునః భూయః స్వతంత్రే స్వకృతతంత్రే చ, అర్ధరాత్రే వారస్యాదింకథయతీతి యమకోట్యాది నగరచతుష్టయె క్రమాత్సూర్యోదయాదికాలేషు వారారంభమితి ఫలితార్థః * సకలసిద్ధాన్తేషు యవకో

ట్యాది చతురుషునగరేషు తత్తత్ప్రాంతదేశేషు చార్కోదయాదికాల ఏవ సకలకర్మోపయోగి వారారంభసమయ ఇతిదిక్॥ *

నను, యమకోట్యాది నగరచతుష్ట యార్కోదయాదికాలాత్మ కాహర్గణ స్స్వదేశాభీష్టకాల సాధతాంకథం భవతీత్యత ఆహ॥ అభీష్టఘటికేతి॥ అభీష్టఘటికా స్తదర్కోదయాది వ్యతిరిక్త స్వదేశీయ ఘటికాః। యమకోట్యాది నగరచతుష్ట యార్కోదయాది ప్రాథమిక గ్రహసృష్టి సమయోయస్య యస్యదేశస్య యద్యత్కాలోభవతి తద్ఘటికాత్మక కాల ఇత్యర్థః। తాభిర్యుక్తః యమకోట్యా ద్యవాంతరదేశేష్వర్కోదయాదికాలేషు యుక్తఇతిభావః॥

అథమధ్యగ్రహానయనం శ్లోకేనాహ॥ ఇష్టఇతి॥

మూ॥ ఇష్టస్వభగణా భ్యస్తోద్యుగణో భూదినైర్హృతః।
లబ్ధైష్టః ఖచరో మధ్యో భగణాది ర్భవేత్సదా॥ 32

వ్యా॥ ద్యుగణః। సౌరాహర్గణః। ఇష్టస్వభగణాభ్యస్తః। ఇష్టానాం స్వాభీష్టగ్రహాణాం స్వభగణైః నిజోక్త భగణైరభ్యస్తో గుణితః। భూదినైస్తత్కాలిక సావనదివసై ర్యుగసావనైః కల్పసావనై ర్వేతి। యథాయోగ్యమిత్యర్థః। హృతః। భక్తః, లబ్ధైష్టః లబ్ధఫవేష్టః। భగణాదిర్భగణరాశి భాగకలా వికలాత్మకో మధ్యః। మధ్యమమానేనానీతో నత్రితిదినవిలక్షణ స్ఫుటగతి పరిమాణజనితః। ఖచరస్సదానార్వకాలికంభవేత్। అతోత్రిపపత్తిః॥ యద్యపియుగ సావనదినై ర్యుగభగణాస్తదేష్టాహర్గణేన కిమిత్యైరానుపాతె నానయనముపపన్నం॥

అధికార సమాప్తిం ఫక్కికయాహ.

ఇతిశ్రీ వసిష్ఠసిద్ధాన్తె మధ్యగ్రహా నయనాధికారః॥

మాండవ్య మునింప్రతి వసిష్ఠేన మహర్షిణా పూర్వోక్తస్యై వకథనా దేతదుక్తస్యాపి వసిష్ఠసిద్ధాన్తత్వమ్॥ తత్రిమధ్యమమానేనగ్రి

హాగణిత మధిక్రియతే । ఏతావృశ గ్రంథైకదేశః పరిపూర్తిమాప్త ఇత్యర్థః ॥

శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర హారితసగోత్ర పవిత్ర నందసుధీపుత్ర పూర్ణగురుఛాత్ర, సకలగణకతిలక, దైవజ్ఞ మరిడయ్యాసోమయాజినా విరచితాయాం జగద్దీపికాఖ్య వ్యాఖ్యాయాం మధ్యగ్రహ నయనాధికారో నామ ప్రథమః॥

శ్రీగణేశాయనమః

ద్వితీయోఽధ్యాయః

యేనబ్రహ్మచ్యుతేశాద్యా స్సృష్టిస్థితి లయంగతాః।
యన్మాయామోహితాస్సర్వే తస్మై కాలాత్మనేనమః ॥

అథస్ఫుట గత్యధికారో వ్యాఖ్యాయతే॥ తత్రగ్రహాణాం మధ్యమాతిరిక్త స్పష్టక్రియాయాం జ్యాసాధనార్థం ప్రథమంజ్యాపిండాన్వివక్షుః సిద్ధాః క్రమజీవాః శ్లోకపంచకేనాహ॥

మూ॥ జ్యార్ధాస్త్రి ద్వియమా ౨౨౩ బాణవేద వేదా ౪౪౫
ఋతుత్రయం ౬౬౬ వేదాష్టాష్ట గజాంశాశాః ౧౦౯౮
సప్తఖాగ్నిభువః క్రమాత్ ౧౩౦౭ ॥౩౮॥ ఖచంద్రతి
థయో ౧౫౧౦ నాగఖాద్రిచంద్రా ౧౭౦౮ స్తతఃపరం ।
అష్టాంకధృతయో ౧౮౯౮ గోద్రిశూన్యద్వి ౨౦౭౯ భూ
శరాకృతిః ౨౨౫౪॥ ౩౯ ॥ తిథిసిద్ధా ౨౪౧౫ ష్షమ
త్వాః ౨౫౬౮ పూర్ణచంద్ర నగాశ్వినః ౨౭౧౦ ।
నభోబ్ధిగజనేత్రాణి ౨౮౪౦ నవబాణాంక బాహవః
౨౯౫౯॥ ౪౦ ॥ గుణషట్క వియద్రామాః ౩౦౬౩
శరబాణకుదహ్నయః ౩౧౫౫ వేదరామరదాశ్చైవ

౩౨౩౪ నవనందాక్షి పావకాః ౩౨౯౯ ॥ ౪౧ ॥ గ్రహవే
దాగ్నిశిఖినః ౩౩౪౯ షట్కుంజర దివాకరః ౩౩౮౬ ।
వసుశూన్యార్ణవగుణాః ౩౪౦౮ తిథివేదాగ్నయః ౩౪౧౫
క్రమాత్ ॥ ౪౨ ॥

వ్యా॥ ఋతుత్రయం ఋతూనాం షట్సంఖ్యానాంత్రయం షట్షష్ట్యుత్తర షట్ఛతమిత్యర్థః ॥ శేషాస్స్పష్టాః॥ ... అత్రోపపత్తిః॥ రాశిలిప్తామోష్టభాగః ప్రథమజ్యార్ధ ముచ్యతే। తత్ర ద్విభక్తలబ్ధోనమిశ్రితం తద్ద్వితీయకం॥ ఆద్యేనైవంక్రమాత్పిండాన్ భక్త్వాలబ్ధోనసంయుతః। ఖండకాస్స్యుశ్చతుర్వింశ జ్యార్ధ పిండాక్రమాదమీ॥ ఇతిసూర్యసిద్ధాన్తోక్తేః॥ ఏకరాశికలానా మష్టాదశశత సంఖ్యానామష్టమాంశస్తత్త్వాశ్విసంఖ్యామితః ప్రథమజ్యార్ధం సంపూర్ణ జీవార్ధమితి॥ వృత్తస్యషణ్ణవత్యంశో దండవద్దృశ్యతేతు సఇతిశాకల్యోక్తేః॥ వృత్తేజ్యాచాపయోర్వివేకే తయోరతుల్యత్వమపి ప్రథమజ్యాచాపయోస్తుల్య తత్త్వాశ్విసంఖ్యాత్మకైకత్వముక్తం । జ్యానయనమిదం సూక్ష్మమపి, వసిష్ఠమహర్షిణా జ్యాచాపయోర్వివేకే తయోరతుల్యత్వాత్త్రైరాశిక సాధనార్థం, స్వేచ్ఛయా త్రిద్వియమకలాత్మక ప్రథమజ్యార్ధం స్వోక్తత్రిజ్యా కల్పనాభిన్నత్వేన ప్రకల్పితం। తాదాత్మ్యక ప్రథమజ్యార్ధేన చతుర్వింశతిజ్యార్ధాని కల్పితాని। తథావివక్ష్యమాణ జ్యాచాపసాధనక్రియాయాం సూర్యాద్యార్ధయా భిన్నత్వేన జ్యాచాపయోస్తుల్యభాగాత్మకచక్రకలా ద్వాదశభాగయుహైక రాశ్యష్టమాంశస్థితి వర్గలిప్తాత్మకత్యుక్తః॥ చతుర్వింశతిజ్యార్ధ కల్పనాయాంతు,, యథా, ప్రథమజ్యార్ధాత్ ౨౨౩ ప్రథమజ్యార్ధేన ౨౨౩ భక్తంఫలం ౧ తేనోనిత ప్రథమజ్యార్ధేన ౨౨౨ మిశ్రితంతత్ ౨౨౩ ద్వితీయజ్యార్ధపిండం ౪౪౫ ఇదం ప్రథమభక్తం ఫలద్వయోనితం ౨౨౧ తేనద్వితీయఖండో ౪౪౫ యు

తం తృతీయజ్యార్ధపిండం ౬౭౧ ఏవమిదం ప్రథమఖండఫలం ౩ స
ర్వఫలైక్యం ౫ తేనోనితఖండేన ౨౧౯ తృతీయం ౬౭౧ యుతం ౮
౯౦ చతుర్థజ్యార్ధపిండం ఏవమేవ చతుర్వింశతిజ్యా ఖండానిసాధితవ్యా
ని॥ అత్రైకవింశాచ్చ వింశాచ్చ షష్ఠాత్పంచ దశావపి। సప్తమా
ద్ద్వాదశాత్సప్త దశాన్నార్ధోత్తరం మతమితి బ్రహ్మసిద్ధాన్తోక్తేశ్చాప్యర్ధా
ధికావయవస్యైకాధికత్వేన నగ్రాహ్యమితి ఫలితం॥ నను, వసుత్రిక్రు
తవహ్నయ ఇతిసూర్యసిద్ధాన్తోక్తత్రిజ్యాయాః తిథివేదాగ్నయ ఇతి
వసిష్ఠసిద్ధాన్తోక్తత్రిజ్యాయాశ్చత్రయో వింశత్కలాంతరితత్వాత్,
కథంశాస్త్రసిద్ధమిత్యాకాంక్షాయా ముచ్యతే। వ్యాసేభనందాగ్ని
౩౯౨౭ హారేవిభక్తేఖబాణ సూర్యైః పరిధిస్సుసూక్ష్మ ఇతిభాస్కరో
క్తేః భనందాగ్ని మితపరిణాహఖబాణ సూర్యమితో వ్యాసస్తదాచక్రక
లాపరిణాహ కఇత్యనుపాతేన వ్యాసానయనం, యథా, చక్రకలాః ౨౧
౬౦౦ ఖబాణసూర్య గుణితాః ౨౭౦౦౦౦౦౦౦ భనందాగ్ని భక్తావ్యాసః
౬౮౭౫౫ ఏతదర్ధ మంతిమాజ్యావసుత్రి క్రుతవహ్నయఇతి ౩౪౩౭౭
సిద్ధం॥ షట్త్రింశతత్రియ పరిధే ర్వర్గదశాంశాత్పదం సవిష్కంభ ఇతివ
రాహమిహిరాచార్యోక్తేః పరిధివర్గ దశాంశమూలం తత్పరిధేర్వ్యాస
ఇతి,, చక్రకలానాం షట్త్రింశత్త్రైకవింశతి సహస్రాణాంవర్గః
౪౬౬౫౬౦౦౦౦ తద్దశాంశః ౪౬౬౫౬౦౦౦ అస్యమూలం ౬౮౩౦
వ్యాసః, ఏతదర్ధం తిథివేదాగ్ని ౩౪౧౫ పరిమితత్రిజ్యేతి॥ త్రిజ్యాయాః
కథంవ్యాసార్ధత్వాత్,, తద్వర్గతోదశగుణాత్పదం భూపరిధిర్భవేదితి
భగవతా సూర్యేణాపి భూపరిధివిజ్ఞానే తద్ధేవోక్తం స్థూలమిదమాన
యనం తథాపి పరమకారుణికేన వసిష్ఠమహర్షిణా లోకానుగ్రహాయగ
ణితలాఘవార్థ మంగీకృతం॥ అత్రోపపత్తిః॥ సమజలశోధిత ధరణీకేం
ద్రబిందుతః తిథివేదాగ్ని పరిమితవ్యాసార్ధేన కర్కటేన సమవృత్తంభ

గణకలాంకితం విలిఖ్య తిర్యగూర్ధ్వాధరోభయ వ్యాసపరిమిత రేఖాభ్యాం చతుర్భాగంకార్యం యథోర్ధ్వతిర్యక్సూత్రైస్తంతుభిః పటస్తథైవోర్ధ్వతిర్య గ్సూత్రైర్ద్దోః కోటిజీవాభిర్గోలోయంనిబద్ధః॥ తదుక్తం సిద్ధాన్త శిరోమణౌ॥ పటోయథా తంతుభిరూర్ధ్వ తిర్యగ్సూత్రైర్నిబద్ధోత్ర తథైవగోలః। దోఃకోటిజీవాభిరముం ప్రవక్తుం జ్యోత్పత్తిమేవం ప్రథమం ప్రవక్ష్యే ॥ఇతి॥ తత్రస్వేష్టత్రిజ్యాకర్ణః, భుజజ్యావాహుః, భుజజ్యాత్రిజ్యా వర్గాంతరాన్మూలం కోటిజ్యేతి సర్వంసుగమం॥

అథోత్క్రమజ్యార్ధపిండజ్ఞానం శ్లోకార్ధేనాహ॥

మూ॥ సంశోధ్యా క్రమతో వ్యాస దళాదుత్క్రమపిండకాః॥

వ్యా॥ ఏతాః క్రమజ్యార్ధపిండాః వ్యాసదళాత్, తిథివేదాగ్ని మితత్రిజ్యారూప పరమపిండాత్, క్రమతః త్రయోవింశతితమోపాంత్యమాది ప్రథమజ్యార్ధ పిండాంతం సంశోధ్యా॥ వ్యవకలితాః, ఉత్క్రమపిండకాః । ఉత్క్రమజ్యార్ధ పిండాభవంతి, యథా, వసుశరాన్యార్క్ష వగుణాఇతిత్రయోవింశతితమం జ్యార్ధముక్తం తిథివేదాగ్నిమిత ౩౪౧౫ చరపిండాదూనం సప్రథమ ఉత్క్రమజ్యార్ధపిండః ౭ ఏవంషట్కుంజర దివాకర ఇతిద్వావింశతితమం వ్యాసార్ధాచ్ఛోధితం ద్వితీయఉత్క్రమజ్యార్ధపిండః ౨౯। తతశ్చైకవింశతితమం గ్రహవేదాగ్ని శిఖిన ఇతిజ్యార్ధపిండం త్రిభజీవాచ్ఛుద్ధం తృతీయోత్క్రమజ్యార్ధపిండః ౬౬। అథ వింశతితమం పరపిండాద్ధీనం చతుర్ధ ఉత్క్రమజ్యార్ధపిండః ౧౧౯। ఏవం చతుర్వింశ త్యుత్క్రమజ్యార్ధ పిండాస్సాధితాస్తైర్వ్యగ్ర విలిఖ్యంతే॥

అత్రోపపత్తిః॥ జ్యాచాపయోర్బాణరూప మంతరముత్క్రమజ్యా, వృత్తచతుర్థాంశే సర్వజ్యాంకనేన యదంశానాంజ్యా, త్రిజ్యాతోహీనాతతోన్యాంశానా ముత్క్రమజ్యేతి స్ఫుటదృశ్యతే॥

జ్యాసంఖ్యా	క్రమజ్యా	ఉత్క్రమజ్యా	జ్యాసంఖ్యా	క్రమజ్యా	ఉత్క్రమజ్యా
౧	౨౨౩	౭	౧౩	౨౫౬౮	౧౧౬౧
౨	౪౪౫	౨౯	౧౪	౨౭౧౦	౧౩౩౬
౩	౬౬౬	౬౬	౧౫	౨౮౪౦	౧౫౧౭
౪	౮౮౪	౧౧౬	౧౬	౨౯౫౯	౧౬౦౭
౫	౧౦౯౮	౧౮౧	౧౭	౩౦౬౮	౧౯౦౫
౬	౧౩౦౭	౨౬౦	౧౮	౩౧౫౫	౨౧౦౮
౭	౧౫౧౦	౩౫౨	౧౯	౩౨౩౪	౨౩౧౭
౮	౧౭౦౮	౪౫౬	౨౦	౩౨౯౯	౨౫౩౧
౯	౧౮౯౮	౫౭౫	౨౧	౩౩౪౯	౨౭౪౯
౧౦	౨౦౭౯	౭౦౫	౨౨	౩౩౮౯	౨౯౭౦
౧౧	౨౨౫౪	౮౪౭	౨౩	౩౪౦౮	౩౧౯౨
౧౨	౨౪౧౫	౧౦౦౦	౨౪	౩౪౧౫	౩౪౧౫

అభీష్టకలానాం జ్యాసాధనం సార్థశ్లోకేనాహ.

మూ॥ తిథివర్గ హృతా లిప్తా లబ్ధజ్యాపిండకాగతాః॥ ౪౩॥

యాతాఽయాతాంతరం శేష గుణితం తేన హృత్ఫలం।

గతజ్యా పిండకైర్యోజ్యం క్రమజీవాతథోత్క్రమా॥ ౪౪॥

వ్యా॥ లిప్తాస్స్వాభీష్టాః కేంద్ర లిప్తాఇత్యర్థః! తిథివర్గహృతాఃతిథిః పంచదశసంఖ్యా కస్యవర్గః సమద్విఘాతః తత్వాశ్వి ౨౨౫ పరిమిత ఇత్యర్థః। తేనహృతాఃభక్తాః ! లబ్ధజ్యాపిండకాః లబ్ధాః ప్రాప్తాః! త్రిద్వియమిత్యాది పూర్వోదితా ఇత్యర్థః । జ్యాపిండకాః జ్యార్థపిండాః । గతాః । యాతః॥ యాతాఽయాతాంతరం, యాతః గతజ్యాపిండః । ఆయాతః ఏష్యజ్యాపిండః । తయోరంతరమవధిః। శేషగుణితం శేషేణ

జ్యా శేషేణ, తిథివర్గ హృతావశేషే ణేత్యర్థః। గుణితం నిఘ్నం। తేనతిథి వర్గేణ తత్త్వాశ్వి సంఖ్యయాహృత్ భాజితంఫలం కలాత్మకఫలం గత జ్యా పిండకె గతసంజ్ఞక జ్యార్ధపిండకె యోజ్యం యోజనీయం క్రమజీవాః క్రమజ్యాభవంతి॥ అథోత్క్రమజ్యాసాధనం కథమిత్యతఆహ॥ తద్వతి॥ తథాఽభీష్టాంశకలానా ముత్క్రమ జ్యాపిండా దుక్త విధినో త్క్రమా- ఉత్క్రమజీవాస్సాధితవ్యా ఇత్యధ్యాహార్యః॥ అత్రోపప త్తిః॥ పరమర్షిణా వసిష్ఠేన జ్యాసాధనే తిథివర్గ మితకలాభిరేకజ్యా కథితా। తస్యాశ్చాపభావత్వాత్, తదాభీష్టకలాభిః కేత్యనుపాతేనగత జ్యాసిద్ధా, తతస్తిథివర్గ లిప్తాభిర్యాతాఽయాతజ్యాంతరం లభ్యతేతదా శేషలిప్తాభిఃకేత్యనుపాతా, తగజ్యాపిండేనయుక్తాఽభీష్టజ్యేతి సుష్ఠూక్తా॥

అథాభీష్ట జ్యాయాశ్చాపానయనం సార్థశ్లోకేనాహ.

మూ॥ జ్యాంవిశోధ్యత తచ్ఛేషం తిథివర్గగుణంతథా।

జ్యాంతరేణ హృతంలబ్ధ సంఖ్యాస్తత్త్వాశ్వినోధృవె॥ ౭౫॥
సంయోజ్యచాపమిత్యుక్తి ముత్క్రమజ్యాధనుస్తథా॥

వ్యా॥ పూర్వానీతేష్టజ్యార్థే జ్యామశుద్ధపూర్వం జ్యాపిండం వి శోధ్యత్యక్త్వా, తతశ్శేషం, శోధితావసిష్టం। తిథివర్గగుణం। తిథివర్గేణ పంచదశ సంఖ్యావర్గేణ। తత్త్వాశ్విసంఖ్యయేత్యర్థః। గుణం నిఘ్నం, జ్యాంతరేణశుద్ధాఽశుద్ధజ్యాపిండయోరంతరేణ హృతంభక్తంఫలం, లబ్ధ సంఖ్యాః లబ్ధా పాప్తా సంఖ్యా, ఏకద్విత్ర్యాదిజ్యార్ధ సంఖ్యాయేషాం తాః। తత్త్వాశ్వినః పంచదశసంఖ్యా వర్గలిప్తాః ధృవె। ఏకద్విత్ర్యాది జ్యార్ధసంఖ్యా తత్త్వాశ్విసంఘాతమూపె సంయోజ్యసిద్ధంచాపం ధనురిత్యుక్తం॥ తథాఽభీష్టోత్క్రమజ్యాపిండా దుక్తవిధినో త్క్రమజ్యా ధనుః కార్యం॥

అత్రోపపత్తిః॥ తిథివేదాగ్నిమితత్రిజ్యాయాః భగణకలాతురీయాంశరూప చతుశ్శతోత్తర పంచసాహస్రికం ౫౪౦౦ పరమచాపం లభ్యతే॥ తర్హి భగణకలా తురీయాంశస్య చతుర్వింశతి జీవాత్మకత్వాచ్చతుర్వింశతి జ్యాభిః పరమచాపం చతుశ్శత పంచసాహస్రికం లభ్యతే తదైకజ్యాయాః కామిత్యనుపాతేన తిథివర్గపరిమితచాపం ప్రాప్తం। ఏకజ్యాయాస్తిథివర్గ ౨౨౫ పరిమితచాపం లభ్యతే। తదాభీష్టజీవానాం ద్విత్ర్యాదికానాం శుద్ధాశుద్ధజీవాంతరస్యచ కిమిత్యనుపాత ద్వయేన సిద్ధంజ్యాం విశోధ్యేత్యాది చాపానయనసంసుష్ఠూక్తం॥

నను, కుజాదిశీఘ్రోచ్చ నీచవృత్తాజ్ఞానేతత్స్ఫుట సాధనక్రియా కథమితిచేన్నీచోచ్చవృత్తాని శ్లోకద్వయోత్తర పూర్వపాదాభ్యామాహ॥

మూ॥ శీఘ్రోచ్చనీచవృత్తాని కుజాద్వేదాగ్నిబాహవః ౨౩౪॥ ౪౬॥
దేవచంద్రాః ౧౩౩ శశినగాః ౭౧ భూఖనేత్రాణి ౨౦౧
గోగ్నయః ౩౯।

వ్యా॥ శీఘ్రోచ్చనీచవృత్తాని। శీఘ్రసంబంధ్యుచ్చ నీచపరిధయః। కుజాత్ కుజాదారభ్యభవంతి। కుజస్యశీఘ్రపరిధిః వేదాగ్నిబాహవః ౨౩౪ బుధస్యదేవచంద్రాః ౧౩౩ గురోః శశినగాః ౭౧ శుక్రస్య భూఖనేత్రాణి ౨౦౧ శనేః గోగ్నయః ౩౯ ఇతి। ఏతేపరిధయోంఽశాత్మకాః విషమ పదాంతేన్యూః॥ నన్వత్ర సూర్యోక్తివత్కుజాదిపరిధీనా మోజయుగ్మ పదాంతకల్పనాఽనుక్తేః కథమోజాంతపరిధికల్పనాప్రసక్తిరితి చేత్తర్హి ఓజాంతే పరమఫలస్యసత్వాత్ వక్ష్యమాణాసకృత్కర్మణైవమాంద్యశైఘ్ర్య ఫలసాధ్యత్వాచ్చాత్ర ఓజపదాంత పాఠఏవశస్త ఇతి, సౌరశాస్త్రేతు। చక్రాంతసమత్వాంతే యోజయుగ్మాంత

పరిధి భేద్యానుపాతేన, ఓజయుగ్మాంతరగుణా భుజజ్యా త్రిజ్యయో ద్ధృతేత్యాది స్ఫుటపరిధ్యంగీకారాత్, యదాతదనుసారేణ స్ఫుటపరి ధేః ఫలానయనం కృతంతదాతు సకృత్సాధనమేవ యుక్తంసుకరంచ। అన్యధా ఓజాంతపరిధిమాత్ర స్వీకారేత్వ సకృత్ఫలానయన మావశ్య కమితి॥తథాహి॥ తత్వవివెకె॥ యుగ్మాంతజాదోజపదాంత జాతైర్మధ్యే ఒను పాతాత్పరిధేస్స్ఫుటత్వం। ఫలోపపత్యా విహితం సదస్తిజానంతి నేద్ధంజడబుద్ధయస్తు॥ ఇత్థంమయోక్తం పరిధెస్స్ఫుటత్వం తదేవయచ్ఛ్రి రవిణామయార్థం। ప్రోక్తంస్వశాస్త్రె ఒధపరంతుతత్ర సందృశ్యతె యుగ్మపదాంతపాఠః॥ ఉక్త్యావ్ద్వి సంవాదతయాసచాయం ప్రాయోబు ధైరజ్ఞ పరస్పరాస్థైః। ప్రాజ్ఞాశిత స్సంప్రతి సప్రమాణం విజ్ఞైస్స్వ భక్త్యానితరాం గృహీతః॥ ఆద్యోదితాంచగ్రహగోళ సంస్థాంజ్ఞాత్వావర వ్యాశయపాఠఉక్తః। ఏవంతుయుగ్మాజ పదస్ఫుటత్వద్వారాస్ఫుటత్వం పరిధేస్తుకృత్వా॥ తత్సాధితం దోః ఫలముక్తరీత్యా ఫలజ్యకాస్యాత్స కృదేవచాత్ర। కర్ణానుపాతస్ఫుటతాం విహాయ సర్వత్రయద్దోః ఫల చాపమత్ర॥ తచ్చాపసకృత్సాధితమెవ సూక్ష్మమితి॥ అతాసకృత్సాధిత ఫలేనతుల్యం మందకర్ణానుపాత సకృత్సాధిత ఫలమితి॥ తథాహి।తత్రైవ॥ ఆతోత్రిమధ్య గ్రహమెవపూర్వం ప్రకల్ప్యఖేటంఫల సంస్కృ తంతం। తదుద్భవ ప్రస్ఫుట కేంద్ర దోర్జ్యాద్వారోద్భవం దోః ఫలచాప మస్మాత్॥ సుసంస్కృతాత్ఖేచరతో యధోక్త్యాముహుః కృతందోః ఫల చాపమేవ। యధోక్తవత్సూక్ష్మఫలం సమంతత్సకృత్కృతేన శ్రవణో ద్భవేనేతి॥......కుజాదిత్యనేన రవిచంద్రయో శ్శీఘ్రోచ్చ నీచవృ త్తాభావ ఇతిసూచయతి। తయోర్మాందైక సంస్కారమాత్రాదేవ స్ఫుటక్రియాసిద్ధేః। అతఃకుజాది పంచగ్రహాణాం మందశీఘ్రోభయ సంస్కారా త్స్ఫుటీకరణత్వం।

నను, రవ్యాదీనాం మందవృత్తోపదేశాభావాత్కథం తేషాం స్ఫుటీకరణత్వ మితిచేత్తర్హి। మాండవ్యోపదేశకాలె స్వాయంభువమన్వంతరేరవ్యాదీనాం మందసంస్కార వైషమ్యాభావాత్, మధ్యమాధికారె మందోచ్చోపపత్తిమాత్రముక్తం తద్వదేవ వైవస్వతమన్వంతరే౽ష్టావింశతి మహాయుగె కృతావసానె భగవతా సూర్యేణమందోచ్చ భగణోపదేశః కృతః। తతస్తేషా మోజయుగ్మపదాంతానుసారేణ మందోచ్చ వృత్తాన్యప్యుక్తాని॥

—: సౌరమతేన :—

—: రవ్యాదీనామోజయుగ్మాంతపరిధయః :—

	ర	చం	కు	బు	గు	శు	శ
ఓజాంతం	౧౩-౪౦	౩౧-౪౦	౭౨	౨౮	౩౨	౧౧	౪౮
యుగ్మాంతం	౧౪-౦	౩౨-౦	౭౫	౩౦	౩౩	౧౨	౪౯

అతోపపత్తిః॥ సూర్యాది గ్రహాణాం పరమాకర్షణోత్పన్న పరమ పూర్వాపర గమనరూప పరమమంద ఫలాంశానాం జ్యా పరమజ్యా, తత్తుల్య వ్యాసార్థేనోత్పన్న వృత్తైకతుర్యావృత్తస్థితాంశ ప్రమాణే సమేం౽శాస్తె మందపరిధ్యంశాః। కేంద్రెయుగ్మపదాన్తె నీచోచ్చసమెగ్రహేరవేర్మనవః ౧౪ చంద్రస్యద్వాత్రింశత్ ౩౨ కుజస్యార్ధా॥ద్రియః ౭౫ ఇత్యాదయః। విషమపదాన్తె నీచోచ్చసమెగ్రహె సూర్యచంద్రయో ర్ద్వింశతికలోనాస్తేం౽శాః ౧౩-౪౦।౩౧-౪౦ కుజస్య ద్వ్యగా ౭౨ ఇత్యాదయోమంద పరిధ్యంశా భవంతీతి॥ తథాప్యస్మిన్ విషమపదాంతీయ మందపరిధయోంగీకృతాః। తదానీతదోః ఫలస్యాస కృత్సాధ్యత్వాత్॥ ఇతి.

అథమంద శీఘ్రకేంద్రసాధనం మందకేంద్రాత్ఫలం జ్ఞానం
మందఫలస్య ధనర్ణతాం సార్ధశ్లోకాభ్యామాహ ॥

మూ॥ మందోచ్చం గ్రహతశ్శోధ్యం గ్రహం శీఘ్రాద్విశోధ్యచ॥ ౪౭॥
భుజకోటిఫలం లబ్ధ్వా సాధయే ద్గ్రహవద్గతిం ।
మందకేంద్రస్య బాహుజ్యా స్వనీచోచ్చేననంగుణా॥ ౪౮॥
భగణాంశ ౩౬౦ హృతాలబ్ధధనుర్మంద ఫలంస్మృతం ।
స్వర్ణంకర్క్యాదికే కేంద్రే పదార్ధావర్ధే యథాక్రమం॥ ౪౯॥

వ్యా॥ గ్రహతః ప్రాగానీత మధ్యగ్రహాత్ । మందోచ్చం మధ్యగత్యధికారోక్త హేత్వానీతమందోచ్చ భోగస్థానం । ప్రాగ్గతేస్మార్యమందస్యకల్పే సప్తాష్ట వహ్నయ ఇత్యాది సౌరోక్త మిత్యర్థః । శీఘ్రాత్, ప్రాగానీతరాశ్యాది శీఘ్రోచ్చాత్ । గ్రహం ప్రాగానీతం రాశ్యాదికం విశోధ్యత్యక్త్వా, శేషంకేంద్రంస్యాత్ । మందోచ్చంగ్రహోద్ధీనం మందకేంద్రం శీఘ్రోచ్చాద్ధీనోగ్రహః శీఘ్రకేంద్రమితి ఫలితార్థః॥ అత్రోపపత్తిః । గ్రహాణాముచ్చదేవతాకర్షణోక్తే రుచ్చాద్గ్రహః కియదంత రేణస్థిత ఇతిజ్ఞానార్థం మందోచ్చ హీనోగ్రహోమందకేంద్ర మిత్యుక్తం । మందస్పష్ట, స్పష్టగ్రహభోగస్థానయో రంతర రూపం శీఘ్రఫలం।అతోమందస్పష్టగ్రహాత్ స్పష్టగ్రహభోగస్థానంకియదంతరేణ స్థితమితిజ్ఞానార్థం మందస్పష్టగ్రహోనిత శీఘ్రోచ్చంశీఘ్రకేంద్రమితిసుష్టూక్తం॥ భుజకోటిఫలం భుజశ్చకోటిశ్చతయోః ఫలంలబ్ధ్వా గతింగ్రహస్ఫుటగతిం గ్రహవత్ స్ఫుటగ్రహవత్ సాధయేత్ । నను గ్రహస్ఫుట ప్రక్రియా ౨ జ్ఞానేకంథం సాధయేదిత్య త స్తత్స్ఫుట క్రియాం సాధనమాహ॥ మందకేంద్రస్యేతి । మందకేంద్రస్య మందోచ్చ మధ్యగ్రహయోరంతర రూపస్య ప్రాగానీతస్య బాహుజ్యా, బాహోః ఓజయుగ్మాంతపదయోతా ౭ యాత రూపస్యరాశిత్రియాత్మకస్య

జ్యాజీవా । తిథివర్గహృతాలిప్తేత్యాదినానీతేత్యర్థః । స్వనీచోచ్చేన
స్వస్యగ్రహస్య నీచోచ్చేన నీచోచ్చపరిధినా సంగుణా, నిఘ్నా స్వనీచో
చ్చ పరిధిగుణిత భుజజ్యేత్యర్థః । భగణాంశ హృతాభానాం రాశీనాంగ
ణః భగణః । ద్వాదశరాశి సమూహ ఇత్యర్థః । తస్యాంశాః షష్టిశత
త్రియ సంఖ్యాకాః । తాభిర్హృతా భాజితా లబ్ధధనుః ప్రాప్తచాపం
మందఫలం । కక్ష్యాస్థమధ్య స్పష్టగ్రహాంతరం । స్మృతంప్రోక్తం । ఇద
మవాస్తవం । మందమధ్యకేంద్రసాధ్యత్వాత్॥ తత్ఫలస్యధనర్ణతామా
హ॥ స్వర్ణమితి । కేంద్రేమందకేంద్రే కర్క్యాదికే కర్కిః కర్కటకమాది
ర్యేషాంతే, తస్మిన్ । కర్క్యాదిషట్కే ఇత్యర్థః । షడూర్ధ్వాద్యే । ష
డ్భ్యః షడ్రాశిభ్యః కర్కటకాదిభ్యః । ఊర్ధ్వాద్యే ఊర్ధ్వరాశీ నామర్థే
చక్రార్ధేమకరాది షట్కే ఇత్యర్థః ! యథాక్రమం క్రమమనతిక్రమ్య ।
స్వర్ణం-స్వంచ ఋణంచ తయోస్సమాహారః । కర్క్యాది షట్కేధనం-
మకరాదిషట్కే ఋణంకార్యమిత్యర్థః॥

అథశీఘ్రఫలజ్ఞానార్థం శీఘ్రకర్ణసాధనం శ్లోకేనాహ॥

మూ॥ శీఘ్రకోటిఫలం స్వర్ణం తత్కేంద్రే మృగకర్కితః ।
వ్యాసార్థే తద్భుజావర్గ యోగాన్మూలంశ్రుతిర్భవేత్ ॥౧౦॥

వ్యా॥ శీఘ్రకోటిఫలం, శీఘ్రస్య శీఘ్రకేంద్రస్యకోటిః యు
గ్మౌజపదయాతాఽయాతాత్మకః తస్యఫలంజ్యా చాపరూపకం శీఘ్ర
కోటిఫలజ్యా ధనురిత్యర్థః । మృగకర్కితః మకరాదికర్క్యాది షడ్భతః
తత్కేంద్రే శీఘ్రకేంద్రేసతి వ్యాసార్ధే తిథివేదాగ్ని పరిమిత త్రిజ్యా
యాం స్వర్ణం ధనమృణం కార్యం। కేంద్రేమకరాది షడ్భేత్రిజ్యాయాంధ
నంకర్క్యాది షడ్భేఋణం కార్యమిత్యర్థః। తద్భుజావర్గయోగాత్, తస్య
కోటిఫల సంస్కృత వ్యాసార్ధస్యభుజాఫలస్యచ వర్గః సమద్విఘాతః
తయోర్యోగాత్ సంకలనాత్, మూలం పదంశ్రుతిః కర్ణః శీఘ్రకర్ణో

భవేత్। అతశ్శీఘ్రకర్ణాగ్రే భుజఫలం తదా త్రిజ్యాగ్రే కిమిత్యనుపాతేన త్రిజ్యాసంగుణిత భుజాఫలం శీఘ్రకర్ణేన భక్తం లబ్ధం శీఘ్రఫలజ్యా అస్యాశ్చాపం శీఘ్రఫలమితి॥ తథాహి॥ సూర్యసిద్ధాన్తే॥ శైఘ్ర్యం కోటిఫలం కేన్ద్రే మకరాదౌ ధనం స్మృతం। సంశోధ్యంతు త్రిజీవాయాం కర్క్యాదౌ కోటిజంఫలం॥ తద్బాహుఫల వర్గైక్యాన్మూలం కర్ణశ్చలాభిధః। త్రిజ్యాభ్యస్తం భుజఫలం చలకర్ణ విభాజితం। లబ్ధస్యచాపం లిప్తాదిఫలం శైఘ్ర్యమిదం స్మృతమితి॥

నను, వాస్తవమాంద శైఘ్ర్యఫలానాం స్పష్టకేంద్రమూలత్వాత్స్పష్టకేంద్రస్య స్పష్టగ్రహాశ్రయత్వాత్స్పష్టగ్రహస్య మందశీఘ్రఫల జ్ఞానగమ్యత్వాత్। అతఃప్రాగానీత మాంద శైఘ్ర్య సంస్కృతగ్రహాణా మన్యోన్యాశ్రయ దోషాపత్తేః కథంస్ఫుటత్వ మిత్యతస్తన్నివారణాయాసకృత్కర్మ శ్లోకేనాహ॥ మందశీఘ్రేతి॥

మూ॥ మందశీఘ్రఫలైః కార్య మసకృత్కర్మ మధ్యమే ॥
అవిశేషఫలం యావ త్తావత్కార్యస్ఫుటగ్రహః॥ ౫౧॥

వ్యా॥ మధ్యమే మధ్యగ్రహే। మందశీఘ్రఫలైః అసకృత్కర్మ కార్యం। మందకేంద్రస్య బాహుజ్యేత్యాది నాసాధితమందఫలేన శీఘ్రకోటి ఫలమిత్యాదినాఽనీతశీఘ్రఫలేన ముహుర్ముహుః॥ కార్యమిత్యర్థః। నన్వసకృత్కర్మణోఽనియతత్వాత్స్ఫుట గ్రహః కథంస్యాదిత్యతఆహ॥ అవిశేషఫలమితి॥ యావత్ యావత్కాలం। అవిశేషఫలం, నవిద్యతె విశేషఫలం న్యూనాధికఫలం యస్మిన్ తత్, తావత్కాలం స్ఫుటగ్రహః కార్యఇతి॥ తదుక్తం సిద్ధాన్త శిరోమణౌ॥ స్యాత్సంస్కృతోమందఫలేన మధ్యోమందస్ఫుటోఽస్మాచ్చల కేంద్రపూర్వం॥ విధాయ శైఘ్ర్యేణఫలేన చైవం ఖేటస్స్ఫుటస్స్యా దసకృత్ఫలాభ్యామితి॥

అథగ్రహాగతి స్ఫుటతరత్వ మర్థినాహ

మూ॥ భవేత్స్ఫుటతరా భుక్తి రతీతైష్యగ్రహాన్తరం ।

వ్యా॥ అతీతైష్యగ్రహాన్తరం । అతీతో యాతః ఏష్యః ఆయాతః । అనయో ర్గ్రహయోరంతర మవధిః । స్పష్టతరా, భుక్తిః గతిర్భవేత్ - యాతాఽయాతకాలానీతయో స్స్ఫుటగ్రహయో రంతరం స్ఫుటతరగతి రితిభావః॥

అథగ్రహాణాం దేశాంతరఫలానయనార్థం భూపరిధిం

స్వోపజీవ్య భూవ్యాసకథనపూర్వకం సార్ధ శ్లోకాభ్యామాహ॥

మూ॥ భూనాగతిథయఃకర్ణో భువః ఖఖరసాహతః ॥ ౫౨॥

శశాంకనవచంద్రాద్రిహ్తో భూవృత్తో ద్వాదశాహతః ।

పలకర్ణహృతస్స్పష్ట భూమివృత్తస్య వేశ్మని॥ ౫౩॥

దేశాంతరగుణా భుక్తిర్వ్యావృత్తైన కలాదికః ।

ఋణంధనగ్రహేకుర్యా ద్భూరేఖా పూర్వపశ్చిమే॥ ౫౪॥

వ్యా॥ భూనాగతిథయః। అతిధృత్యా ౧౯ నితషోడశశతయోజనపరిమితః ౧౬౧౯ భువః భూగోలస్య కర్ణఃవృత్తమధ్యభాగసూత్రం వృత్తార్థచాపస్య జ్యారూపం । విష్కంభో విస్తృతిర్వ్యాసః కర్ణశ్చేత్యర్థ వాచకా ఇతిప్రామాణ్యాత్ పరిధివ్యాసస్య కర్ణవ్యవహారః । ఖఖరసాహతః షట్శతగుణితః । శశాంకనవచంద్రాద్రిహృతః - రూపరత్నేందుభక్తః । భూవృత్తః భూపరిధిస్స్యా । అత్రోపపత్తిః । షట్శతమితపరిధేః రూపరత్నేందు మితవ్యాసశ్చేత్తదాఽతిధృత్యా నితషోడశ శతపరిమిత వ్యాసస్య కోవాపరిధి రిత్యనుపాతేన భూవృత్తానయనం ॥తథాపి॥ సిద్ధాన్తశిరోమణౌ॥ వ్యాసేభనందాగ్ని ౩౯౨౭ హతేవిభక్తే ఖబాణసూర్యైః ౧౨౫౦ పరిధిస్సుసూక్ష్మ ఇతిభాస్కరోక్త్యాయథా । శశాంకనవ చంద్రమిత ౧౯౧౭, వసిష్ఠోక్త వ్యాసః । భనందాగ్నిహతః

౭౫౦౦౫౭ ఖబాణసూర్య్య ౧౨౫౦ ర్భక్తః ఖఖరస ౬౦౦ పరిమితపరిధిః ప్రాప్త ఇతి సుష్ఠూక్తం పరిధిరానయనం॥ ఉక్తంచ సిద్ధాన్తశిరోమణౌ॥ ప్రోక్తోయోజనసంఖ్యయా కుపరిధిస్సప్తాంగనందాబ్ధయ ౪౯౬౭

౧

స్తద్వ్యాసః కుభుజంగసాయక భువస్సిద్ధాంశకేనాధికా ౧౫౮౧—

౨౪

ఇతి॥ ద్వాదశాహతః ద్వాదశగుణితభూపరిధిః పలకర్ణహృతః-పలస్యాక్షస్య విషువతః కర్ణేన శంకుప్రమాణ ద్వాదశసంఖ్యాత్మక కోటేః ఫలభాత్మకభుజాయాశ్చ వర్గయోగ మూలేనహృతః భక్తః లబ్ధఃస్పష్టభూమివృత్తస్య వేశ్మని పరిణామానంస్యాత్ । విశవ్రివేశ న, స్వదేశీయస్పష్టభూపరిధిరిత్యర్థః ॥ యద్వాద్వాదశ సంగుణ స్వవిషువత్కర్ణేనభక్తస్స్ఫుట ఇతిభాస్కరోక్తేశ్చ॥ భుక్తిః॥ స్పష్టగ్రహగతిః దేశాంతరగుణా వ్యాగెఖా దేశస్వదేశయోరంతర యోజనాని దేశాంతర పదవాచ్యాని తైర్గుణితా భూవృత్తేన స్పష్టభూపరిధినాభక్తేత్యధ్యాహార్యం । ఫలం కలాదికం లిప్తాదికం-భూరేఖాపూర్వపశ్చిమె । భూరేఖాయాః పూర్వదెశ పశ్చిమదెశె గ్రహెస్స్ఫుటగ్రహె ఋణం వ్యవకలనం ధనం సంకలనం కుర్యాత్ । భూరేఖాయాః ప్రాగ్దెశెఋణం పశ్చిమదెశెధనం-ఏవంకృతె స్వదేశీయస్ఫుటగ్రహా భవతీతిభావః॥ తదుక్తం సిద్ధాంత శిరోమణౌ॥ యత్రిరేఖాపురె స్వాక్షతుల్యః ఫలస్తన్నిజస్థానమధ్య స్థితైర్యోజనైః । ఖేలభుక్తిర్హతావ్యాప్త భూవేష్టనేనోద్ధృతా ప్రాగ్బుణం స్వంతుపశ్చాద్గ్రహె॥ భూరేఖాగత పట్టణాని శ్రీపతినోక్తాని।లంకాకుమారీవగరీచకాంచీ పాన్నాటమద్రిశ్చ సితష్డాన్యః। శ్రీవత్సగుల్మంచ పురీతతశ్చమాహిష్మతీచోజ్జయనీప్రసిద్ధా॥ స్యాదాశ్రమా ౨ స్మాన్ననగరం సురమ్యంతతః పురంపట్టశివాభిధానం । శ్రీగర్గరాటంచ సరోహితార్ఖ స్థానేశ్వరం

శతగిరిస్సుమేరుః॥ ఇతీవయామ్యోత్తర గాంధరాయా గోరేఖామిమాం లవిదోవదంతి । అన్యాని రేఖాస్థితి భాజిలోకక్షజ్ఞేయానితజ్జ్ఞైః పుటభేదనాని

ననుౕ సౌరాది ష్వేతత్సంస్కారో మధ్యగ్రహేషు కార్య ఇత్యుక్తః అతస్తద్విరుద్ధతయా నాత్రస్ఫుటగ్రహే కార్య ఇతి చేత్తర్హి దేశాంతర సంస్కారరహితస్ఫుట గ్రహాస్యనిరక్ష దేశమధ్య నూత్రసంభవత్వాత్ । సోపిస్పష్టభుక్త్య స్వదేశీయస్స్ఫుట భూపరిధ్యనువాత సంజనితదేశాంతర సంస్కారేణ స్వదేశీయస్ఫుట గ్రహోభవతీతిమత్వా పరమకారుణికేన వసిష్ఠమహర్షిణా స్ఫుటగత్యధికారే స్ఫుటప్రక్రియావశాన దేశాంతర సంస్కార ఉక్త ఇతి॥

అధక్రాన్తి సాధనం వివక్షుస్తదుపయోగకరమయ
నాంశసాధనం సార్ధశ్లోకేనాహ॥

మూ॥ అబ్దాః ఖఖస్త్రిభిర్భాజ్యా స్తద్దోస్త్రిఘ్నా దశోద్ధృతాః॥
అయనాంశా గ్రహేయుక్తాద్దోర్జ్యా సిద్ధాంశజీవయా॥ ౫౫॥
సంగుణ్యవ్యాసఖండేన తచ్చాపం క్రాన్తి లిప్తికాః॥

వ్యా॥ అబ్దాస్సృష్ట్యాది సౌరాబ్దాః ఖఖత్రిభిః షట్ఛతైః ౬౦౦ భాజ్యాః భక్తాః ఫలంరాశ్యాద్యయనగ్రహః । తద్దోః తస్యరాశ్యాద్య యనగ్రహస్య భుజః బీజయుగ్మపదే యాతా ౨ మానిరూపోరాశిత్ర యాత్మకః త్రిఘ్నాస్త్రిభిర్గుణితా దశోద్ధృతాః దశభిర్భక్తాః ఫలమయ నాంశాః గ్రహేస్ఫుటగ్రహే యుక్తాః మిళితాః దోర్జ్యాసాయనగ్రహ స్యభుజజ్యా సిద్ధాంశ జీవయా సిద్ధాంశానాం చతుర్వింశతిభాగానాం జీవయాశింజిన్యా గజాష్టరామశశినా ౧౩౮౫ తద్యథా । చతుర్వింశ తిభాగానాం లిప్తాః ౧౮౮ తిథివర్గహృతాః లబ్ధం గతిజ్యాపిండః షట్ శే షంనవఘ్నః ౬౦యాతా ౨యాతజ్యాంతరం ౨౦౩ శేషగుణం ౧౫ ౨౦౮

తిధివర్గహీనాత్తాలబ్ధలిప్తాః ౮౧ గతజ్యాపిండకే౧౩౦౭ యుక్తాఃగజాష్టరామ శశిమిత సిద్ధాంశజీవేతి సుస్పష్టాక్తా। సంగుణ్యానిహత్య, గజాష్టరామశశి విష్కుసాయుజ౧గ్రిహ భుజజ్యేత్యర్థః। వ్యాసఖండేన తిధివేదాగ్నిమితేన త్రిజ్యయేత్యర్థః। భక్తేత్యధ్యాహార్యః తచ్చాపంతస్యలబ్ధస్య చాపంధ నుః వాన్తైలిప్తికాస్స్యురితి॥

అథచరావయనపూర్వకం దినరాత్రి మానం స్ఫుటార్కోదయంచ సార్థ శ్లోకత్రయేణాహ॥ క్రాంతివర్గోనితాదితి॥

మూ॥ క్రాన్తివర్గోనితాద్వ్యాస దళవర్గాచ్చతత్పదం॥ ౫౬॥

విషువత్సౌమ్య యామ్యంస్యా ద్ద్యురాత్రిదలవిస్తృతిః।
క్రాంన్తిజ్యా విషువద్భాఘ్నీ క్షితిజ్యా ద్వాదశోద్ధృతా॥ ౫౭॥
త్రిజ్యాహతా ద్యురాత్రార్ధ కర్ణాప్తా చరజాసవః।
తచ్చరం ధనహీనంస్యా త్స్వాహోరాత్ర పదేస్ఫుటే॥ ౫౮॥
దినరాత్రి దలేకార్యం యామ్యక్రాన్తౌ విపర్యయాత్।
దేశాంతరచర ప్రాప్తై స్స్వదేశార్కోదయస్ఫుటః॥ ౫౯॥

వ్యా॥ క్రాన్తివర్గోనితాత్, క్రాన్తేః స్ఫుటక్రాన్తేః, వర్గఃకృతిః సమద్విఘాత ఇత్యర్థః। తేనోనితాత్ వ్యాసదలవర్గాత్ వ్యాసదలస్య తిధివేదాగ్ని మితస్యవర్గాత్ సమద్విఘాత్। తత్వనేత్రకరాంగ శశిచంద్ర మితాదిత్యర్థః। యత్పదం మూలం తత్స్ఫుట క్రాన్తిజ్యాత్రిజ్యా వర్గయోరంతర మూలమిత్యర్థః। ద్యురాత్రిదలవిస్తృతిః అహోరాత్ర వృత్తస్య వ్యాసార్ధం. ద్యుజ్యేత్యర్థః॥ తదహోరాత్ర వ్యాసార్ధం విషువత్సౌమ్య యామ్యం। విషువద్వృత్త స్యోదగ్యామ్య గోలాత్మకం క్రాన్తైగోల ద్వయేపిసత్వాత్। యతక్రాంతి జ్యాభుజః త్రిజ్యాకర్ణః। ద్యుజ్యాకోటిః తత్రిభుజకర్ణయో ర్వర్గాంతరపదం కోటిరితి। క్రాన్తిజ్యావర్గోనిత త్రిజ్యా వర్గాత్పదం ద్యుజ్యేత్యుక్తా

క్రాన్తిజ్యా క్రాన్తిః స్ఫుటక్రాన్తిః జ్యాజీవా । విషువద్భాఘ్నీ విషువద్భయా విషువద్దినీయ దినార్ధ సంజనిత ద్వాదశాఙ్గుళశంకు ఛాయయా విఘ్నీ నిహతా । ద్వాదశోద్ధృతా ద్వాదశభక్తాప్తఫలం క్షితిజ్యా కుజ్యాస్యాత్ । సాకుజ్యా త్రిజ్యాహతా । త్రిజ్యయాహతా గుణితా । ద్యురాత్రార్ధకర్ణాప్తా । అహోరాత్ర వృత్తస్యార్ధకర్ణేన వ్యాసార్ధేనద్యుజ్యయేత్యర్థః । ఆప్తభక్తాప్తఫలం చరజాసవః చరజ్యాయాః అసవః ప్రాణాః । తచ్చాపంచర ప్రాణాస్స్యుః । తచ్చరంతత్ । ప్రసిద్ధం చరంచ రఫలం యదిసౌమ్యక్రాన్తౌ స్ఫుటెస్పష్టభూతె అహోరాత్రపదె । అహోరాత్రం నక్షత్రోదయ స్వస్వోదయాంతర రూపం, గ్రహగతికలా సంబంధాస్వాత్మ కళాలాధిక భచక్ర పరివర్తన కాలషష్టిఘటికామితం, గ్రహోదయ ప్రాణహతా ఖఖాష్టాక్షోద్ధృతాగతిః । చక్రాసవ్రాలబ్ధయుతా స్వాహోరాత్రా సవస్స్మృతా ఇతిగ్రంథాంతర ప్రసిద్ధ గ్రహగతికలానుపాత సంజనితకర్మవిశిష్ట నాక్షత్రాత్మక మిత్యర్థః తస్యపదె చతుర్భాగాత్మకకాలె స్ఫుటాహోరాత్ర తురీయాంశ ఇత్యర్థః। ధనహీనం ధనం సంకలనం । హీనం వ్యవకలనం స్యాచ్చేత్ దినరాత్రిదళె దినార్ధరాత్ర్యర్ధెస్యాతాం । యామ్యక్రాన్తౌ దక్షిణక్రాన్తౌవిపర్యయాత్-వ్యత్యయాత్ కార్యం । అర్థాత్ సాయనగ్రహస్యమెషాది తులాదిషట్కస్థితత్వె సౌమ్యయామ్య క్రాన్తౌభవతః సౌమ్యక్రాన్తౌచరఫలం స్ఫుటాహోరాత్ర చతుర్భాగెధనం దినార్ధం । ఋణం । రాత్ర్యర్ధంచ స్యాదితి। నను, రవిస్ఫుటగతెః ప్రతిదినవిలక్షణత్వాత్తద్గతి కలాసంబంధాస్వాత్మక తదహోరాత్రస్య నోదయద్వయాంతరకాలాత్మకత్వాత్తదర్కోదయ స్ఫుటత్వకథనం కథమిత్యతఆహ। దేశాంతరేతి। దేశాంతర చరప్రాణై దెశాంతర ప్రాణై శ్చరప్రాణైరితిద్వంద్వాత్తెనూ్యమానః ప్రాణశబ్దః ప్రత్యేకమభి సంబధ్యతె।గ్రా(ప్రా

నీతభూరేఖా ప్రాక్పశ్చిమయోజనాంతర సంజనిత ఋణధనాత్మక రవిదే శాంతరాసుభిశ్చ స్వదేశాకోదయః । స్వాత్మీయదేశ సూర్యోదయః సంస్కృతః స్ఫుటోభవతి । స్వదేశక్షితిజ వృత్తోపరి దృశ్యమాన సూర్యోదయో భవతీతిభావః॥

అథదివారాత్రికాలజ్ఞానం శ్లోకేనాహ॥

మూ॥ దినరాత్రిప్రవృత్తిస్స్యా ద్దృష్టేసతిదివాకరే । మీావాధోత్త

రార్ధాద్యా తమోహంతురదర్శనే॥ ౬౦॥

వ్యా॥ దివా, కరోతీతిదివాకరః॥ సూర్యః తస్మిన్దృష్టేసతి దినరాత్రిప్రవృత్తిః । దినరాత్రేః అహోరాత్రవృత్తస్య ప్రవృత్తిః ప్రారంభకాలః । సూర్యేస్వదేశ క్షితిజవృత్తోపరి దృశ్యమానేసతి దివసారంభఇతిభావః॥ అథానంతరె అహోరాత్రప్రవృత్తి జ్ఞానానంతర ఇత్యర్థః। ఉత్తరార్ధా దహోరాత్రస్యోత్తరార్ధాత్ తమోహంతుః సూర్యస్యాదర్శనేచాక్షుష ప్రత్యక్షాభావె యాస్యాత్సాతమీ. రాత్రిః తామ్యతివిరహిణోఽత్రేతి । తముగ్లానౌ । వా, ఏవకారో విషయాంతర వ్యవచ్ఛేదః । సూర్యాస్తమయాది సూర్యోదయపర్యంతకాలస్య రాత్రిరిత్యర్థః॥ తథాచోక్తం సిద్ధాంత శిరోమణౌ॥ దినందినేశస్య యతోఽత్రదర్శనే తమీతమోహంతు రదర్శనేసతి। కుపృష్ఠగానాందృశ్యసిశం యథా నృణాంతథా పితౄణాం శశిపృష్ఠ వాసినామితి॥

అథ, ఉపోద్ఘాతె కాలసత్వం తస్యనిర్ణయయోగ్యతా । ఈశ్వరో నిత్యకలాత్మా చింతనీయ స్స్వకర్మస్వితి మాధవోక్తేః। దేశకాలాసంకీర్త్యేతి శిష్టోక్తేశ్చ పంచాంగస్య శ్రౌతస్మార్తాద్యఖిలకర్మోపయోగ్యత్వా త్తద్వివక్షుస్తదంతర్భూతం తిథ్యానయనం శ్లోకేనాహ॥

మూ॥ వ్యర్కేందుభాగా స్సూర్యాప్తా స్తిథయోగత సంజ్ఞకాః॥

తచ్ఛేషాద్గత గమ్యాచ్చ భుక్త్యంతర హృతాఘటీ॥ ౬౧॥

వ్యా॥ వ్యర్కేందుభాగాఃవిగతోఽర్కో యస్మాత్సవ్యర్కః వ్యర్కశ్చాసావిందుశ్చవ్యర్కేందుః తస్యభాగా అంశాః । సూర్యాప్తాః ద్వాదశభక్తాః ఫలం గతసంజ్ఞకాస్తిథయశ్చాంద్రి తిథయోభవంతి । గతగమ్యాత్ గతంచ గమ్యంచతయో స్వమాహార స్తస్మాచ్ఛేషాత్ ద్వాదశభక్తవ్యర్కేందుభాగశేషాత్ భుక్త్యంతరహృతాభుక్త్యోస్సూర్యచంద్రగత్యోరంతరేణ వివరేణహృతా భక్తావ్యర్కేందుగతి భక్తిత్యర్థః । ఘటీఘటికాస్స్యాత్ । ఘటీత్యుక్త్వైవ ఘటీశేషాద్విఘటికాద్యవయవస్సాధ్యఇతి॥ అతోఽపపత్తిః॥ త్రింశత్తిథ్యాత్మక చాంద్రమాసస్య రవీంద్వంతరైక భగణసిద్ధత్వాత్ । యదాత్రింశత్తిథీనాం షష్టిశతత్రయభాగాస్తదైకతిథేః కఇత్యనుపాతేన ద్వాదశభాగాత్మక తిథ్యానయనం సుష్ఠూక్తం॥

అథపంచాఙ్గాంతర్భూతం, సూర్యాది మతాత్సూక్ష్మతరం,
వివాహాది కర్మోపయోగం, నక్షత్రసాధనం ద్వాభ్యామాహః

మూ॥ శశిమధ్య గతిర్భోగో నక్షత్రస్యచ సంజ్ఞకా ।
షడ్భాన్యధ్యర్ధభోగాని అర్ధభోగాని భానిషట్॥ ౬౨॥

ఉపరిష్టా ద్వైశ్వశేష మధస్థా చ్ఛ్రవణస్యచ ।
ఏషభోగోఽభిజిత్ప్రోక్త ఏవంసూక్ష్మం సముచ్యతే॥ ౬౩॥

వ్యా॥ శశిమధ్యగతిః శశినశ్చంద్రస్య మధ్యగతిః మధ్యమమానేనానీత దైనందినగతిః । పంచత్రింశద్వికలాని షష్టనవత్యధిక సప్తశత ౭౯౦-౩౫ కలాత్మకేత్యర్థః । నక్షత్రస్యదస్రాద్యన్య తమస్యభోగః ఏకభోగకాలః-సంజ్ఞకా-దస్రాది నక్షత్రసంజ్ఞకా । చకారః । గ్రహాణా మశ్విన్యాదినక్షత్ర సాధనేప్యేతదుక్త ప్రకారేణ సాధ్యమితి సముచ్చయార్థకః ।

నత్వాశ్విన్యాది సప్తవింశతి నక్షత్రాణాం భోగప్రమాణం తుల్య మితిచే న్తనిరానార్థం న్యూనాధికత్వేనాహ॥ షడ్భానీతి॥ షడ్భానిషణ్ణ క్షత్రాణి విశాఖ, పునర్వసు, రోహి ణ్యుత్తరఫల్గున్యుత్తరాషాఢోత్త రాభాద్రాపద్యాఖ్యానీత్యర్థః। అధ్యర్ధభోగాని, అధ్యర్ధమర్థాధికం భోగం శశిమధ్యగతి ప్రమాణం యేషాంతాని సార్థైకభోగాః। ద్విపంచాశ

ద్వికలావిశిష్ట విపంచదశ, ద్వాదశశత ౧౧౮-౫౨-౫౨-౩ కలాత్మకానిత్య ర్థః। అర్థభోగాని మధ్యగత్యర్థభోగాని। నప్తదశకలావిశిష్ట విపంచ,చతు శ్శతా ౩౯-౫౨-౧౨ త్మకానీత్యర్థః। భానినక్షత్రాణి। షట్ షట్సంఖ్యా కాని ఆశ్లేషా, ర్ద్రా, స్వాతీ, భరణీ, జ్యేష్ఠా, శతభిషఙ్నక్షత్రాణీత్యర్థః॥ షడ్భానిసార్థైకభోగాని। షడ్భాన్యర్థభోగాని, ఏతేషాం ద్వాదశ న క్షత్రాణాం ద్వాదశభోగాని భవంతి। శిష్టానాం పంచదశ నక్షత్రా ణాం మధ్యగతికలాత్మకైక భోగకాలః। అత్రశశిమధ్యభుక్తిః భోగప్ర మాణం॥ అథాభిజిద్భోగకాలమాహ॥ ఉపరిష్టాదితి॥ ఉపరిష్టాదూర్ధ్వ భాగాత్ వైశ్వశేషం వైశ్వస్య విశ్వేదేవతాక స్యోత్తరాషాఢాయాః శేషమవశిష్టం చతుర్థ చరణః। శ్రవణస్యాధస్తా దధోభాగాతు చకా రో, సముచ్చయార్థకః! ఏషభోగః-అసౌభోగకాల ఏవాభిజిదితిప్రోక్తః నప్తవింశతిభభాగ కలావశిష్ట చక్రకలా అభిజద్భోగ ఇతిఫలితార్థః। ఏవంపూర్వోక్త ప్రకారేణసూక్ష్మం సూక్ష్మసాధనం సముచ్యతే సమ్య గుచ్యతే। తదుక్తం సిద్ధాన్తశిరోమణౌ స్థూలంకృతం భానయనం యదే తజ్జ్యోతిర్విదాం సంవ్యవహారహేతోః। సూక్ష్మం ప్రవక్ష్యేథముని ప్రణీతం వివాహయాత్రాది ఫలప్రసిద్ధ్యై॥ అధ్యర్ధభోగాని షడత్రత ద్ధాః. ప్రోచుర్విశాఖాదితి భద్రుపాణి। షడర్థభోగానిచ భోగియుద్ధ్రవా తాంతకేంద్రాగ్నిప వారుణాని। శేషాణ్యతః పంచ దశైకభోగ

న్యక్షీభభోగశ్శశిమధ్యభుక్తిః । సర్వర్క్షభోగోనితచక్రలిప్తా వైశ్వాగ్రితస్స్యాదభిజిద్భభోగ ఇతి॥ యస్యగ్రహస్య నక్షత్రజ్ఞానమిష్టం తస్య రాశయస్త్రింశద్గుణా అంశాయోజ్యాస్తే షష్టిగుణాః కలాయోజ్యా ఇతి పూర్వోక్తక్షేత్ర విభాగకల్పనా పరిభాషయాకలాస్సాధ్యాస్తాఽశ్విన్యాదినక్షత్రాణాం పూర్ణాధ్యర్ధార్థ భోగలిప్తాభిశ్శుద్ధా గతర్క్షాణిభవంతి । శోధ్యావశేషం వర్తమాననక్షత్రస్య గతకాలస్తస్మాత్తస్య స్ఫుటగత్యా గతదినాద్యానయనమితి। ఏవం శేషోనాద శుద్ధనక్షత్ర భోగకలాత్త త్స్ఫుటగతికలాభోగై నైష్యదినాదికంసాధ్యం । ఏవంస్ఫుటచంద్రాత్స్ఫుట గతికలాభిర్గత గమ్యాద్ఘటికాదికం సాధనీయం॥ షడ్భాన్యతమస్యాధ్యర్ధభోగః ౧౧౮౫-౫౭ అర్ధభోగః ౩౯౫-౧౯ షణ్ణామధ్యర్ధభోగాః ౭౧౧౫-౧౫ అర్ధభోగాః ౨౩౭౧-౪౫ అవశిష్టానాం పంచదశనక్షత్రాణాం భోగకలాః ౧౧౮౫౭-౪౫ సప్తవింశతి నక్షత్రాణాభోగకలాః ౨౧౩౪౫-౪౫ తాభిశ్శుద్ధాశ్చక్రకలా ౨౧౬౦౦ అభిజిద్భోగ ౨౫౪-౧౫ ఇతి॥

అథమహాపాతస్య మధ్యకాలం వివక్షుః ప్రథమంతావదాత్మకపాతవైధృతీ స్వరూపం నిరూపయతి॥

మూ॥ చక్రచక్రార్ధ సంయోగం రవీంద్వోః పాతవైధృతీ ।
తయోః క్రాన్తికలాస్సామ్యే తథా పాతస్యమధ్యమం॥ ౬౪,

వ్యా॥ రవీంద్వోస్సూర్య చంద్రమసోః । చక్రచక్రార్ధసంయోగం చక్రభూత సంయోగ చక్రార్ధభూత సంయోగకాలాత్మకం పాతవైధృతీ వ్యతీపాత వైధృతినామకౌ వ్యతిరేకేణ భవతీత్యధ్యాహార్యః। అర్థాత్ । రవీందుసంయోగె చక్రెసతిమహాపాత సంజ్ఞికవైధృతినామకః। తయోస్సంయోగె రాశి షట్కేసతి వ్యతిపాతనామక ఇతివ్యతీరేకేణాన్వేతి॥ తథాచోక్తం సూర్యసిద్ధాన్తె॥ ఏకాయనగతౌస్యాతాం సూర్యాచంద్రమసాయదా । తద్యుతౌమండలె క్రాన్త్యోస్తుల్యత్వే వైధృ

తాభిదః॥ విపరీతాయనగతౌ చంద్రార్కౌ క్రాంతిలిప్తికాః । సమా
స్తదా వ్యతీపాతో భగణార్ధే తయోర్యుతావితి॥ సిద్ధాన శిరోమణౌ॥
వ్యతిపాతో౽యన భేదె గోలైకత్వే౽ర్క చంద్రయోః క్రాన్త్యోః । సా
మ్యేవైధృత ఏకాయనే౽న్యదిగపక్రమసమత్వే॥ సాయనరవిశశియోగో
భార్ధం ౬ చక్రం ౧౨ యదాతదానన్నః । తత్సంభవస్తదూనాధికలి
ప్తా భుక్తియోగహృతాః॥ లబ్ధదినై రెష్యగతైస్తాత్కాలికయోరపక్రి
మా సాధ్యావితి॥ నను, పంచాంగాంతర్భూతయోగ కరణసాధనక్రియా
మపహాయ మహాపాతాఖ్య పాతవైధృతి సాధన కరణమసంగతమితి
చేన్న । విష్కంభాది సప్తవింశతియోగసాధనక్రియాయా అనుక్తత్వే
పి రవీందు సాంయోగికపాతవైధృతి కథనాదవాప్తి విష్కంభాదియోగ
సిద్ధిః । నతు పృథక్ప్రతిపాదనావసరః సూర్యేందుసంయోగరూప భచ
క్రస్య సప్తవింశతి యోగాత్మకత్వాత్ । న్ముఽరాశ్యాది భిన్న సప్తవింశ
తి నక్షత్రాణాం స్థూలానయనవద త్రాపి రవీందు సంయోగరూపరా
శ్యాదిభిన్న సప్తవింశతి యోగానయన ముక్తం । తద్గతైష్యఘటికాన్తు త
ద్భుక్తి సంయోగకలాదిభి స్సాధ్యా ఇతి॥ తిథేశ్చ కరణద్వయాత్మక
త్వాదత్ర తిథిసాధనోపపత్తేరేవ కరణస్యోపపత్తిః । తిథ్యర్థభోగం కరణ
స్య ప్రమాణమితిమత్వా పరమర్షిణా వసిష్ఠేన లాఘవార్థం నతుకర
ణానయనం పృథగుక్తమితి॥ వారస్యాప్యష్టి ఘట్యాత్మకత్వా ల్లంకాయవ
కోటిసిద్ధపురీ రోమకాభిధానేషు నగరేషు తత్తత్ప్రాంతదేశేషు చార్ధరా
త్రోదయమధ్యం నాస్తకాలేషు తదవాంతర దేశీయ దేశాంతర వినాతీ
పంస్కృతకాలేషువా, ప్రవృత్తిరితి పూర్వమేవోక్తత్వాన్నాత్ర వక్త
వ్యోవారో పేక్షితః । అతః పంచానాంతిథివార నక్షత్రయోగకరణా
నామంగానాం సమాహారః పంచాంగం, తత్పంచాంగ సాధనానంతరె
మహాపాతాఖ్య వ్యతీపాత వైధృతి నామకావుక్తావితి పర్యవసన్నోర్థః॥
అథ పాతమధ్యకాలమాహ॥ తయోస్సూర్యాచంద్రమసోః । క్రాన్తి

కలాసామ్యేకాన్త్యోః స్ఫుటకాన్త్యోః పూర్వోక్తయోః కలాసామ్యే కలాతుల్యే పాతస్య పాతవైధృతి నామక మహాపాతస్య మధ్యమం మధ్యకాలః రవిచంద్రస్ఫుటకాన్తికలా సామ్యకాలాత్మకం పాతమధ్యమితిఫలితార్థః॥ తథేత్యనేన పాతమధ్యకాల వదాద్యంతకాలౌ సాధ్యావితి॥ ఏతద్విషయె సూర్యసిద్ధాన్తె విశేషవిచారః క్రియతే॥ తత్రస్పష్ట పాతకాలజ్ఞానమాహ॥ స్థిరీకృతార్థరాత్రేం దోర్జ్యయో ర్వివరలిప్తికాః। షష్టిఘ్నాశ్చంద్రభుక్త్యాప్తాః పాతకాలస్యనాడికాః ॥ పాతకాలస్యస్థిత్యర్ధానయనమాహ॥ రవీందుమానయోగార్ధం షష్ట్యాసంగుణ్య భాజయేత్ । తయోర్భుక్త్యంతరేణాప్తం స్థిత్యర్ధం నాడికాదితత్॥ పాతస్యాది మధ్యాంతకాలానాహ॥ పాతకాలస్స్ఫుటోమధ్యః సోఽపిస్థిత్యర్ధవర్జితః। తస్యసంభవకాలస్స్యాత్తత్సంయుక్తోంత్యసంజ్ఞితఇతి॥

అధాధికార సమాప్తిం ఫక్కికయాఽహ॥

—: ఇతిశ్రీవసిష్ఠ సిద్ధాన్తేస్ఫుట గత్యధికారః :—

వ్యా॥ మాణ్డవ్యమునింప్రతి వసిష్ఠేన మహర్షిణా పూర్వోక్తస్యైవకథనా దేతదుక్తస్యాపి వసిష్ఠసిద్ధాన్తత్వమ్, తత్రస్ఫుటగతిమానేనగ్రహగణిత మధిక్రియతె, ఏతాదృశ గ్రంథైకదేశః పరిపూర్తిమాప్త ఇత్యర్థః ॥

ఇతిశ్రీమదాపస్తంబసూత్ర హారితసగోత్రపవిత్ర నందసుధీపుత్ర పూర్ణగురుభ్రాత్ర సకలగణకతిలక దైవజ్ఞ మరిడయ్య సోమయాజివిరచితాయాం జగద్దీపికాఖ్య వ్యాఖ్యాయాం స్ఫుటగత్యధికారో నామ ద్వితీయః ॥ శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

శ్రీరస్తు.

—: శ్రీ గ ణే శా య న మః :—

—: తృ తీ యా ధి కా రః :—

శ్లో॥ యద్భాసైవ వికాసతేఽఖిలజగ ద్యద్వ్యాప్తితంచాఖిలం ।
యద్బింబ ప్రతిబింబరూపమభవ ద్యస్మింస్థితంచాఖిలం ।
యద్ధ్యాత్వా మునయోభవాబ్ధిమతరం త్సర్వేయదకాశ్రయా
స్తస్మై శ్రీజగదాత్మనే నమఇదంశ్రీమత్పర బ్రహ్మణే॥

అథచ్ఛాయాధికారో వ్యాఖ్యాయతె తత్రశంకుచ్ఛాయాఽనయ
నార్థం దిశాసాధనం సార్ధశ్లోకాభ్యామాహ॥

మూ॥ సమభూమండలె నైవవృత్తం కర్కటకెనచ ।
ఊర్ధ్వాధరావలంబేన కర్ణాభ్యాంత్రి చతుర్భుజం ॥ ౧౫,
సాధయేద్విలిఖేద్వృత్తం తన్మధ్యే శంకుముత్తమం ।
పూర్వాపరాహ్ణే తద్భాగ్రబిందూ పూర్వాపరాభిధా ॥ ౧౬,
తన్మత్స్యాద్యామ్య సౌమ్యేచ సంసాధ్యావిదిశస్తథా ।

వ్యా॥ సమమనక్రం భూమండల మభీష్టసంఖ్యాంగుళమితం, తే
నైవకర్కటకేన శలాకేన తన్నముచ్ఛ్రయార్థకః వృత్తంవిలిఖేత్ తతోర్
ధ్వాధరరేఖాఽవలంబకర్ణాభ్యాం త్రిచతుర్భుజం, త్రిరాశ్యాత్మకభు
జా చతుష్టయం సాధయేత్ । తత్రవృత్తంలిఖేత్ । సమభూమండలాం
తర్గతంతద్భూమండల సంఖ్యాంగుళ వ్యాసార్ధ పరిమిత శేషః । తన్మధ్యేత
స్యాంతర్గతవృత్త మధ్యే కేంద్రే ఉత్తమంవ్రణచ్ఛిద్రాదిరహితం శంకుం
సమత తలమస్తక పరిధికాష్ఠదండం స్వాభీష్టప్రమాణాంగుళాత్మకద్వా
దశభాగాంకితం స్థాపయేత్॥ పూర్వాపరాహ్ణే తద్భా గ్రబిందూ,
అహ్నః పూర్వభాగః పూర్వాహ్ణః అపరో పరాహ్ణస్తయో స్తద్భా
గ్రబిందూతస్యశంకోః ఛాయాశ్ఛాయాయా అగ్రబిందూ, పూర్వా

పరాభిధౌస్యాతాం । తన్మత్స్యాత్ । తౌబిందూమధ్యం కృత్వాతుల్యే ద్వేవృత్తేలిఖేత్ । తద్వృత్త ద్వయసంయోగ జాతమత్స్యాత్ । యామ్యసౌమ్యేదక్షిణోత్తరదిశౌతథాతత్ప్రికారేణ ప్రథమవృత్తపరిధే స్తత్తిర్యక్కరణ రేఖాయాశ్చసంయోగస్థాన ద్వయంకేంద్రీకృత్య తుల్యే ద్వేవృత్తే విలిఖేత్ తద్వృత్తచతుష్టయ సంయోగజాతమత్స్య కృతిప్వాగ్నేయాదివిదిశస్సాధ్యాఇతి॥ ఉక్తంచసిద్ధాన్తశిరోమణౌ। వృత్తేఽమ్భఃప్ప సమీకృతక్షితిగతే కేంద్రస్థశంకోః క్రమాద్భాగ్రం యత్రవిశత్యపైతిచ । యతస్తత్రాపరాగ్నైన్ద్యాదిశౌ । తత్కాలాపమజీవయోస్తు వివరాద్భాకర్ణమిత్యాహతా ల్లంబజ్యాప్తమితాంగులై రయనదిశ్యైన్ద్రీస్ఫుటాచాలితేతి॥

అథప్రాచీ సాధనపూర్వకం పూర్వాపరబిందుచాలన సంస్కారంవివక్షుః ప్రథమం దక్షిణాశానలంబ సాధనమాహ॥

మూ॥ ఛాయావర్గాఢ్య వెదెందా్రన్మూలం తత్కర్ణముచ్యతే॥ ౯౭
ఛాయాకర్ణగుణత్రిజ్యే పలకర్ణవిభాజితే ।
అక్షలంబగుణౌచాపే దక్షిణాశావలంబకౌ॥ ౯౮ „
తత్క్రాన్తిజీవా వివరాద్ద్వాకర్ణా గుణితాహృతా ।
లంబజ్యయాప్తాంగుళకె ప్రాచీసాధనదిగ్గతా। ౯౯ „
తత్పూర్వాపరరేఖాయాం శంకుచ్ఛాయా యథాతథా॥

వ్యా॥ ఛాయావర్గాఢ్యవేదేందా్రత్ శంకుచ్ఛాయావర్గేణాఢ్యః వేదేంద్ర ౧౪౪ సంఖ్యాకః తస్మాన్మూలంతత్కర్ణం తస్యాశ్ఛాయాయాః కర్ణంశ్రుతిః ఉచ్యతేకథ్యతే । అత్రశంకుచ్ఛాయా, భుజః, శంకుప్రమాణంకోటిః తత్కృత్యోర్యోగపదం కర్ణఇతి భాస్కరోక్త్యా భుజాత్మకశంకుచ్ఛాయాయా । వితస్తి ౧౨.ప్రమాణకోటిశ్చవర్గ ద్వయసంయోగాన్మూలంఛాయాకర్ణఇతి స్పష్టూక్తం । త్రిజ్యేత్రిరాశిజ్యే, ఛాయాకర్ణగుణే, శంకుచ్ఛాయాకర్ణాభ్యాంగుణేనిఘ్నే, పలకర్ణవిభాజితే, పలకర్ణ

న విషువత్కర్ణేన, విభాజితే, అక్షలంబగుణా వక్షలంబజీవే । చాపే తయోర్ధనుషీ, దక్షిణాక్షావలంబకౌ సదా దక్షిణాక్షాంశ లంబాంశకా వా స్యాతాం॥ తదుక్తం సూర్యసిద్ధాన్తే॥ శంకుచ్ఛాయాహతే త్రిజ్యే విషువత్కర్ణభాజితే లంబాక్షజ్యే తయోశ్చాపే లంబాక్షౌ దక్షిణౌ సదేతి ॥ అత్రాక్షజ్యా భుజః, లంబజ్యా కోటిః, త్రిజ్యా కర్ణః॥ ఇదం త్ర్యశ్రి క్షేత్రమితి॥ తత్క్రాన్తిజీవావివరాత్ । తయోః పూర్వాపరాహ్ణకాలయోః ఘటీత్రితయ పరిభ్రమిత నిర్గమన పరివేశ కాలయో రిత్యర్థః । క్రాన్తిజీవయోః। ఛాయానిర్గమన పరివేశ కాలీనసాయనస్ఫుట సూర్యానీత క్రాన్తిజ్యయోః జీవేత్యత్ర దీర్ఘశ్ఛాందసః । వివరాత్ అన్తరాత్ ద్వాస్థా నిర్గమనపరివేశ కాలయోస్సంసాధిత చ్ఛాయాకర్ణాగుణితా । లంబజ్యయా హృతాధక్తా । అష్టాంగుళకే ప్రాప్తాంగుళ పరిదేశే ప్రాచీసాధనదిగ్గతా. ప్రాచీసాధనస్య దిశోఽగతా రేఖా స్యాత్ । తత్పూర్వాపర రేఖాయాం తయోః పూర్వాపరాహ్ణయోః పూర్వాపర రేఖాయాం పూర్వాపరదిక్సూచక సమరేఖాయాం శంకుచ్ఛాయా యదా తదా భవతి సా స్యాదితి పూర్వేణాప్యయః॥ తదుక్తం దైవజ్ఞాభరణే సమీకృతశిలాతలే సలిలసిద్ధదేశే వా । ఘటీత్రితయభ్రామితే లిఖితవృత్తమధ్యే నవం । ఋజుం ముదృఢమవ్రణం రవిమితాంగుళివర్తులం తదున్నతమనింద్య చాపకృతమత్ర శంకుం న్యసేత్॥ పూర్వాపరాహ్ణ ద్యుతివృత్తయోగ కాలద్వయోః క్రాన్తిగుణాన్తరేణ । నిఘ్నాత్ స్వకర్ణా దవలంబమౌర్వ్యా లబ్ధాంగుళాద్యేన యథాక్రమేణ॥ చాలయేదయనతస్సురేశ దిగ్బిందుమన్య మథవావిలోమతః । క్రాన్తిసంస్కృతవిశేషమార్గణతః ప్రాక్పరాస్ఫుటతరాభవేత్తదేతి॥ సిద్ధాన్తశేఖరేచ॥ ఛాయానిర్గమన పరివేశసమయార్క క్రాన్తిజీవాన్తరం। క్షుణ్ణం స్వశ్రవణేన లంబనహృతం స్యాదంగుళాద్యం ఫలం॥ పశ్చాద్బిందు మనేనరవ్యయ నతస్సంచాలయేద్వ్యత్యయాత్ । స్పష్టా ప్రాచ్యపరాధ వాయనవశాత్ప్రాగ్బిందు ముత్సారయేదితి॥

అథసూర్య సంచారేణ శంకోర్నామాంతరేణ త్రివిధరూప త్వం సార్ధశ్లోకేనాహ॥

మూ॥ సమమండలగే భానౌసమశంకురుదాహృతః ॥
కోణవృత్తగతే సూర్యేకోణ శంకుస్సఉచ్యతే ।
మధ్యశంకుర్భవేత్సూర్యే దక్షిణోత్తరమండలె ॥ ౨౧ ,,

వ్యా॥ భానౌసూర్యే సమండలగే విషువన్మండలగే ప్రాక్పశ్చిమరేఖాయాంగతఇత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ ప్రాక్పశ్చిమాశ్రితారేఖా ప్రోచ్యతే సమమండలం । ఉన్మండలం విషువన్మండలం పరికీర్త్యత ఇతి సూర్యసిద్ధాన్తోక్తే ॥ సమశంకుః, ఉదాహృతః । సూర్యేకోణవృత్తగతే, ఆగ్నేయాదికోణరేఖాయాం గతేసతిసః ప్రసిద్ధః కోణశంకుః। ఉచ్యతేకథ్యతే । సూర్యేదక్షిణోత్తరమండలె దక్షిణోత్తరరేఖాయాం గతే సతి మధ్యశంకుర్భవేదితి॥

అథలగ్నసాధనం వివక్షుస్తదుపజీవ్య లంకోదయానాహ॥

మూ॥ లంకోదయా అష్టత్రిఘునాగోంక దస్రాస్త్రిదన్తకాః॥
క్రమోత్క్రమాత్స్వదెశె స్యుస్స్వచరార్ధోనసంయుతాః॥ ౨౨
స్వోదయై రిష్టకాలెఽర్కా ల్లగ్నం లంకోదయైః ఖభం ।
క్రమాత్షడ్రాశి సంయుక్తమస్తం పాతాళముచ్యతే॥ ౨౩ ,,

వ్యా॥ అష్టత్రిఘునాః వస్వద్రియమాః ౨౭౮ గోంకదస్రాః ఏకోనత్రిశతం ౨౯౯ త్రిదన్తకాః త్రికృత్యధికశతత్రయం ౩౨౩ ఏతే, క్రమశోత్క్రమశ్చానయో ర్సమాహారః తస్మాత్ క్రమోత్క్రమాత్ । మెషాదికన్యాన్తాః ఘటాదిఝషాన్తా ఇత్యర్థః । లంకోదయాః స్వదెశెస్వస్వదెశే స్వచరార్ధో నసంయుతాః । స్వదేశీయ చరఖండేన క్రమోత్క్రమేణ, ఊనసంయుతాః । స్వోదయాస్స్యుః॥ ఆర్షత్వాదత్ర ఛందోభంగోనదోషః। స్వోదయై ః ప్రాగుక్తైః। ఇష్టకాలె ఽభీష్టకాలె,

అర్కాత్ సాయనస్ఫుటార్కాత్, లగ్నముదయలగ్నం। ఉదయలగ్న
స్యక్షితిజమండలం సంస్థానం తస్మాత్స్వదేశోదయై రుదయలగ్నమానే
తవ్యం॥ తత్రాహుర్గణకాచార్యాః॥ తత్కాలార్కస్సాయన స్స్వోద
యఘ్నాభోగ్యాంశాః ఖత్ర్యుద్ధృతాభోగ్యకాలః। ఏవంయాతాంశై
ర్భవేద్యాతకాలో భోగ్యశ్శోధ్యో ఽభీష్టనాడీపలేభ్యః॥ తదనుజహి
హీగృహోదయాంశ్చశేషం। గగనగుణఘ్న మశుద్ధహృల్లవాద్యం
సహితమజాదిగృహై రశుద్ధపూర్వైర్భవతిహి లగ్నమధోయనాంశహీ
నమితి॥ లంకోదయైః నిరక్షదేశోదయైః ప్రాగుక్తైః ఖభంమధ్యలగ్నం
ప్రాక్పశ్చిమనతనాడీ భిస్సాధయేత్। మధ్యలగ్నస్యదక్షిణోత్తరమండ
లం సంస్థానంతస్మా ల్లంకోదయై ర్మధ్యలగ్నమానేతవ్యమితి ఫలితా
ర్థః॥ క్రమా దుక్తక్రమాత్ షడ్రాశిసంయుక్తం షడ్భిః రాశిభిస్సం
యుక్తం లగ్నముదయలగ్నం, ఖభందశమలగ్నంచ, అస్తం సప్తమల
గ్నం పాతాళం చతుర్థలగ్నం। ఉచ్యతేకథ్యతఇతి॥ ఉక్తంచ సూర్య
సిద్ధాన్తే॥ ప్రాక్పశ్చాన్నత నాడీభిస్తస్మా ల్లంకోదయాసుభిః। భానౌక్ష
యధనేకృత్వామధ్యలగ్నం తతోభవేదితి॥ ప్రాక్పశ్చిమనతం జాతక
పద్ధతౌ ప్రసిద్ధం। తత్సాధనముక్తం జాతకపద్ధతౌశ్రీపతినా ॥ మధ్యా
హ్నాంశుమతోర్క ఏవవివరః కాలస్సఉక్తో నతస్సోన్యభాగ్ఘ్ని 30
పరిచ్యుతోరవినిశామధ్యాంతరం చోన్నతః। మధ్యాహ్నాత్పతితేతు
వాసరగతేస్యాత్ప్రాక్కపాలేనతం యాతేహ్న ద్యుదళోనితేపునరిదం
ప్రత్యక్కపాలేనతః॥ రాత్ర్యర్ధేపిగతేవాభవతిహి సమయేజన్మ
చేత్తద్ఘటీభి స్సంయుక్తం వాసరార్ధం నతమితిగదితం పూర్వవత్ప్రాక్ప
పశ్చాత్। తస్మాదేవం స్ఫుటార్కాదుడుపకిరణ తస్స్వోదయై రిష్టకా
లాత్। కుర్యాల్లగ్నం సషడ్భం తదివానుగణకై రస్తలగ్నం ప్రశస్తం॥
లంకోదయైః పూర్వనతాగ్రగాఖ్యం ప్రత్యఙ్నతాత్తచ్చభవేద్ధనాఖ్యం।

లగ్నాంతరమాహుః॥ ఖలుమధ్యసంజ్ఞ్యం షడ్భాధికంతచ్చర సాతలాఖ్యమితి॥ కేశవపద్ధతౌ॥ రాత్రిశ్శేషమితంయుతం దినదళేనాహ్నోగతం శేషకం। విశ్లేష్యంఖలు పూర్వపశ్చిమ నతంత్రింశచ్చ్యుతం చోన్నతం। యత్పూర్వోన్నత షడ్భయుక్తరవితః పశ్చాన్నతాదిత్యతోయల్లంకోదయ కైశ్చలగ్నమివ తన్మాధ్యం నషడ్భం సుఖమితి॥

అధికారసమాప్తిం ఫక్కికయాహ

—:ఇతి శ్రీవసిష్ఠసిద్ధాన్తేఛాయాధికారస్తృతీయః:—

శ్రీవసిష్ఠసిద్ధాన్తే శంకుచ్ఛాయ యాదిక్సాధనం చోదయలగ్నాదిసాధన మధిక్రియతే। ఏతాదృశగ్రంథైక దేశపరిపూర్తిమాప్త ఇత్యర్థః॥

ఇతి శ్రీమదాపస్తంబ సూత్ర, హారితసగోత్రపవిత్ర, నందనుధీ పుత్ర, పూర్ణగురుభ్రాత్ర, సకలగణకతిలక, దైవజ్ఞ, మరిడయ్యాసోమయాజి విరచితాయాం జగద్దీపికాఖ్య వ్యాఖ్యాయాంఛాయాధికారో నామతృతీయః॥

శ్రీ

శ్రీగణేశాయనమః

—:చతుర్థాధ్యాయః:—

శ్లో॥ యథార్కభాసైవ విభాతివిశ్వం। తథాత్మభాసైవ విభాతిసర్వం। పదార్థవిజ్ఞాన బుధేంద్రగమ్యం। నమామితద్బ్రహ్మ పదార్థతత్వమ్॥

అథపరికీర్ణాధ్యాయో వ్యాఖ్యాయతే

తత్రసూర్యచంద్ర గ్రహణాది సాధనక్రియాయాం తదుపజీవ్య

రవిచంద్ర స్ఫుటబింబకలాదికం వివక్షుః ప్రథమం మధ్యబింబకలా ఆహ॥

మూ॥ సూర్యబింబ కలా దేవాః 33 చంద్రబిం
బకలారదాః 32। రాహుబింబ కలాశీతిః ౮౦
స్ఫుటభుక్తి హతాహృతాః॥ ౭౪॥ స్వమ
ధ్యభుక్త్య విప్తాభీరాహోశ్చంద్ర ఇవస్ఫుటః।
రవెరావరణా చంద్రో రాహుశ్చంద్రస్య తత్సమః॥౭౫॥

వ్యా॥ సూర్యబింబకలాః సూర్యస్య మండలస్య గోలాకారరూప బింబ వ్యాసస్యకలాః విప్తాః దేవాస్త్రయస్త్రింశత్, చంద్రబింబకలాః చంద్రగోలాకారబింబ మధ్యవ్యాసలిప్తాః రదాః ద్వాత్రింశత్సంఖ్యాకాః। రాహుబింబకలాః రాహోస్తమోబింబస్య గోలాకారబింబస్య కలాః లిప్తాః అశీతిః ౮౦। స్ఫుటభుక్తిహతాః, ఏతెసూర్యచంద్రతమో బింబకలాః పృథక్పృథక్ స్ఫుటభుక్త్యా స్వస్వస్ఫుటగత్యాహతాః గుణితాః స్వమధ్యభుక్తిలిప్తాభిః స్వస్వమధ్యభుక్త్యైః మధ్యమమానేనా నీత దైనందినగతేః లిప్తాభిః హృతాః భక్తాః స్ఫుటబింబకలాస్స్యుః। రాహోస్తమోబింబస్య చంద్రఇవచంద్ర బింబసాధన ఇవస్ఫుటః। యథాచంద్ర బింబకలాసాధనె స్వస్యస్ఫుట మధ్యభుక్తీ గుణహారౌభవతః। తద్వైనాస్యతమోబింబస్య స్ఫుటక్రియాకరణెపి చంద్రస్ఫుట మధ్యభుక్తీ గుణహారావితి పర్యవసన్నోర్థః॥ అత్రోపపత్తిః॥ సూర్యాచంద్రమసౌత్రిజ్యామితకర్ణె మధ్యమకక్ష్యాయాం భ్రమణాత్। తత్రియద్బింబవ్యాసాత్మకం మధ్యమంభవతి। తన్మధ్యమమానేన సూర్యబింబవ్యాసయోజనాని సార్థషట్సహస్రాణి ౬౫౦౦। చంద్రబింబస్యాశీత్యధిక చతుశ్శతయోజనాని ౪౮౦ భవతి। యదాచక్ర కలాభిశ్చంద్ర క

క్షా యోజనానిఖ ఖశూన్యాబ్ధికేతాగ్ని । సంఖ్యాకాని । ౩_౨౪౦౦౦ త
ద్దైకకలయాకానీత్యనుపాతేన చంద్రకక్షాస్థితైక కలాయాం పంచదశ
యోజనాని ౧౫ అతశ్చంద్రస్య స్వకక్షాయాం స్థితత్వాత్ చంద్రబిం
బ వ్యాసయోజనా నామశీత్యధిక చతుశ్శతానాం పంచదశాంశః, చం
ద్రబింబకలా రదా ఇతి పూర్వోక్తాశ్చంద్రబింబ కలాభవంతి॥ ఏవంసూ
ర్యస్య చక్రకలాభిః ఖాభ్రేష్వేషురామాబ్ధి ౪౩౩౧౫౦౦ సంఖ్యాకాని క
క్షాయోజనాని భవంతి, తద్దైకకలయాకానీత్యను పాతేన శతద్వయ
యోజనాని । అతస్సార్థ షట్సహస్రికా నామర్కబింబ వ్యాసయోజ
నానాం శతద్వయాంశః, ద్వాత్రింశత్త థాపిచ్ఛేదార్ధాధికావయవస్యై
కాధికత్వ సాంప్రదాయాత్, పూర్వోక్త సూర్యబింబకలా దేవా ఇతి
బింబకలా భవంతి, మధ్యమగత్యైమా స్తదా స్ఫుటగత్యాకా ఇత్యను
సుపాతేనానీతాస్స్ఫుట బింబకలాః॥ తదుక్తం సూర్యసిద్ధాంతేచ గణితభా
దేనోక్తా స్తథాహి॥ సార్ధాని షట్సహస్రాణి యోజనాని వివస్వతః ।
విష్కంభో మండలస్యేందో స్సహాశీత్యా చతుశ్శతం । స్ఫుటస్వభుక్త్యా
గుణితౌ మధ్యభుక్త్యోద్ధృతౌ స్ఫుటౌ । రవేస్స్వభగణాభ్యస్త శ్శశాంక
భగణాద్ధృతః॥ శశాంకకక్షాగుణితో భాజితో వార్కకక్షయా । వి
ష్కంభశ్చంద్రకక్షాయాం తిథ్యాప్తామానలిప్తికా ఇతి॥

అథచ్ఛాద్యచ్ఛాదకస్వరూపం నిరూపయతి॥ రవేరితి॥ రవేస్సూర్య
గోలస్య, ఆవరణమాచ్ఛాదక శ్చాంద్రశ్చంద్రగోలః । సూర్యకక్షాతో
కధః కక్షాస్థత్వాచ్చంద్ర స్యైవాచ్ఛాదకత్వం । సూర్యకక్షాధస్స్థిత
బుధశుక్రయోర్మండలాల్ప కత్వాన్నాచ్ఛాదకత్వం । చంద్రస్యాన్యో
గ్రహాణా మభావాచ్చంద్ర ఏవాచ్ఛాదక ఇతి॥ చాంద్రస్య చంద్రగోలస్య
రాహుస్తమో గోలః, భూభాబింబః । భూభాయాస్తమోమయత్వా

త్‌॥ రాహుస్తమస్సైంహికేయస్స్వర్భానుశ్చవిధుంతుద ఇతినైఘం టికాః । తత్సమస్తాదృశః । యథా చంద్రస్సూర్యస్యాచ్ఛాదకస్తద్వై వతమో బింబో భూభాబింబశ్చంద్రస్యాచ్ఛాదక ఇతిభావః॥ ఛాదకో భాస్కరస్యేందురధస్థో ఘనవద్భవేత్ । భూఛాయాం ప్రాఙ్ముఖశ్చంద్రో విశత్యస్యభవేద సావితిసూర్యోక్తేశ్చ॥ నను, రవిచంద్రయోః రాహూరాచ్ఛాదకఇతి శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిషుప్రసిద్ధేః । అతోభవదుక్తవ్యాఖ్యోక్తిః శ్రుతిస్మృతి విరుద్ధత్వాన్నగ్రాహ్యేతిచేన్న॥ నత్వార్కాది గ్రహగోలస్థితి వద్రాహురితియః కశ్చిదపిభవతిం తథాపిసంహితాదికారైః ఫలోత్పాదనాయ చంద్రాకాశగోలె దక్షిణోత్తర సమరేఖాయాం తన్మండలక్షేపణ శక్తియుక్తస్య నియతగమనస్య వాయుమండలస్య రాహురితి ప్రకల్పితః । తస్మాత్పురాణాదిషు, రాహుగ్రస్తెదివాకర ఇత్యాదివచనాని సంపఠితాని, యథార్థతత్వజ్ఞైర్గోలజ్ఞైర్నగ్రాహ్యాతె॥ తదజ్ఞతజ్ఞయోరుభయోరపి ప్రమాణం యథాతథా, సిద్ధాన్త శిరోమణావాహభాస్కరః॥ దిగ్దేశకాలావరణాదిభేదైర్న ఛాదకోరాహురితిబ్రువంతి । యన్మానినః కేవలగోళ విజ్ఞాస్తత్సంహితా వేదపురాణబాహ్యం॥ రాహుః కుభామండలగశ్శశాంకం శశాంకగశ్ఛాదయతీనబింబం । తమోమయశ్శంబు వరప్రసాదాత్సర్వాగమానామ విరుద్ధమేతదితా॥ ౭౫॥

అథచంద్రాదీనాం విక్షేపలిప్తా ఆహ

మూ॥ పాతోనగ్రహ బాహుజ్యాపరక్షేపేణసంగుణా।

చంద్రస్యత్రిజ్యయా ౩౮౧౫ న్యాప్తాంకస్తైవక్షేపలిప్తికాః॥ ౭౬॥

వ్యా॥ పాతోనగ్రహబాహుజ్యా, పాతేనస్వపాతేనోనః రహితః గ్ర

హస్యస్య బాహుజ్యా, భుజజ్యా, పరక్షేపేణ, పరమవిక్షేపేణ, గ్రంథాం తర ప్రసిద్ధేన। తథాహిసూర్యసిద్ధాన్తే॥ భచక్రలిప్తా శీత్యంశం పరమం దక్షిణోత్తరం। విక్షిప్యతే స్వపాతేన స్వక్రాన్త్యన్తా దనుష్ణగుః॥ త న్నవాంశ ద్విగుణితంజీ వస్త్రిగుణితం కుజః। బుధశుక్రార్కజాః పా తైర్విక్షిప్యంతే చతుర్గుణం॥ ఏవం త్రిఘనరథార్క రసార్కార్కాద శాహతాః। చంద్రాదీనాం క్రమాదుక్తా మధ్యవిక్షేపలిప్తికాఇతి॥ చంద్రస్య పరమవిక్షే పలిప్తాః ౨౭౦ కుజస్య ౯౦ బుధస్య ౧౨౦ గు రోః ౬౦ శుక్రస్య ౧౨౦ శనేః ౧౨౦॥ స్వస్వ పరమవిక్షేపేణనంగు ణా, నిఘ్నాచంద్రస్య త్రిజ్యయా తిథివేదాగ్నిమత ౩౪౧౫ సంఖ్య యా। చంద్రస్యైవ వ్యాసార్ధగోలె పరమశరస్య గణితాగతపాతస్య చలత్వితత్వాత్। అన్యేషాం చంద్రవ్యతిరిక్తానాం కుజాది పంచగ్రహా ణాం కర్ణేస, చలకర్ణేన, తేషాంతు పరమశరాః। శీఘ్రోచ్చదేవతా కృష్టగ్రహ బింబాధిష్టిత కల్పితవృత్తే శీఘ్రకర్ణవ్యాసార్ధేలక్షితాః। అతశ్శీఘ్రకర్ణేన భక్తా ఇత్యధ్యాహార్యం, క్షేపలిప్తికాః విక్షేప కలాభ వంతి॥ శ్లో॥ విక్షేపఘ్నాన్త్యకర్ణాప్తా విక్షేపస్త్రిజ్యయా విధోరితి సా రో క్తేశ్చ॥౨౬॥

అథరవిగ్రహణె తదుపజీవ్యలంబనావనత్యో
స్స్వరూపం నిరూపయతి షట్త్రిభోదయజీవా
నామిత్యాదినా॥

మూ॥ షట్త్రిభోదయజీవానాం దృగ్జ్యాదృక్షేపమండలె।
లంబనావనతీసాధ్యే చంద్రార్కౌసమలిప్తికౌ॥ ౭౭।

వ్యా॥ చంద్రార్కౌ చంద్రసూర్యౌసమలిప్తికౌ, తుల్యావయవౌ, యదాస్యాతాంతదా, దర్శాంతఇత్యర్థః। దరశ్యాన్త్యేందు సంగమఇత్య

మరకోశాత్। షట్త్రింభోదయజీవానాం దృక్క్షేపమండలే దృగ్జ్యాసాధ్యా॥ తద్యథా॥ ప్రథమందర్శాంతలగ్నం ప్రకల్ప్యతజ్జ్యాయాశ్చోదయ స్వా సాధ్యా। లగ్నజ్యాపరమాపక్రమజ్యయా నిఘ్నా లంబజ్యయా భక్తో దయజ్యాభవేత్॥ విత్రిభస్య దశమభావాసన్నత్వేన త్రిభాంతరితమిత్యుక్తం॥ తన్నతాంశజ్యా రూపో దృక్క్షేపః। తదున్నతాంశజ్యా రూపా దృగ్గతిః। నతాంశో నవతిజ్యారూపాచ॥ త్రిభోనలగ్నస్య దినార్ధజాతేన తోన్నతజ్యాయ దివానుఖార్ధ మితి భాస్కరోక్తేః॥ నతాంశ బాహుకోటి జ్యేస్ఫుటే దృక్క్షేప దృగ్గతీతి సౌరోక్తేశ్చ॥ సౌరపక్షేతు। దశమభావనతాంశానాం బాహుకోటిజ్యేతి వ్యాఖ్యాతం। అత్ర నతాంశాస్తు। మధ్యలగ్నక్రాంత్యంశ స్వదేశాక్షాంశ యోరేకదిక్త్వభిన్న దిక్త్వతయోర్యోగాంతరరూపాః॥ ఆభ్యాం దృక్షేపదృగ్గతిభ్యాం లంబనావనతీ సాధ్యే, ఇతి॥ లంబనంనామ, భూగర్భపృష్ఠ సూత్రాంతరం। యదా దృగ్గర్భసూత్రయోరైక్యాల్లంబనా భావస్తదా త్రిభోనలగ్నస్థానే రవిర్భవతి॥ శ్లో॥ దృగ్గర్భసూత్రయోరైక్యాత్ మధ్యే నాస్తి లంబనమితి భాస్కరోక్తేః॥ లంబనానయనం తూక్తం సూర్యసిద్ధాంతే॥ ఏకజ్యావర్గతశ్ఛేదో లబ్ధం దృగ్గతి జీవయా। మధ్యలగ్నార్క విశ్లేషజ్యాచ్ఛేదేన విభాజితా, రవీంద్వోర్లంబనం జ్ఞేయం ప్రాక్పశ్చాద్ఘటికాదికమితి॥ ఏకరాశిజ్యావర్గాత్। ప్రాగుక్తదృగ్గతి శంకునా భాగహారస్తే నలబ్ధం ఛేదః। మధ్యలగ్నమిత్యత్ర దర్శాంతకాలికత్రిభోనలగ్నం నతు దశమభావ ఇతి వ్యాఖ్యాతం, త్రిభోనలగ్న స్ఫుటార్క యోరంతరస్య జ్యా, ప్రాగానీతఛేదేన, భాజితా ఫలం ఘటికాదికం, త్రిభోనలగ్నరూప దశమలగ్న స్థానాత్పూర్వాపర విభాగయో స్సూర్యచంద్రయోస్తుల్యం లంబనం జ్ఞేయమితి భావః॥ తత్ర వసిద్ధాంతశిరోమణౌ సూక్ష్మలంబనానయనముక్తం। త్రిభోనలగ్నా

ర్క విశేషశి జనీ కృతాహతావ్యాస దళేనభాజితా। హతాత్పలా ద్వి త్రిభలగ్నశంకునాత్రి జీవయాప్తం ఘటికాదిలంబనమితి॥ ఏవంయాన విశేషం తావత్స్వనః పున్యానీతమితి॥ అవనతిస్తు॥ ప్రాగానీతదృక్షేపస్య దశమభాగనతాంశ జ్యారూపస్య సప్తమాంశరూపా, ఏదోనపంచాశ ద్గుణిత దృక్షేపస్యత్రిజ్యా భక్తఫలాత్మకేతివా॥ దృక్షేపాత్సప్తతి హృ తాద్భవేద్వావనతిః ఫలం। అథవాత్రిజ్యయా భక్తాత్సప్త సప్తకసం గుణాదితి సార్వోక్తేరితి॥ ౭౭॥

అథలంబన సంస్కృతపర్వాంతే స్ఫుటక్షేపకలా

సాధనపూర్వకం గ్రహణజ్ఞానముచ్యతే పర్వాంతే త్యాదినా॥

మూ॥ పర్వాంతే గ్రహసంయోగే దినేదృక్కర్మ సంస్కృతే।

స్ఫుటక్షేప కలాస్వాభ్యా మానయోగాద్గ్రహో భవేత్ ॥౭౮॥

వ్యా॥ దృక్కర్మ సంస్కృతే, లంబన సంస్కృతే, పర్వాన్తే, దర్శాంతే, దినే అహ్ని, దినశబ్దస్యాహన్యేవశక్తిః, నతులాక్షణికార్థకాహోరాత్రపరం। రాత్రౌ రవిగ్రహణస్య శాస్త్ర గోచరత్వే పిదృగ్గోచరాభావాత్, గ్రహసంయోగే, గ్రహస్య గ్రహణస్య సంయోగేసతి, స్ఫుటక్షేపకలాః, స్ఫుటవిక్షేప కలాస్వాభ్యాః॥ తద్యథా॥ ప్రాగుక్తావనతిచంద్ర విక్షేపయోర్దిక్సామ్యేత యోర్యోగః, దిగ్భేదేతయోరంతరరూపః, కలాత్మక స్ఫుటవిక్షేపః॥ తథాహి సూర్యసిద్ధాన్తే॥ మధ్యజ్యాదిగ్వశాత్సావవిక్షేపయా దక్షిణోత్తరా। సేందువిక్షేపేణ దిక్సామ్యేయుక్తా విశ్లేషమన్యథేతి॥ చంద్రగ్రహణేతు, లంబనావనత్యో రభావాద్దాదర్శాంతే రాత్రౌ పూర్వోక్త కేవలవిక్షేప కలాస్వాభ్యాఇతి॥ మాన యోగాత్, మానయోశ్ఛాద్యఛాదక మండలయోస్సూర్యేందుబింబ యోశ్శశిభూభాబింబయోర్వా యోగాంత్సంకలనాత్, గ్రహోగ్ర

హణం॥ ఛాద్యఛాదక మండలనేమియోగ గ్రహణాద్యంతయోపేత యోరాద్యంతయోరంతరం గ్రహణాభవేత్॥ ఏతద్విషయె సూర్యసిద్ధాన్తె విశేషవిచారః క్రియతె॥ తథాహి॥ తాత్కాలికేందువిక్షేపం ఛాద్యఛాదక మానయోః। యోగార్ధాత్ప్రోహ్య యచ్ఛేషంతావచ్ఛన్నంతదుచ్యతె॥ గ్రాహ్యగ్రాహక సంయోగవియోగా దళితౌపృథక్। విక్షేపవర్గహీనాభ్యాం తద్వర్గాభ్యాముభేపదె। షష్ట్యాసంగుణ్యా సూర్యేందోర్భుక్త్యంతర విభాజితె। స్యాతాం స్థితివిమర్దార్ధె నాడికాదిఫలితయోరిత్యాది భిశ్ఛాద్యఛాదకమండలయోగార్ధ తస్సాన్మ్మనయనం సుధీభిర్వేదితవ్యమితిదిక్॥౭౭॥

అథగ్రహాణా ముదయాస్తజ్ఞానం శృంగోన్నతి
పరిలేఖార్థం తద్భుజాదిసాధనం శ్లోకేనాహ॥

మూ॥ అర్కాంతరోదయాస్తాంశె గ్రహాణాముదయోభవేత్।
శృంగోన్నతిభుజాకోటి కర్ణాస్సాధ్యారవేర్దిశి॥౭౮॥

వ్యా॥ అర్కాంతరేతి॥ అర్కాంతరోదయాస్తాంశె, స్వేష్టగ్రహార్కాంతర రూపోదయాంస్తకాలాంశె, గ్రహాణాం చంద్రాదీనాం ఉదయః, సూర్యాన్నిసృతస్య యస్మిన్కాలెయదంతరేణ ప్రథమదర్శనం సంభావితం సటదయః। భవేత్॥ అత్రాహవరాహమిహిరః॥ ఏవం కృతె గ్రహార్కాంతరాంశైరస్తదర్శనం తేషాం। చంద్రాదీనాం ద్వాదశ ౧౨ మను ౧౪ రవి ౧౨ తిథ్య ౧౫ షట్ ౬ తిథి ౧౫ సంఖ్యైః॥ ౬౦ శతవినాడీగుణితై రుదయవినాడీ ప్రమాణహృతైః। లబ్ధాంశకప్రమాణా దుదయాస్తంవాస్ఫుటం వాచ్యమితి॥

. అస్యటీకా॥ ఎవంకృతె ౭ రాదశ.జ దృక్కర్మసంస్కృతగ్రహ

నయనాన్తరం తతోగ్రహార్కాంతరాం శైఘ్రగ్రహాణామస్తంవా దర్శనం వాచ్యం, తత్క్రమేణ చంద్రాదీనాం ద్వాదశ, మనవశ్చతుర్దశ, రవయః ద్వాదశ, తిథయః పంచదశ, అష్టౌ, తిథయః పంచదశ, ఏతేసమయాంశాస్సన్తి । తైరంశైస్తేషాం చంద్రాదీనా ముదయోవాస్తోభవతి । అథసమయాంశానాం స్ఫుటీకరణం । యేపూర్వోక్తా స్సమయాంశాస్తె త్రిశత్యాగుణితా, గ్రహాధిష్ఠితరాశ్యుదయవినాడికాహృతా । లబ్ధాంశక ప్రమాణాస్తేషాం గ్రహాణాం స్ఫుటోదయోవా, స్ఫుటాస్తం వాచ్యమితి॥ రవేస్సూర్యస్యదిశి, శృంగోన్నతి భుజాకోటికర్ణాః, చంద్రశృంగోన్నతి పరిలేఖె భుజాచకోటిశ్చకర్ణశ్చ తేసాధ్యా ఇతి॥ దినకరదిశి సూర్యకిరణసంయోగా చ్ఛంద్రశ్చంద్రికాభిః ప్రకాశతే, అత ఏవరవేర్దిశి భుజాకోటి కర్ణాస్సాధ్యాఇతి వాసనాసిద్ధస్తూక్తా॥ తదుక్తం సిద్ధాన్తశిరోమణౌ॥ తరణి కిరణసంగాదేష పీయూషపిండో దినకరదిశి చంద్రశ్చంద్రికాభిశ్చకాస్తి । తదితరదిశిబాలా కుంతలశ్యామల శ్రీర్ఘట ఇవనిజమూర్తి చ్ఛాయయైవాతపస్థ ఇతి॥ అత్రిషత్రివర్ణనం॥ రవిచంద్రక్రాన్త్యంతర చంద్రవిక్షేపా వెకదిశి తయోర్యోగేన, భిన్నదిశ్యంతరేణ పరిలేఖేకోటిః । రవీంద్వోరంతరం కర్ణః । తయోర్వర్గాంతరాద్వత్పదం సబాహుః॥ శ్లో॥ అపమాంతర విక్షేపావెకాన్యత్వే యుతోనితా కోటిః। కర్ణోరవీందువివరం తత్కృతివివరాత్పదం బాహురితి వరాహమిహిరోక్తైరితిదిక్॥ ౨౯॥

ఇదానీం గ్రంథోపసంహారమాహ

మూ॥ ఇత్థం మాణ్డవ్యసంక్షేపాదుక్తం శాస్త్రం మయోత్తమం।
విస్తృతి ర్విష్ణుచంద్రాద్యై ర్భవిష్యతి యుగేయుగే॥౩౦॥

వ్యా॥ హేమాణ్డవ్య, ఇత్థం, ఏవం, మయాఉత్తమం శ్రేష్ఠంశాస్త్రం,

జ్యోతిశ్శాస్త్రం, సంక్షేపాత్, సంకుచితాత్ । ఉక్తం, తుభ్యమితిశేషః॥ నను శాస్త్ర సంక్షేపాత్సర్వం శాస్త్రజ్ఞానం కథంభవతీత్యతఆహ॥ విస్తృతిరితి॥ యుగేయుగే ప్రతిమహాయుగే । విష్ణుచంద్రాద్యైః, విష్ణుచంద్రాదయో వసిష్ఠ మతోద్ధారకాః పురుషాస్తైః విస్తృతిః గ్రంధవిస్తారో భవిష్యతి॥ అత్రవిస్త్రీ రవిచంద్రాద్యైరితిపాఠాంతరం॥ ఇతి త్రికాలజ్ఞేన వసిష్ఠమహర్షిణా గణితాంశం, ఇత్థం మాండవ్యాత్యాదినోపనం హారతీతిశివమ్॥

అధికారసమాప్తిం ఫక్కికయాహ

ఇతి శ్రీవసిష్ఠసిద్ధాన్తే ప్రకీర్ణాధ్యాయశ్చతుర్థః॥

వ్యా॥ మాండవ్య మునింప్రతి వసిష్ఠేనమహర్షిణా పూర్వోక్తస్యైవ కథనాదే తదుక్తస్యాపి వసిష్ఠ సిద్ధాన్తత్వమ్ । తత్రరవిచంద్ర గ్రహాయనం, గ్రహాణాముదయాస్త సాధనం శృంగోన్నతి పరిలేఖాది బహుప్రకరణోక్తం గణితమధిక్రియతే । ఏతాదృశ గ్రంథైక దేశపరిపూర్తిః-మాప్త ఇత్యర్థః॥

ఇతి శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర, హారితసగోత్ర పవిత్ర, నందసునీః పుత్ర, పూర్ణగురుభాత్ర, సకలగణకతిలక, దైవజ్ఞ, మరిడయ్యాసోమయాజినా విరచితాయాం జగద్దీపికాఖ్య వ్యాఖ్యాయాం ప్రకీర్ణాధ్యాయశ్చతుర్థః॥

శ్రీరస్తు

శ్రీగణేశాయనమః

శ్రీ అరుంధతీ వసిష్ఠాభ్యాంనమః

—: పంచమాధ్యాయః :—

భానుప్రభాద్యాశ్చ జగత్సునిత్యా స్తథైవ సర్వాణిచరా

చరాణి । యదాత్మభాసాప్ర విభాంత్యజస్రం తస్మై
నమస్సర్వది గాత్మనేఽస్తు॥

అథభూభగోలాధ్యాయో వ్యాఖ్యాయతె

తత్రవసిష్ఠం ప్రతిమాండవ్య ఆహ, మాండవ్య ఇత్యాదినా,

మూ॥ మాండవ్యో మతిమాన్నత్వావసిష్ఠ మిదమబ్రవీత్,
భగవన్నిహ నక్షత్రధరణీ గోలకంవద॥౧॥

వ్యా॥ మతిమాన్ ధీమాన్మాండవ్యః, వసిష్ఠం వసిష్ఠమునింప్రతి. నత్వా, మత్తస్త్వము త్కృష్టస్త్వత్తో హమపకృష్ట ఇత్యాదిరూపేణ శిరస్యం జలిపుటసంయోగం కృత్వా । ఇదం వక్ష్యమాణం, అబ్రవీత్, అవోచతు । భగవన్, షడ్గుణైశ్వర్య సంపద్వసిష్ట, హేవసిష్ఠ, ఇహ, ఇదానీం, నక్షత్రధరణీగోలకం । భభూ గోలజ్ఞానం వద॥౧॥

అథవసిష్ఠః మాణ్డవ్యం ప్రతిసృష్టిక్రమం శ్లోకేనాహ

మూ॥ మహతిప్రకృతిః పూర్వాజాతా తస్మాదహంకృతిః,
తతో భూతాల పంచైవబ్రహ్మాణ్డం భూతసంకరి॥ ౨॥

వ్యా॥ ప్రకృతిః, పరబ్రహ్మణస్త్రి గుణాత్మికా, పరాఽపరాభ్యాం ద్వైధీరూపా, అతస్సతరజస్తమోను యాత్మకత్వాత్, మహతీ, గరీయసీ, పూర్వా. సకలసృష్టైరాదిభూతా, తస్మాత్, ప్రకృతెః, అహంకృతిః జాతా, తతోఽహంకృతెః భూతానిపృథివ్యప్తే జోవాయ్వాకాశాత్మకాని, పంచ పంచసంఖ్యాకాని మహాభూతానిజాతాని, ఏవకారోఽన్యాధికవ్యవ భేదార్థకః। భూతసంకరి, భూతమయం, బ్రహ్మాణ్డం కటాహద్వయసంపుటీ కృతఘనగోలాకారం॥ తదుక్తం సూర్యసిద్ధాన్తే॥ గ్రహనక్షత్రతారాణాం భూమిర్విశ్వస్యవావిభుః, దెవాసురమనుష్యాణాం సిద్ధానాంచయథాక్రమం॥ బ్రహ్మాణ్డమె తత్సుషిరంతత్రేదం భూర్భువా

దికం । కటాహద్వితయస్యైవ సంపుటంగోలకాకృతిరితి॥

అథభూమ్యవస్థానం పాతాలలోకజ్ఞానం చాహ।

మూ॥ సమంతాదణ్డమధ్యేభూగోలోవ్యోమ్ని నిరాశ్రయః।
సప్తపాతాళలోకాస్స్యుస్తదంతర పుటస్థితాః॥ 3॥

వ్యా॥ సమంతాత్సర్వ ప్రదేశాత్ అండమధ్యే, అణ్డస్య బ్రహ్మాణ్డస్య మధ్యేమధ్యస్థానే కేంద్రరూపె, వ్యోమ్ని ఆకాశేభూగోలః పృథివీగోలః। నిరాశ్రయః, నిరాధారస్సన్ స్థితఇతి॥ తదుక్తం సూర్యసిద్ధాన్తే॥ మధ్యేసమంతాదణ్డస్య భూగోలోవ్యోమ్ని తిష్ఠతి । బిభ్రాణః పరమాం శక్తిం బ్రహ్మణోధారణాత్మికామితి॥ ఉక్తంచవరాహకరణే॥ పంచమహాభూతమయస్తారాగణపంజరె మహీగోలః। ఖేఽయస్కాంతాంతస్థో లోహఇవావస్థితో వృత్తఇతి॥ సప్త, సప్తసంఖ్యాకాః । అతలవితల సుతలాదికాః పాతాళలోకాః, తదంతరపుటస్థితాః, తస్యభూగోలస్య, అంతరపుటె, మధ్యపుటె, గుహారూపెస్థితాస్స్యురితి॥ తదుక్తం సూర్యసిద్ధాన్తే॥ తదంతరపుటాస్సప్త నాగాసురసమాశ్రయాః। దివ్యౌషధిరసోపేతారమ్యాః పాతాళభూమయఇతి॥ 3॥

అథకటాహద్వయ సంయోగప్రదేశస్య
ప్రాగాదిక్రమేణ నిరక్షదేశోత్పన్నానియ
మకోట్యాది చత్వారినగరాణి సంతీత్యాహ

మూ॥ కటాహద్వయ సంఘాతుః పూర్వాదిషునిరక్షజాః।
యమకోటీపురీలంకా రోమకాసిద్ధగాః క్రమాత్॥ ౪॥

వ్యా॥ కటాహద్వయసంఘాతుః కటాహార్ధ గోలాకారం సావకాశం పాత్రం, తాదృశకటాహద్వయస్య సంఘాతుః సంయోగప్రదేశస్య పూర్వాదిషు ప్రాగాదిదిక్షు నిరక్షజాః వ్యక్షదేశోత్పన్నాః, యమకోటి

పురీలంకాం రోమకాసిద్ధదాః, ప్రాగ్దిశియమకోటిపురీ, దక్షిణస్యాం లంకా, పశ్చిమదిశిరోమకా, ఉదగ్దిశిసిద్ధపురీ, ఏతేక్రమాత్, పురక్రమాత్, భూపరిధి తురీయభాగస్థితా ఇతిశేషః॥ తదుక్తం సూర్య సిద్ధాన్తే॥ భూవృత్తపాదె పూర్వస్యాం యమకోటీతివిశ్రుతా । భద్రాశ్వవర్షెనగరీ స్వర్ణప్రాకారతోరణా॥ యామ్యాయాం భారతేవర్షె లంకాతద్వన్మహాపురీ । పశ్చిమె కేతుమాలాఖ్యే రోమకాఖ్యా ప్రకీర్తితా॥ ఉదక్సిద్ధపురీనామకురువర్షె ప్రకీర్తితా । తస్యాంసిద్ధామహాత్మానో నివసంతిగతవ్యథాఇతి॥ సిద్ధాన్తశిరోమణౌ॥ లంకాకుమధ్యే యమకోటిరస్యాః ప్రాక్పశ్చిమెరోమకపత్తనంచ । అధస్తతస్సిద్ధపురం సుమెరుస్సౌమ్యేథయామ్యేబడబానలశ్చ॥ కువృత్తపాదాన్తరితాని స్థానాని షడ్గోల విదోవదంతి । వసంతిమెరౌ సురసిద్ధసంఘావాడ్వేచ సర్వేసర కాస్స దైత్యాఇతి॥

అథాధోలోకజ్ఞానానంత రంతమపరితనోర్ధ్వ
లోకానామవస్థానం తత్రస్థితలవణాద్యంబు ధీనాం
శాకశాల్మలాది ద్వీపానాం విభాగశ్చ శ్లోకత్రయెణాహ॥

మూ॥ భూలోకాదధ్యక్షెణె వ్యక్షాత్పుటకె జలసంజ్ఞకె।
లవణ క్షీరదధ్యాజ్యసేక్షు మద్యంబుసాగరైః॥ ౫॥
సప్తభిస్తద్వయోరంత ద్వీపైష్షడ్బిశ్చ సంవృతః।
శాకశాల్మల సత్కౌశక్రౌంచ గోమేదపుష్కరైః॥ ౬॥
జంబూద్వీపోభువర్లోకాని రక్షాదుత్తరస్థితః।
ఊర్ధ్వభృతోరంతరం ద్వీపంతత్రాపి నవఖండకాః॥ ౭॥

వ్యా॥ వ్యక్షాత్ నిరక్షసూత్రాత్ దక్షిణెపుటకె, దక్షిణగోలె, జలసంజ్ఞకె జలభాగె, భూలోకః ఊర్ధ్వలోకాదిభూతః, లవణక్షీర దధ్యా

జ్యసేక్షు మధ్యంబుసాగరైః । లవణ, క్షీర, దధి, ఘృతే, క్షు, మధ్య, స్వాదూదకోదధిభిః, సప్తభిస్సప్త సంఖ్యాకైః । తద్ద్వయోః తౌచద్వా చతద్ద్వౌతయోః క్షారక్షీరాదిసాగరద్వయోః । అంతర్ద్వీపైః, మధ్యస్థి తద్వీపైః షడ్భిఃశాకశాల్మల సత్కుశకౌంచ గోమేదపుష్కరైః చ కారస్స ముచ్చయార్థకః । సంవృతః అవృతస్సన్ స్థితః॥ భూమహా భువర్లోకావస్థానమాహ॥ జంబూద్వీప ఇతి । నిరక్షాత్ వ్యక్షదేశాత్ । ఉత్తరె ఉత్తరగోలె భువర్లోకః, జంబూద్వీపశ్చ స్థితః క్ష్మాభృతోః-క్ష్మాధరాచ, భృత్ తద్భృచ్చ మేరుచ్చతయోర్ధ రామేర్వోః అంతరం మధ్యభాగః, ద్వీపం జంబూద్వీపం । భూగర్భాన్నిరక్షదేశాత్, మేర్వగ్రపర్యంతము దగ్గోలాత్మకం జంబూద్వీప మితిభావః । తత్రాపి జంబూద్వీపేపి నవఖండకా స్థితాః॥ తదుక్తం సిద్ధాన్తశిరోమణౌ॥ భూమేరర్ధం క్షారసింధోరుదక్థం జంబూద్వీపం ప్రాహురాచార్య వర్యాః॥ అర్ధె 3 న్యస్మిన్ ద్వీపషట్కస్యయామ్యే క్షారక్షీరాద్యంధీనాం నివేశః॥ లవణజలధిరాదౌ దుగ్ధసింధుశ్చ తస్మాదమృత మమృతరశ్మిః శ్రీశ్చయస్మాద్బభూవ । మహితచరణపద్మః పద్మజన్మాదిదేవైర్వసతి సకలవాసో వాసుదేవశ్చయత్ర॥ దధ్నోఘృతస్యేక్షురసస్య తస్మాత్మద్యస్యచ స్వాదుజలస్యచాన్త్యః । స్వాదూద కాంతర్బడబానలో 2 సౌ పాతాళలోకాః పృథివీపుటాని॥ చంచత్ఫణాం మణిగణాంశుకృతప్రకాశా ఏతేషుసా సురగణాః ఫణినోవసంతి । దీవ్యంతి దివ్యరమణీ దేహైస్సిద్ధాశ్చతత్రచల సత్కనకావ భాసైరితి॥

అధస్వర్లోకాద్యవ స్థాపమాహ॥

మూ॥ స్వర్లోకో మేరురేవస్యాత్తత్రైవ మహాశ్చతతో జనః ।
తతస్తపస్తతస్సత్య ఉక్తాలోకా శ్చతుర్దశ॥౮॥

వ్యా॥ స్వర్లోకః స్వర్గలోకః మేరుః మేరుపర్వతః స్యాత్, ఏవకారో నిశ్చయార్థకః అర్థాదుత్తరగోలె మేరుః భూమెర్యా వద్బహిర్వి రస్తావ త్స్వర్లోక ఇతిభావః॥ ఉక్తంచ సిద్ధాంత శిరోమణౌ॥ ఇహహి మేరుగిరిః కిలమధ్యగః కనకరత్న మయస్త్రి దశాలయః। దుహిణజన్మకు పద్మజకర్ణికేతిచ పురాణ విదోముమవర్ణ యన్నితి॥ భూమేరా మేరు సంస్థానమాహవరాహ మిహిరః॥ షడశీతిం పంచశతీం త్రిభాగహీనంచ యోజనంగత్వా। క్షితిమధ్యను దవత్యాలంకాయాం యోజనాష్టసతీం॥ క్షితిమధ్య మిత్యత్ర మేరుస్థాన మిత్యర్థః॥ ఖేవోర్మిన్నమహః మహర్లోకః, చకారస్సముచ్చయె। స్వర్లోలా దూర్ధ్వమాకాశె మహర్లోకావస్థాన మితిభావః। తతస్తదనంతరంతపః తపోలోకః। తతస్సత్యః సత్యలోకః, ఊర్ధ్వాధః క్రమేణవతె చతుర్దశలోకా ఉక్తాఇతి॥౮॥

ఏవం భూగోలజ్ఞానం వివక్షుః ఇదానీంభగోల

జ్ఞానం శ్లోకపంచకెనాహ-ప్రవహ ఇత్యాదినా

మూ॥ ప్రవహః పశ్చిమోవాయుర్వ్యోమకక్షాద మధ్యగా।

తదధోధశ్చ నిర్జీవభామార్కజ భృగుచంద్రజాః॥౯॥

ఇందుస్సమం పూర్వగత్యాభ్రమంతి ఖఖమార్గగాః।

పూర్వాపరంచయామ్యోదజ్మండలె క్షితిజంతథా॥౧౦॥

ఉన్మండలెచ విషువద్ఘటికామండలం తథా।

మందనీ చోచ్చవృత్తానిసప్త శీఘ్రాణిపంచచ॥౧౧॥

సప్తర్షి మండలానిస్యుః క్షెపవృత్తాని షడ్విధా।

సప్తదృక్షేపవృత్తాని తద్వద్దృఙ్మండలానిచ॥౧౨॥

షట్స్వాహోరాత్రవృత్తాని బధ్వాగురుముఖాదితం।

విలోక్యభగ్రహాదీ నివదెత్సర్వం శుభాశుభం॥౧౩॥

వ్యా॥ పశ్చిమః పశ్చిమాభిముఖః ప్రవహః వాయుః, ప్రవహాఖ్యో మరుత్ । వ్యోమకక్షాధమధ్యగా । వ్యోమకక్ష్యాయాః అధ అన్తర్భాగె మధ్యగా కెంద్రస్థానగతా । తదధోధః శని, జీవభౌమార్క భృగు చంద్రజాః, గురుకుజ రవిభృగుబుధాః । ఇందుశ్చంద్రః । పూర్వగత్యా సమంతుల్యం ఖఖమార్గగాః ఆకాశమార్గ గతాస్సంతః భ్రమంతిచరంతి । యామ్యోదఙ్మండలె దక్షిణోత్తరమండలె పూర్వాపరం ప్రాక్పశ్చిమ క్షితిజం క్షితిజవృత్తం చస్సముచ్చయె । తథాతత్ప్రకారెణ ఉన్మండలె విషువద్ఘటికామండలం । తథామందనీచోచ్చవృత్తానిగవ్యాదీనాం మందసంజ్ఞకనీచోచ్చవృత్తానిసప్త । శీఘ్రాణికుజాది శీఘ్రనీచోచ్చవృత్తానిపంచ । చస్సముచ్చయె క్షెపవృత్తాని చంద్రాదివిక్షెపవృత్తాని షడ్విధా । దృక్క్షెపవృత్తాని రవ్యాది దృక్క్షెపవృత్తాని సప్తసప్త సంఖ్యాకాని । దృఙ్మండలా నిరవ్యాది దృఙ్మండలాని । చస్సముచయె । తద్వత్పూర్వోక్తవత్ స్వస్వాహోరాత్రవృత్తాని చంద్రాదీనాం స్వాహోరాత్ర వృత్తానిషట్ । సూర్యాహోరాత్ర వృత్తస్య బాలగోపాల విదితత్వాత్తద్విహాయ చంద్రాదీనాం స్వాహోరాత్రవృత్తాని షడిత్యుక్తం । వస్తుతస్తు సప్తసంఖ్యాకాని స్వాహోరాత్ర వృత్తానీత్యర్థః । భగ్రహాదీని నక్షత్రమండలాని, ఆదిశబ్దె నస్వమంద శీఘ్రనీచోచ్చవృత్తాదీని పూర్వోదితాని సర్వాణి బధ్వాగోలె ఇతి శేషః । గురుముఖోదితం స్వగురూపదిష్టం విలోక్యసర్వం శుభాశుభం వదేజితి॥ అత్ర భాస్కరః॥ సృష్ట్వాభచక్రం కమలోద్భవే గ్రహైస్సహైతద్భగణాదిసంస్థైః । శశ్వద్భ్రమెలిశ్వ సృజానియుక్తం దన్తతారె చతథాధ్రువత్వేఇతి॥ ఆర్యభటః॥ ఉదయాస్తమయనిమిత్తం ప్రవహేణవాయునాక్షిప్తః । లంకాసమపశ్చిమగోభ పంచరస్స గ్ర